
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

22. évfolyam 1. szám

2013. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

Balogh András: Bibliopláza – a XXI. század könyvtára? A (poszt)modernitás konstrukciói egy nagyvárosi könyvtármodell gyakorlatában 3

Fórum

Horváth Zoltánné: A látható és a kooperatív könyvtármodell 18

Műhelykérdések

Fekete Ildikó: Idegen nyelvű gyűjteményfejlesztés megyei gyakorlatban ... 34

Haluska Veronika: Gyűjteményfejlesztés – válság idején 40

Konferenciák

Molnár András: Hogyan kerül(jön) az e-könyv a könyvtárba? 48

Kiállítás

Knapp Éva: Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban 54

Könyv

Tóth Andrea: Kulturális örökség és e-infrastruktúrák 59

From the contents

András Balogh: Biblioplaza – library of the 21st century (3);
Mária Horváth: The visible and the co-operative library model (18);
András Molnár: How does the e-book get into the library? (48)

Cikkeink szerzői

Balogh András, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának munkatársa; *Fekete Ildikó*, az egri Bródy Sándor Könyvtár munkatársa; *Haluska Veronika*, az Országos Idegennyelvű Könyvtár munkatársa; *Horváth Zoltánné*, informatikus, a T-Systems Magyarország Zrt. munkatársa; *Knapp Éva*, az ELTE Egyetemi Könyvtár Főigazgatói Kabinetjének tudományos referense; *Molnár András*, könyvtáros, informatikus (Pápa); *Tóth Andrea*, a Könyvtári Intézet munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária,
Dancs Szabolcs, Fülöp Attiláné**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 6,0 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az
Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.
HU-ISSN 1216-6804

Balogh András

Bibliopláza – a XXI. század könyvtára?*

A (poszt)modernitás konstrukciói
egy nagyvárosi könyvtármodell gyakorlatában

Bevezetés

A bibliopláza értelmezésében egy olyan lehetséges könyvtári modell és gyakorlat, amely bizonyos értelemben a XXI. századi könyvtártörténet fontos fejlődési foka lehet; ezzel egyben a (poszt)modern könyvtári diskurzus folytatója, dialektikus „összegzője”, amennyiben a könyvtár történeti fejlődésének narratívái egyáltalán egységbe hozhatók azokkal a véleményekkel és gyakorlattal, amelyek szerint a kultúra, a kultúraelsajátítás (könyvtári aktusai is) pusztán életforma-féleségnek tekinthetők¹. A könyvtár társadalomtörténeti jelenségvilágának fejlődési, történeti narratívái és életforma narratívái közötti „szakadék” jelenti az ütközőpontot a modern és posztmodern könyvtár filozófiai megalapozásánál, amelynek dialektikus áthidalásában a gyűjteményezés, a könyvtári épület, a tér kialakításának szintézisigényében feloldódva manifesztálódnak a modern és posztmodern könyvtár vívmányai, szolgáltatásai az olvasói térhasználat reprezentációiban. A modernitás és posztmodernitás könyvtári konstrukciói a modern könyvtári ontológia diskurzusától a posztmodern könyvtári fenomenológia diskurzusáig tartó axiomatikus trendekben vethetők össze. A modern könyvtár ontológiai megközelítése a fizikai dokumentum anyagi valóságán alapszik, míg a posztmodern könyvtári paradigma fenomenológiai értelmezésért kiált, nem utolsósorban a virtuális megjelenésének okán is. Már a filozófiai megközelítés diszkrepanciáinál is érezhetjük, hogy a modern és posztmodern könyvtár lételméletileg is „szemben áll” egymással.

A szó tágabb értelmében vett könyvtári modernség, amely tulajdonképpen már a könyvnyomtatás feltalálásával elkezdődött, de igazából az 1851-ben Angliában ratifikált **Public Library Act**-el „konkretizálódott”, ma számos kihívásnak néz elébe. A bibliopláza-modell konstruálásával arra is választ próbálok keresni, hogy véget ért-e a könyvtári értelemben artikulált modernség. Búcsúznunk kell-e a felvilágosodás hagyományaitól, avagy titkon remélhetjük, hogy vannak perspektívái a

* 2012. november 9-én, a XII. Győri Könyvszalon rendezvénysorozata keretében elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata.

posztmodernitás értelmezési horizontján belül a modern, hagyományos könyvtár szakmai megközelítéseinek és az ehhez szükséges pénzügyi fenntarthatóságnak? A bibliopláza könyvtári modellje olyan konstrukciót kínál, amely alkalmas a hagyományos, személyes, individuális könyvtárlátogatásra és könyvtárhasználatra, mind a valóságos, mind a virtuális térben, de fizikai térszerkezete, illetve „dinamikus”, közösségi honlapja (web2) révén kielégíti a posztmodern könyvtárhasználat közösségi szempontjait az egyre fontosabbá és sokszor kizárólagossá váló webes jelenlét, illetve a valóságos jelenlét oldaláról is. A „bibliopláza-modell” tehát, mivel szintézisben gondolkodik, legalábbis nagyvárosi környezetben az általános érvényesség kritériumaival lép fel korunkban. „Kettős” olvasói és funkcionális identitásra és dialektikára épít: hagyományos (modern-individuális), illetve közösségi „posztmodern” használói szempontok involválására. A bibliopláza így a használó felől az egyén és az új típusú, részben virtuális közösség dialektikájával próbálkozik a kultúra- és információszolgáltatás folyamatában. Érdeemes azonban rögtön rámutatni, hogy a modernitás alapélménye, kultúra által megvalósítható célrendszerre, az elidegenedés leküzdése vajon sikeres és elégséges projektum volt-e, elsősorban a könyvtárügy aspektusait, eszközeit, szolgáltatási spektrumát tekintve? Ezekre a kérdésekre is válaszolni kell, mert a bibliopláza logikai koherenciája nem térhet ki a modernitás alapértékei, alapeszményei, úgymondhatom, „utópiái” elől. A virtuális közösségek szintén egyfajta „utópikus” (közösségi) társadalmi perspektívák is, hiszen emberek profiljainak virtuális „halmaza” még nem egyenlő a valóságos közösségi emberi társadalommal, de mindenképpen nagy lehetőség a valóságos (könyvtári) közösség építésére, a könyvtár új útjainak és szerepeinek megtalálásában.

Mondanivalómat így három probléma köré csoportosítom: szeretném értékelni a modern és a posztmodern könyvtár aspektusait; a plázák és a biblioplázák hasonló és eltérő sajátosságait, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint „ötletadó” bibliopláza tapasztalatait a mindennapok gyakorlatában.

Modernség és posztmodernitás dialektikája a könyvtárügyben

A modern és posztmodern könyvtár paradigmáinak összevetése izgalmas feladat, különösen a bibliopláza modelljének aspektusából, amely igényt tart a dialektikus szemléletre, vagyis arra, hogy egyfajta konfrontálódásra, elválasztásra, de egyben szintézisre törekvéssel a modern és posztmodern könyvtári gyakorlatot egyesítse. Nem szeretne lemondani a modernség, a modern könyvtárhasználat kritikai attitűdjéről, vagyis az értékekre való „nevelés” újabb útjainak kereséséről, átadásáról, valamint a könyvtárügy szociális aspektusáról sem, de dialektikája nem lehet parttalanul negatív, kizárólag tagadásra építő, abban az adorno-i² értelemben sem, hogy a szintézis lehetőségét, „lehetetlen” küldetését is felvállalja. A két fő oszlopa, mondhatni, *conditio sine qua non*-ja a modern (köz)könyvtárügynek, a hagyományos modern könyvtári narratívának: értéket megőrizni, átadni, közvetíteni, szolgáltatni, a lehető legszélesebb, ösztársadalmi szempontok szerint allokálva a kulturális javakat. A modern könyvtárügy tehát a „közjólét” filozófiájában teljességgel ki, abban az értelemben legalábbis, hogy a modern könyvtár ontológiai alapját képező nyomatott dokumentum már feltalálásával eo ipso a kulturális „köz-

jó”, az írott szellemi javak megosztásának szellemében jött létre. A nyomtatott könyv létezésénél és céljánál fogva közjóléti jószág, hiszen az írott kultúra, tudás tömeges megosztásának igénye végett jelent meg, olyan szellemi felépítményt (kultúra, tudomány, művészet) támogatva ezzel, amely a társadalmi alapra való visszahatásában állítja fejlődési pályára Európát, amellet természetesen, hogy a könyvnyomtatás üzleti vállalkozás is volt. Így, amikor modern (köz)könyvtárügyről beszélünk, és a modern könyvtárügy par excellence közkönyvtárügyet jelent elsősorban, akkor a modern könyvtárügy kapcsán „a priori” közjóléti kulturális közszolgáltatásokról kell beszélnünk, még akkor is, ha a „köz”, a közszolgáltatás fogalma jóval később, az európai fejlődés során nyerik el tézisszerű meghatározásaikat. Ez a tézis értéket, (értékátadást) és hozzáférhetőséget, nyilvánosságot, („közjóléti alapú könyvtárhasználatot”) feltételez. A könyv másrészt a modernitás szellemi dinamizmusát, dialektikáját is megtestesíti. Marshall McLuhan szerint „*Gutenberggel Európa belép a haladás technológiai fázisába, amikor maga a változás válik a társadalmi élet normájává, őstípusává.*”³

A modern könyvtárnak ez a közjóléti és értékorientációs feltételrendszere sosem teljesíthető be tökéletesen, mindig csak közelíteni, konvergálni lehet afelé, hogy ez minél teljesebben valósuljon meg. Jürgen Habermas, Hegelt idézve megjegyzi, hogy „*a modernitást, a múlttal – vagyis a premodernnel, a feudalizmussal (saját megj.) – való szakítást, mint folyamatos megújulást kell megvalósítani*”⁴, és ez igaz a könyvtárügyre is. Érték, kulturális választék, hozzáférhetőség, nyilvánosság a modern közkönyvtárügy olyan normái, amelyekhez csak közelíteni lehet, és törvényileg is kiemelni a jelentőségüket. **A könyvtári modernitást, definíciónk szerint, olyan dinamikus intézményrendszer jeleníti meg, amely a társadalom kulturális, tanulási és információs szükségleteit, a közjót szolgálva, intézményes, törvényi normatívákban szabályozott, közpénzügyileg támogatott kereteken belül elégti ki.** Ez a definíció feltételezi, hogy a modernitás eszmei és gyakorlati elvei manifesztálódnak a könyvtárügyben. Egyrészt a könyvtárügyet összekapcsolja a kulturális közjó fogalmával, amelyet törvényi és közösségi pénzügyi háttérrel támogat. Másrészt megjeleníti a modernitás könyvtári alapeszméit, úgymint kulturális esélyegyenlőség, kulturális nyilvánosság, kulturális szabadság, a kulturális szükségletek széles körű társadalmi kielégítése és nivellálása.

A modern könyvtárügy eszménye tehát „haladó” mind az értékpluralizmus, de csakis az értékek pluralizmusa (és nem szinkretizmusa, mely posztmodern jelenség) terén, valamint az össztársadalmi szempontok kielégítésének, a kulturális javaknak és szükségleteknek a nyilvános és nem-nyilvános, vagyis közösségi és magán társadalmi szférák felé történő allokációja, kielégítése terén. Nemcsak „szolgáltat”, de „kritikai” attitűddel és értékorientációval „közelít” is a kultúra, a kulturális értékek, javak és szükségletek elosztásának kérdéseire. Ez jelenti erősségét, egyben esendőségét, és a politikának való kiszolgáltatottságát is, hiszen az ideológia – mint szintén modern találmány – a modernitás belső fejlődésének eredményeként, a modernitás (könyvtári) ingájának kilengésekor⁵, nemegyszer átideologizált, etatista népszerűvé, a totális állam „szellemi bázisává” torzította a modern könyvtárügyet. Ezért is kell röviden beszélnem az európai **totalitarizmusok** (többek között a szocializmus) könyvtárügyéről is, hiszen a totális rendszerek éppúgy a modernitás részét képezték, mint a demokratikusak. Könyvtári szempontból a totalitarizmusok ellentmondásos képet festenek. Egyrészt a kultúra és tudás ideológiai – marxista, illetve

faji – alapú elmélyítésének, terjesztésének mentén kifejezetten támogatja a nyilvános könyvtárhasználatot, az olvasást. Az ideológiát megalapozó, támogató műveket felülreprezentálja, másrészt az ideológiát elutasító és megkérdőjelező tartalmakat eltávolítja a könyvtárból. A magánszféra, így az egyénileg is differenciált kulturális szükségletek könyvtári reprezentációját, a kulturális kínálat és szükségletek manipulációi, kontrollja által a totalitarizmusok könyvtárügye alárendelte az ideológia általános, kollektivista elvének. A totalitarizmusok könyvtárügyének könyvtár-filozófiai diskurzusba történő bevonásával szeretném érzékeltetni, hogy a könyvtári múlt újraértékelése fontos, de nem jelentheti például e korszak könyvtárügyének teljes megkérdőjelezését⁶, egyfajta negatív dialektikát, hiszen pl. a minél több könyvtárhasználóra, minél nagyobb nyilvánosságra, példányszámra való törekvés ma is a könyvtárügy jóléti aspektusainak legfőbb szempontja. Emellett számos könyvtári vívmány, úgymint a hálózati elven kiépülő nagyvárosi területi ellátás, független a „rendszeről”, hiszen a kommunizmus éppúgy alkalmazta, mint például a New York Public Library a maga 82 tagkönyvtárával. A kulturális szükségletek felkeltése ma is fontos, bár nem kizárólagos társadalmi feladata a könyvtárnak, kiegészítve más, piaci szabályozású kulturális, információs szükségletek felvállalásával is! Ahogy a Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár fejlesztését bemutató prezentációban olvashattuk: „*A totális rendszer egyik jellemző vonása volt az a kitüntetett törekvés, ami a széles rétegek kulturális művelésére vonatkozott.*” Szakmai álláspontom szerint ma sem szabad erről lemondani, legfeljebb újabb módzatait kell megtalálni.

A demokratikus átmenet tükrében a népművelési ideológia közművelődéssé, majd szolgáltatássá „szelídült”, az olvasó meg használóvá „alakult”, ennek során az ideológiai alapú neveléstől a szolgáltatásig tartó „ingamozgással” leginkább a piac által felkeltett kulturális szükségletekből fakadó igények „puszta” kielégítőjévé vált a közkönyvtár, valamint, a globális pénzügyi válság tükrében, a finanszírozást elősegítő pénzügyi bevételek termelésének kényszerű felvállalója is. A konfrontáció könyvtár-filozófiailag abban áll az inga két – piaci és ideológiai – szélső értéke között, hogy a könyvtár csak javakat, szellemi szükségletkielégítőket oszson el, szolgáltatson, „megosszon”, avagy szükségleteket is generáljon, mondjuk, értékorientációval, állományalakítással, de véletlenül sem egyfajta etatista kultúrpolitikai szándékkal természetesen. Ez a modern és posztmodern könyvtárügy eszmei konfliktusának lényege. A gazdasági konfrontációs háttér pedig a jóléti társadalomtól (welfare state) a „munkaalapú”, vagyis workfare state-ig terjedő skálán modellezhető⁷. A posztmodern könyvtárügyből, éppúgy mint a posztmodernből magából – amelyet most egyfajta „antimodernista” (anti)tézisként, vagyis a modernnel szembenálló elvként tételezek – „hiányzik” a kritikai (realista) lényeglátás, amelynek elsődleges eszköze az állományalakítás és állományprezentálás. Részben piaci, de demográfiai, migrációs hatások által felerősítve is, a posztmodern könyvtárra a kulturális, sőt multikulturális javak pluralizmusa jellemző, de ez a pluralizmus nem jelent egyben értékelvűséget, mert a posztmodern könyvtárügy „egymás mellé” helyezi a legtávolabb eső esztétikai kategóriákat, az „érték-hierarchia”, de sokszor még a műfaji elkülönülések is megszűnnek. A modernitás korának művészi univerzuma⁸, amely „egyértelmű” „ideológiai”-esztétikai határokat is szabott a művészi területeknek, relativizálódik. Az ideológiai értékeléstől az inga súlypontja az „értelmezés hatalma” felé lendült. A posztmodern lemond az

értékeléssel felállítható esztétikai értékhierarchiáról, ehelyett az értelmezésre helyezi a hangsúlyt. Ez a kritikai megjegyzés természetesen nem csökkenti annak a folyamatnak a jelentőségét (legfeljebb esztétikailag, könyvtárügyileg árnyalja), amely a rendszerváltozás során a kulturális kínálat kiszélesedésének tekintetében végbement, hiszen a sok efemer jellegű irodalmi termék mellett nagyon sok, addig ideológiailag tiltott mű is kiadásra került. A bibliopláza modellje, amely a modern és posztmodern könyvtári ontológiai-fenomenológiai elveket is megjeleníti, éppen ezért úgy konstituálódik, hogy „többszintű” elrendezésben jeleníti meg a kulturális kínálatot, választékot, így egyfajta „minőségi” elvet is belevisz az állomány elhelyezésébe, a mennyiségi, piaci elv mellé. Ennek gyakorlati megvalósítási elve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár esetében a családi könyvtár(modell)ből létrejött „kétfedeles könyvtár” gyakorlatának bibliopláza-modell számára történő értelmezése. A bibliopláza elméleti dichotómiája tehát a modern és posztmodern könyvtári ontológiát mint értékelvűséget és mint piacelvűséget, valamint egyéni és közösségi könyvtárhasználatot, illetve közjóléti, közművelődési, kontra munka- és tudásalapú társadalmi szempontok dialektikája szerint „állítja szembe”, és „békíti össze”. Értelmezésemben a posztmodern könyvtárügy a modernség lassú felbomlásával, vagyis a modernség jóléti gazdasági rendjének felbomlásával, eszmeileg az 1968-as diáklázadásokkal, gazdaságilag az 1971-es Bretton Woods-i pénzügyi rendszer felbomlásával, politikailag az 1989-ben kezdődő globalizációval bontakozik ki, és majd a 2008-as pénzügyi válság kezdete után csúcsosodik ki, „teljesedik be”. Ebből azt is láthatjuk, hogy a posztmodern könyvtár a globalizáció felerősödő és eszkalálódó tőkés orientációjának égisze alatt működik, vagyis költségkímélő („üzleti”) megoldásokra kényszerül a nemzetközi pénzügyi rendszer könyvtárfenntartókat is eladósító, ellehetetlenítő sajátosságai miatt. Mindez globálisan is kihívást jelent a „hagyományos”, modern, közjóléti könyvtári struktúrák és állományok fenntartásában, túlélésében. Ma olyan történelmi korszakot élünk, amelyben szükség van a (poszt)modernitás és a könyvtárügy kritikai önkorrekciójára, hiszen a globális pénzügyi válság újraértékelteti velünk a közjót, a kulturális közszolgáltatások rendszerét és filozófiáját, ezzel a problémával párhuzamosan újfajta szolgáltatáskultúra kialakítására, újfajta könyvtármodellekre van szükség, hiszen az újabb információs, kulturális szükségletek kielégítésére megjelentek a könyvtárhoz képest versenyelőnyben, innovációs előnyben lévő szolgáltatók, és nem mellékesen a kizárólagos elektronikus tartalmak, e-könyvek is. Fontos tehát, hogy a könyvtár hagyományos, modern szerepei mellé olyan posztmodern könyvtári paradigmát teremtsünk, amely ezekre az új szükségletekre fogékony. A bibliopláza modellje a 2014-ben induló könyvtári stratégiához is szolgálhat adalékkul. Külön öröm a szakma, és a győri könyvbarátok számára, hogy tervek készültek a Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár és Közösségi Tér felújítására, amely tág teret jelenthet egy bibliopláza-modell megvalósítása számára.

A modern és posztmodern könyvtárügy eredményeit, fejlődési, konfrontatív tendenciáit tehát olyan időszakban jellemezzük, amikor a globális pénzügyi válság alapvetően értékeli át (lehetőleg el) a könyvtár, a kulturális közjó filozófiáját, a kulturális közszolgáltatások fenntarthatóságát, a jóléti társadalom eszméjét. Ezzel párhuzamosan a technológia, a számítógépesítés, az internet rohamos fejlődésével jelentős szakmai nehézségek, kihívások, de egyben perspektívák, szükségletek is megjelennek a könyvtárügy, a használók és a könyvtárosok számára,

amelyek egyébként éppen igényelnék az anyagi innovációkat. Ma már nem elegendő pusztán a könyvtár hagyományos szolgáltatásainak hagyományos marketingkommunikációja. Ma már az is többlépcsős, komplex kommunikációs és kulturális menedzseri folyamat eredménye lehet, hogy a potenciális használók jelentős hányada egyáltalán bejöjjön a könyvtárba, vagyis halljon a könyvtárról mint nemcsak a szorosan vett olvasás, tanulás intézményéről. A könyvtári nyilvánosság szerkezetváltozásainak fontos eleme, hogy az új, virtuális és társadalmi térben megváltozott, mediatizálódott a posztmodern könyvtár jelenségvilága nyilvánvalóságának közbeszéde. A könyvtár immár a komplex hálózati-információs társadalom „áramlási terében” van jelen a könyvtárakról szóló társadalmi közbeszéd számára is. Horváth Sándor Domonkos a következőképpen fogalmaz ezzel kapcsolatban: *„A könyvtárosnak már nem az igények szerény kiszolgálójának kell lennie, nem is szent életű apostolának, aki vértanúként végzi, hanem a kultúra és az információtudomány felkészült, rugalmas szakemberének és kereskedőjének, aki már nem marketingtevékenységben gondolkodik, hanem gondolkodásának része a marketing-szemponrendszer, aki a minőségi szolgáltatást már nem a rá rótt szabályok összességéeként hajtja végre, hanem az természetes közege, aki minden lehetőséget felismer és megragad, és béketűrő megadás helyett folyamatos offenzívában képviseli a felhasználók érdekeit.”*⁹ Ugyanakkor a könyvtárba betérő használók, olvasók számára továbbra is fontos – és a könyvtárosok számára nem könnyű feladat – a szükségletek elmélyítése, a kulturális színvonal növelése, az olvasó megtartása, mint ahogy a modern könyvtár alapvetéseinél megállapítottam. Ez a könyvtár örökölt immanenciája, amely nem egyszerűen felvállalható, hanem szükségszerű is.

Ezekre a problémákra és kihívásokra újfajta szolgáltatáskultúra kialakítása, újfajta könyvtármodellek szükségesek, hiszen az újabb információs, kulturális szükségletek kielégítésére új technológiák jelentek meg (digitális tévénézés, digitális könyv, internet), és jelen vannak a könyvtárhoz képest versenyelőnyben, innovációs előnyben lévő piaci vagy nonprofit szolgáltatók, elsősorban a digitalizáció területén, a web felületén. Fontos tehát, hogy a könyvtár hagyományos, modern szerepei mellé olyan posztmodern könyvtári paradigmát teremtsünk, amely ezekre az új szükségletekre fogékony.

Ezek után ugorjunk a posztmodern korba, amelyet mi könyvtárosok szívesebben nevezünk információs kornak, bár a társadalomtudományok operálnak még a posztindusztriális társadalom, hálózati társadalom kifejezéssel, illetve a globalizáció megnevezéssel. A modern és a posztmodern filozófiai meghatározása, szétválasztása nem problémamentes, hiszen a történészek, történelemfilozófusok között sincs konszenzus abban, hogy a posztmodern a modern utáni önálló történelmi korszak, avagy a modernitás részeként képzelhető el. A könyvtár számára a posztmodern tartalmilag abban nyilvánul meg, hogy nem lezárt, befejezett minőség és entitás, mint ahogy a társadalmi fejlődés sem az, hanem folyamatos átalakulás, paradigmaváltás, értékpluralizmus, értékrelativizmus. Erre a folyamatos változásra, önkorrekcióra a mai könyvtárügyben is nagy szükség van, hiszen már nem elegendő a betérő olvasók, használók felmerülő szükségleteit kielégíteni, hanem fontos, hogy a tudás- és információátadás monopolhelyzetét elvesztő könyvtárak utána-menjenek azoknak a szükségleteknek, használóknak, amelyek és akik a hagyomá-

nyos könyvtárhasználati spektrumban nem mindig jelennek meg. Olyan komplex információs, „szociális”, kulturális szolgáltatásokat lehet és kell tehát nyújtani, amelyek a szoros értelemben vett könyvtári alapszolgáltatásokat, úgymint helyben olvasást, dokumentumkölcsonzést, tanulást kiegészítik¹⁰. A modern könyvtár dinamikáját tehát a használók és a könyvtárak kölcsönös és állandóan változó viszonyrendszere jelenti. Tágabb szillogizmussal megvilágítva; a modernitás *conditio sine qua non*-ját, a társadalmi diskurzus megteremtésének elégséges feltételét, a tudás, a kultúra tömegessé tétele, könyvtári elérhetősége is segíti teljesülni.

A posztmodern könyvtár mind eszközeiben, mind gazdasági és technológiai feltételrendszerében, mind filozófiájában (módszereiben) új utakon próbálja megteremteni mindezeket. A posztmodernre jellemző „alapfilozófia”, a dekonstrukció (Derrida) „széttöredezett”, térbelileg fragmentált állományprezentációval és építészeti megoldásokkal, „könyvtár-közi” terekkel strukturálva töri meg a modern könyvtár homogén térbeli strukturáltságát.

Ezek után kíséreljük meg összevetni a modern és a posztmodern könyvtár irányultságait¹¹, trendjeit:

● **A fizikai, papíralapú könyvtártól a virtuális könyvtárig.**

Az első és leglátványosabb különbség abban érhető tetten, hogy a modern könyvtárakban homogén terek, hierarchikus weblapok, fizikai dokumentumok és szolgáltatások találhatók. A tisztán papíralapú, fizikai terű könyvtár többé nem alternatíva a modern könyvtár számára. A virtuális könyvtár a hagyományos könyvtár fizikai jelenlétének legnagyobb kihívása, de mégsem a virtuális tér teszi önmagában posztmodernné a könyvtárat, hanem az olvasói könyvtárhasználat reprezentációinak közösségi aktusa a valós és a virtuális tér felől. Sokan a könyvtári polcok kiüresedését emlegetik a virtuális könyvtárral kapcsolatban, és szerintem túlságosan is előrehozva változásokat, viszont az is igaz, hogy ma már nem kevés kizárólagosan elektronikus elérésű dokumentum jelenik meg, amelyeknek a szolgáltatását a közkönyvtáraknak, ha amúgy a gyűjtőkörükbe tartozik, meg kell oldani, akár a helyben olvasás akár az elektronikus kölcsönzés biztosításával. A kevésbé radikális jóslat szerint azonban a hagyományos, papíralapú könyvtárak is megmaradnak, főképp azoknak az archív tartalmaknak a közvetítésére, amelyeket még védik a szerzői és szomszédos jogok, és nincs párhuzamos digitális könyves alternatívája a kereskedelemben. Mások szerint elképzelhető egy tisztán virtuális (távolabbi) könyvtári jövő is, minden komponensével és szolgáltatásával. Véleményem szerint azonban sokáig fog még párhuzamosan futni egyes tartalmak papíralapú és virtuális szolgáltatása, és nemcsak az elérhetőség jogi kérdései, de egyes olvasói, könyvekkel kapcsolatos attitűdök berögzültsége miatt is. Azonban problémát okoz az is, hogy olyan mennyiségben jelenik meg az információ, az írott dokumentum (a Bowker-index szerint 2011-ben 1,5 millió cím jelent meg), hogy annak kezelését pusztán a fizikai térben, közkönyvtári szinten már nem lehet fenntartani, legfeljebb a tartalmak erőteljes szűrésével, és a kurrensségnek a selejtezésekkel való fenntartásával¹². Kiszámolták, hogy a Yale Egyetem Könyvtárában 2040-re, ilyen információmennyiség növekedésével, számítógépesítés nélkül, hat-ezer embernek kellene dolgoznia a dokumentumok szolgáltatásához. Fokozta-

tosan tűnik el tehát a papíralapú könyv, de például a CD- és a videoanyagokat hordozó DVD helyett is más, online elérési formák tipikusabbak. Ez erőteljesen meglátszik a közkönyvtárak elektronikus dokumentumainak csökkenő kölcsönzési statisztikáin.

- **A hagyományos gyűjteménytől a dokumentumok teremtéséig** jutnak el a könyvtárak. A könyvtár hagyományos, elektronikus és digitális (e-könyv) dokumentumokat tartalmazó gyűjteményező állományai mellé fokozatosan saját digitalizálású állományokig tarthat a fejlődés útja. (Elsősorban helytörténeti témákban lehet hangsúlyos a közkönyvtár digitalizációs szerepe, amint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének képadatbázisa is bizonyítja.)
- Az **egyéni könyvtárhasználat mellett** hasonló dominanciájú lesz a **közösségi, virtuális és valós térben történő könyvtárhasználat**. A személyes könyvtárhasználat kiteljesedését a személyes könyvtári tér és az ezt kialakító ergonomia támogatja, illetve az online, személyes kapcsolatok a könyvtárakkal. A hagyományos olvasóterek, a könyvtári szolgáltatások és szükségletek „személyre szabottak”, az egyéni könyvtárhasználati motivációkat támogatják. Ezeket a funkciókat a web-alapú könyvtár is képes nyújtani, kivéve a fizikai jelenléthez szükséges könyvtári környezetet. A közösségben gondolkodó könyvtár-filozófia könyvtári közösségi terekben, szolgáltatásokban, eseményekben valósul meg, mind a fizikai tereket, mind a virtuális tereket tekintve. Előadások, felolvasóestek, konferenciák, kiállítások, tanulószobák, mind-mind a posztmodern könyvtár új térbeli adottságait kihasználva szerveződnek, és a biblioplázáknak is tipikus jellemzői.

Foglaljuk össze a modern és a posztmodern könyvtár jellegzetességeit!

A **modernitás** könyvtára a jóléti társadalom, a kulturális közjólét, a közművelődés paradigmája mentén, az ismeretek, „az értékek” **individuális átadásának** „tárgyszavával” írható le, amelynek fókuszában a gyűjtemény(ezés), archiválás és a személyes könyvtárhasználat, önművelés, nevelés, közművelődés filozófiája áll. A **posztmodern** könyvtár kulcsszava a „**tudás**”, **informálódás** és az információs javak termelése, létrehozása, megosztása, a könyvtári **közösségi tér** és a virtuális közösségi tér (social network) számára. A posztmodern könyvtár már részben virtuális valóságú, az olvasók egyéni felhasználói profilokat alakíthatnak ki a regisztrációkor a könyvtár honlapján, ahol igénybe vehetnek különböző szolgáltatásokat, adatbázisokat, hosszabbítást, előjegyzést, kommentelést, csetelést stb. **A posztmodern könyvtár társadalmi környezete az információs társadalom, gazdasági környezete a munkaalapú tőkés társadalom (globalizáció), internetes környezete a web2.0.**

A posztmodern könyvtár elnevezése mellé sokszor odaillesztik, hogy tudásközpont, tudásház, tudástár stb. Ez az elnevezés az élethosszig tartó tanulásra adott könyvtári válasz kifejezésre jutása. **Ahogy a totalitarizmusokban az ideológiai neveléssel átítatott népművelés, közművelődés volt a könyvtári állomány és szolgáltatásszervezés, a könyvtárba járás egyik legfőbb eleme, úgy a tudástársadalom korában a képzés jelenti a fő könyvtárhasználati motivációt.** Fontos módszertani kérdés, hogy posztmodern korunkban, a részben vagy egészében virtuális könyvtárban van-e perspektívája a közművelődésnek, vagy csak tartalmak

„mechanikus” megosztása, hozzáférhetővé tétele történik? A dialektikus személet azt sugallja, hogy egy új jelenségben – még ha visszaeséseket is mutat bizonyos elemeiben a korábbiakhoz képest, de előrelépést a technológiai aspektusban – megszüntetve-megőrizve, megújítva benne kell maradnia a régi értékeknek is. Így a részben virtuális tudástár, a posztmodern könyvtár sem mondhat le az igényes szórakoztatás, a művelődés, az önművelés egyéni indíttatású motivációiról a könyvtáros által ajánlott tartalmakon keresztül. Mindez azt jelenti, hogy az ember a termeléshez, munkához szükséges konkrét információk elsajátításától, a tanulástól függetlenül is olvas, művelődik. Sőt, egy kulturálisan és gazdaságilag valóban szabad és gazdag társadalom könyvtári paradigmája szerint az „igazi” könyvtárhasználat akkor kezdődik, amikor az ember független lesz saját anyagi fenntartásának kényszerétől. Úgy gondolom, hogy a **posztmodern könyvtár esetében a társadalmi diskurzus számára elsősorban a szaktudás elsajátításának az élethosszig tartó tanulás számára jelenik meg, így a tanulás lehet az út a közművelődéshez.** Manapság azonban egyre szűkülnek a közművelődés anyagi fenntarthatóságának, esztétikai megalapozottságának, társadalmi lehetőségeinek, szükségleteinek és nemegyszer igényeinek körei, és a könyvtár (információs) versenyképességét, érték-alapúságát is számos piaci szolgáltató, szolgáltatás képes kikezdeni. Elég, ha csak az e-bookokra vagy a digitalizációra gondolunk. A posztmodern és a modern könyvtári dichotómia szélső értéke a tisztán fizikai, papíralapú könyvtártól a tisztán virtuális, webes alapú könyvtárig határolja be e két könyvtári paradigmát. Módszertanilag a modern könyvtár a „paternalisztikus”, ideológiai célzatú neveléstől az ismeretnek, az információnak a lehető legszélesebb megosztásáig, szolgáltatásáig, az olvasótól a használóig tartó útján válik posztmodernné. Fontos, ma még nem kellőképpen kidolgozott módszertani kérdés az, hogyan lehet az új típusú virtuális tartalmakat a közművelődés számára, az ideológia mellőzésével felhasználni a közkönyvtárakban. Erre meggyőződésem szerint azért is van szükség, mert hiába van digitális elérhetőségű hatalmas kulturális választék, ha nem „nevelődik” ki értő közönség, akkor a piaci manipuláció a kultúra területén is elkerülhetetlen. Ma a kulturális szükségleteket egyre kevésbé a társadalom intézményrendszerei, közszolgáltatásai, így a könyvtár, iskola stb. határozzák meg, hanem a piaci elosztás dominanciája növekszik a könyvtár finanszírozás tekintetében is. Mégis létezhet olyan könyvtári modell, többek között a bibliopláza is ilyen, ahol összehétközhetnek bizonyos modern és posztmodern könyvtárhasználati ellentétek.

Társadalmi térhasználat (a bevásárlóközpontokban)

Minden valószínűség szerint a globalizációnak, globalizációs folyamatoknak „elévülhetetlen érdemei” vannak abban, hogy az emberiség számára a sokáig „térvaktságban” szenvedő társadalom- és történettudomány, a társadalomtörténet „felfedezte” a lokális társadalmi teret. Így a mindennapi élet strukturális felépítése¹³ új dimenzióként „kiegészült” a személyek (társadalmi) térhasználatának, (történeti) sajátosságainak kutatásával. A társadalom tagjainak és különböző rétegeinek, osztályainak, csoportjainak adott korszakban vizsgált térhasználati sajátosságai új, analitikus szempontokat adott a kutatásoknak. „*A jelenlegi kulturális-társadalmi folyamatok által létrehozott radikális változásokat éppúgy, mint a társadalmak kul-*

turálisan rögzített önértelmezésében, szemantikájában bekövetkezett elmozdulásokat több társadalomkutató (antropológus, szociológus, geográfus) mindinkább a térhez fűződő viszony átalakulásán keresztül próbálja megragadni.”¹⁴ Ehhez azt tehetjük hozzá, hogy a könyvtártudomány szociológiai aspektusai is a térhez, a könyvtári valós és virtuális térhez fűződő viszony vizsgálatán és az ebből leszűrhető hipotézis-alkotásokon keresztül adhatnak szempontokat a (poszt)modern könyvtári modellek, így a bibliopláza modelljének kidolgozásához. Ebbe a diskurzusba tartozik a könyvtár mint „harmadik tér”¹⁵ típusú narratíva is.

A következőkben **szetném röviden felvázolni azokat a sajátosságokat, amelyek a plázát és a biblioplázát rokoníthatják.**

Manapság sok kritika éri a bevásárlóközpontokat, magát a konzumizmust, a fogyasztói társadalmat, sok esetben joggal. Ugyanakkor kulturális értelemben a „fogyasztás” e fogalom „pozitív” jelentését adja. A minél több és színvonalasabb kulturális szükséglet felkeltése és kielégítése a modern (köz) könyvtár conditio sine qua nonja. Részben a könyvtári kulturális fogyasztásban teljesedik ki a kulturális közjólét. A posztmodern könyvtár számára ma döntő feladat és kihívás, hogy miként képes szolgáltatásainak spektrumát versenyképesen növelni az új szükségletek kielégítése felé, hogyan tud versenyképes maradni piaci környezetben. Ezen új könyvtári szükségletek egyik fontos területe a könyvtári térhasználatban rejlő lehetőségek kiaknázása.

A plázákat bevonva e diskurzusba, kiemelhetjük, hogy a zárt terű bevásárlóközpontok, vagyis közismertebb nevükön, plázák már korán felkeltették a társadalomtudományi kutatással foglalkozók figyelmét. A pláza a szó szoros és átvitt értelmében is tág teret nyújt a közösségi, társas megnyilvánulások és a társadalomtudományi kutatások számára¹⁶. Ebből a széles skálából most Uzelli 1995-ös plázakutatásából idéznék néhány megállapítást. Érdemes a kutatás szempontjait és eredményeit rögtön explicite egy biblioplázára, könyvtárra vetítve értelmezni.

Kontextuális plázakutatások

16 tételes, ötfokozatú Likert-skálával dolgozó kérdőív szempontjai:

1. rendezettség / rendezetlenség
2. kompaktság / szétszórtság
3. szellősség / áporodottság
4. jó / rossz megvilágítás
5. csendes / zajos
6. tágas és nyitott / zárt
7. pihentető / stresszelő
8. biztonságos / nem biztonságos
9. biztonsági személyzet ébersége
10. kellemes / kellemetlen színhelye a barátokkal való találkozásnak
11. barátságos / barátságtalan légkör
12. a boltok minősége
13. a boltok kínálata
14. a boltok árszínvonala
15. megfelelő / nem megfelelő megközelíthetőség
16. parkolási lehetőség

E kategóriákat a biblioplázákra vonatkoztatva, értékelve megállapíthatjuk, hogy a könyvtár hagyományos, társas, ergonómiai, elhelyezkedési és szociális szerepe felértékelődik. Külön ki kell emelni a közlekedési aspektust, hiszen ma már a könyvtártervezésnek a várostervezés szerves részeként kiemelt szempontként kell kezelni a megközelíthetőség közösségi és egyéni eléréseit, frekvenciált útvonalait. A korábbi könyvtár-építészeti hagyományok következtében még ma is sok könyvtár „rossz” helyen van, ami a megközelíthetőséget illeti. Újabban az intézményi „épület-összevonások” jegyében a helyi közkönyvtárak szolgáltatóházakba vagy más önkormányzati fenntartású épületegyüttesekbe „tömörülnek”. A magam részéről, külföldi tapasztalatokat meghonosítva – jómagam Dániában láttam ilyet – már „várom” azt az innovációt, amikor Magyarországon is egy plázában nyit ki egy közkönyvtár¹⁷. Más kérdés, hogy bibliopláza a plázában elsősorban azért „aggályos”, mert a plázák félnyilvános, vagy pszeudo-közterek, hiszen magántulajdonban állnak, így a tér filozófiája felől közelítve, alapeszményeiben mond ellent a közkönyvtár és természetesen a bibliopláza lényegének is!

Plázák igénybevételének használói preferenciái: vásárlás 71 százalék, étkezés/ivás 21 százalék, barátokkal való találkozás 12 százalék, pihenés 21 százalék, cselengés, „lógás” 13 százalék.

Kutatásainak következtetése az volt, hogy a pláza nem tekinthető pusztán üzletek egy térben lévő halmazának, mivel társas és egyéb pszichológiai igények széles skáláját elégíti ki.

A biblioplázákra „alkalmazva” ezeknek a kutatásoknak az eredményeit, megállapíthatjuk, hogy ha a könyvtár térbeli, építészeti adottságai lehetővé teszik, akkor a könyvtárhasználó számára is felértékelődhetnek a nem szorosan könyvtári szolgáltatásokhoz kapcsolódó terek, funkciók és lehetőségek. Az ebből fakadó szűkségek megtalálása és ezek kiaknázása egyre fontosabbá válik. A bibliopláza gondolata abból indult ki, hogy egy kulturális fogyasztást kielégítő, kulturális szolgáltatásokat kumuláló nagyvárosi könyvtárban hogyan használhatóak a plázák térhasználatának tapasztalatai. Miközben építészeti és szervezeti adottságait tekintve egyrészt megőrzi a modern könyvtár hagyományos alapértékeit, másrészt sikerrel adaptálhatja a posztmodern könyvtár közösségi térhasználatában rejlő funkciókat.

FSZEK „bibliopláza”

Ennek a modellnek a megvalósítására ideális helyszínül szolgál a **Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára**. A város központjában, a Palotanegyedben helyezkedik el, iskolák, egyetemek, közintézmények közelében. Könnyen megközelíthető tömegközlekedéssel. Kulturált, biztonságos tartózkodást, sokféle szolgáltatást kínál egyidőben csaknem minden korosztálynak. Vonzáskörzetében a leghosszabb nyitva tartással rendelkező közintézmény. A bibliopláza ötletét tehát elsősorban ebben a könyvtárban megtapasztalt használói szokások, könyvtári szolgáltatások szerveződése, az olvasók sajátos térhasználatára, az ezekből adódó könyvtári többletfunkcióknak a szerepe adta. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának 2000-es, majd 2001-es, kétütemű felújítása,

bővítése három épületrész építészeti összekapcsolásával, már építészetiileg is kifejezte a hagyomány és a (poszt)modernség megszüntetve megőrzött egységét. A könyvtár 2001-es megnyitásával – nyugodtan mondhatjuk – új szakasza, méltón indított új évezrede kezdődött a magyar könyvtárügynek. A Központi Könyvtár megnyitása szerencsés történelmi csillagzat alatt és társadalmi környezetben történt, amelyben ideálisan kapcsolódtak egybe az olvasók elvárt szükségletei a könyvtár tervezői által elgondolt szolgáltatáskultúra szerkezetével és stratégiájával. A Központi Könyvtár tervezési folyamatában már manifesztálódtak azok a követelmények, amelyek egy korszerű nagyvárosi könyvtár strukturális és kulturális elemeit magukba foglalták, s egy sikeres, nem csak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárra kiterjeszhető könyvtármodell elgondolását tették lehetővé. Lássuk ennek a modellnek a fő elemeit!

A 2000-es évek elejétől felfutó egyetemi képzések számbelileg még soha nem látott mértékben igényelték a korszerű, modern könyvtári ellátás meglétét. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára sikerét jól példázza a beiratkozott olvasók számának növekedése. Az első csonka év 15 000-es olvasói tábora 2004-re 71 703-ra nőtt. A kikölcsönzött dokumentumok száma ugyanebben az időszakban 143 525 egységről 1 265 922-re emelkedett, és az azóta eltelt mintegy 12 év alatt is nagyjából az évi egymillió kikölcsönzött egység és az éves 70 ezres beiratkozó olvasói szám jellemző a központi könyvtárra. 2003. január 6-án egyetlen nap több mint 7000-en léptek a könyvtár területére, ezzel vélhetően magyarországi könyvtárhasználati csúcs dőlt meg. A könyvtári szolgáltatások alulról strukturálódva, a „kétfedeles könyvtár”, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban még a '80-as évek küszöbén kitalált és bevezetett innováció „családi fedelével” induló böngészdétől, a médiatáron, gyermekkönyvtáron, a szabadpolcos könyvkiválasztó téren keresztül egészen a szaktájékoztatásig és az olvasótermekig, különgyűjteményekig specializálják, „szűrrik” az olvasókat, mind szükségleteik, mind a „könyvtár-közi” térhasználat sajátosságai szerint. Tehát egyszerre érhetők tetten a hagyományosan modern könyvtári funkciók és a térhasználat során reprezentált egyéb társas, kulturális funkciók. A könyvtár valóságos városi köztérre, harmadik térré alakult a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat megtartva, ahova nagyon sokan betérnek a szorosan értelmezett könyvtárhasználatától eltérő szándékkal is, akár egy kávéra, egy beszélgetésre a könyvtár átriumába, akár egy kiállítás-megnyitóra, akár egy felolvasóestre vagy koncertre. Gyakorta jönnek egész osztályok könyvtárlátogatásra. Ezek az alkalmak és körülmények felkelthetik a látogatókban az igényt, és elindíthatják a szándékot egy-egy hagyományosabb könyvtári szolgáltatás igénybevételére. Például kikölcsönöznék a hallott zenét, elolvasnák a kiállított vagy az előadás témájához kapcsolódó könyvet, ha sok a szabadidejük (pl. munkanélküliek vagy szünidős diákok), akkor szívesen böngésznének a folyóiratokban, szükségük lehet egy másolatra, internetre.

Nem szabad ugyanis felednünk, hogy a könyvtárba betérők nagyon különböző szinten és viszonyban állnak a könyvtárral: az ingyenes lehetőségeket, a meleget, a csak kulturált, nyugalmas teret, társaságot vagy konkrét programot keresőktől, a valós és a virtuális könyvtárban is jól tájékozódó, tudatos használókig terjednek. A különböző rétegek mindig újratermelődnek és bevonhatók a könyvtár hatáskörébe, elindíthatók a művelődés útján. És akkor még nem említettem azokat, akik ma is távol és kívül maradnak a könyvtárakon. Mindegyikük esetében feladata van a közkönyvtárnak.

Mint említettem, a posztmodern könyvtár egyik sajátossága, hogy nemcsak a fizikai térben létezik, hanem a virtuális térben is. E tekintetben is további fejlesztésekre került és kerül sor, a használók számára egyes könyvtári funkciók távolról is elérhetők. A hosszabbítás és az előjegyzés webes lehetősége mellett fejlesztések zajlanak egyes távszolgáltatások online fizetésére. Az olvasók saját olvasójegyük adataival regisztrálhatnak a könyvtár portálján, amivel lehetőségük van az adatbázisok távelérésre, a fórum használatára, véleménynyilvánításra, illetve események kommentálására. Mindezt nemcsak a Fővárosi Szabó Ervin-tagság regisztrációja felől tehetik meg, hanem a Facebook közösségi portálról bejelentkezve is. Mindez bizonyítja, hogy a posztmodern könyvtárban nemcsak mint individuum van jelen az olvasó, hanem közösség tagjaként is. Tehát a bibliopláza egy olyan könyvtári modell, amely építészeti és szervezeti adottságait tekintve megőrzi a modern könyvtár hagyományos alapértékeit, ugyanakkor sikerrel adaptálhatja a posztmodern könyvtár közösségi térhasználatában rejlő funkciókat.

Abban a szerencsés helyzetben voltunk és vagyunk, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, amely hagyományosan a szociológia országos gyűjtőkörű szakkönyvtára is, több kutatásban is vizsgálta, illetve e kutatásokkal alátámasztotta, hogy a „bibliopláza-modell” a gyakorlatban is pozitív visszajelzést kapott a használóktól. *„Könyvtárunk 2004-ben részt vett abban a felmérés-sorozatban, melynek célja a könyvtártípusonként standardizálható teljesítménymutatók kidolgozása, valamint az olvasói igények és használói elégedettség könyvtárankénti összehasonlítása volt. A vizsgálatban több megyei, egyetemi és országos könyvtár vett részt. A vizsgálat 2004 februárjában zajlott és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) egészére kiterjedt. A felvétel alapját a Könyvtári Intézet által megszerkesztett, a projekt legfontosabb célját – a szolgáltatások könyvtár-típusonkénti összehasonlíthatóságát – figyelembe vevő, kötött tartalmú, központi kérdőív adta, melynek csak kisebb mértékű bővítésére volt lehetőségünk. A megkérdezés a Központi Könyvtárban külső kérdezőbiztosokkal, a hálózati tagkönyvtárakban saját dolgozók bevonásával történt, elektronikus rögzítő program alkalmazásával. A Központi Könyvtárban 1206, a tagkönyvtárakban 1310, azaz összesen több mint 2500 kérdőív felvételére került sor.”*¹⁸

E 2004-ben lefolytatott kutatásában visszaköszönnek az említett kontextuális plázakutatások egyes szempontjai. Ebből a kutatásból idéznék néhány megállapítást. A megkérdezettek 86 százaléka teljesen elégedett volt a központi könyvtár belső tereivel; a könyvtár külső állapotát a megkérdezettek 90 százaléka minősítette kiválónak. A könyvtár belső tereinek elrendezésével a megkérdezettek mintegy 60 százalék volt teljesen elégedett, ez magas számnak mondható, hiszen arra a következtetésre juthatunk, hogy a kérdezettek többsége többé-kevésbé elégedett a terek elrendezésével. A válaszadók 71,9 százaléka kiválóan minősíti a könyvtárosok segítőkészségét, amely azt bizonyítja, hogy a személyes, „face to face” olvasó–könyvtáros viszony és kontaktus a posztmodern biblioplázában is fontos szempont marad az információkéréseknél, tájékozódásnál. A kutatás végső konklúziójaként megállapítható, hogy a használók 56 százaléka maradéktalanul elégedett volt az intézménnyel. A közepesen elégedettek aránya négy százalék alatt volt, ami igen pozitív eredménynek minősül.

A 2004-es kutatás eredményeit összevetendő, 2009-ben a könyvtár megismételte a kutatást, immár a Gallup Intézet közreműködésével. A Központi Könyvtár-

ra vonatkoztatott adatok szerint a megkérdezettek kimagaslóan elégedettek voltak a könyvtárosok segítőkészségével és jártasságával, a tájékoztatással, a könyvtár külső és belső körülményeivel, valamint a nyitva tartással. Nagyon fontos eredménye a kutatásnak, hogy a megkérdezett olvasók 60 százaléka rendszeres használónak minősül. A rendszeres olvasók 60 százaléka 30 évnél fiatalabb, és a rendszeres használók ugyancsak 60 százaléka felsőoktatásban tanuló. Az is érdekes tapasztalat, hogy minél hűségesebb egy olvasó (minél rendszeresebb könyvtárba járó), annál elégedettebb is. A kutatás másik fontos eleme, hogy komoly igény jelentkezett a távhasználat fejlesztésére. A feljebb említett online szolgáltatások fejlesztése megkezdődött, hogy ezzel is bővüljön a bibliopláza gyakorlata a virtuális, webes tér felé.

A jövő útja tehát, véleményem szerint, a fizikai és virtuális könyvtárhasználat dialektikus egységében modellezhető a bibliopláza számára is. Egyre többféle szolgáltatást és funkciót kell elérhetővé tenni a virtuális felhasználó számára is, de a cybertér fontossága mellett a fizikai, reális térben zajló könyvtárhasználati aktusok, a könyvtáros személyisége – az esetleges tévedéseivel is – még mindig kiemelkedő emberi szempont lehet. **Nem állítom, hogy a bibliopláza az egyetlen megoldás a kor könyvtári kihívásaira, de bizonyára az egyik járható út lehet,** és mivel e könyvtár a tér közösségi emancipációján keresztül működik, fontos lenne, hogy a pénzügyi világválság remélhető mielőbbi lezárásával kibontakozhassanak a fönntarthatóságnak azok az új csatornái, amelyek képesek finanszírozni a könyvtár irányában megnövekedett térigény infrastrukturális költségeit. Kívánom Győr könyvszerető közösségének, hogy megvalósuljon a Galgóczi Erzsébet Könyvtár 500 milliós fejlesztési projektje, és egy győri „bibliopláza” szolgálja az itteni polgárok kulturális és közösségi szükségleteit!

JEGYZETEK

- 1 Vö. György Péter: Az eltörölt hely – a Múzeum. Budapest, Magvető, 2003.
- 2 Az adornói „negatív dialektika” a szintézisre törekvés esztétikai-filozófiai mozzanataiban a totalitarizmus apológiáját látja csupán. A megszüntetve-megőrzésig nem jut el. Sajnálatosan ebből az aspektusból bírálva ítéli el, „érti félre” írásaiban Bartók késői műveit, a „hamis” tonalitásnak mint szintézisnek a félremagyarázásával.
- 3 Marshall McLuhan: A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejöttje. (Ford.: Kristó Nagy István) Budapest, Trezor, 2001.
- 4 Jürgen Habermas: Filozófiai diskurzus a modernségről. Tizenkét előadás. (Ford.: Nyizsnyánszky Ferenc, Zoltai Dénes) Budapest, Helikon, 1998.
- 5 A „modernitás ingájának” tézisét Heller Ágnes és Fehér Ferenc filozófusoktól kölcsönöztem, szerintük a modernitás a szabad piaci liberalizmus és az etatista, diktatórikus állammodellekig ingamozgással halad a modernitás e két szélső értéke között.
- 6 Fáy Zoltán Rozsdaövezet című, 2012 szeptember 12-én a Magyar Nemzetben megjelent írása kifejezetten egyfajta „negatív dialektikával” szelektálva ignorálja a szocializmus könyvtárügyét, „jó” példát mutatva arra, hogy miként nem szabad megközelíteni a jelenkor könyvtári kérdéseit.

- 7 A jóléti és a munkaalapú társadalom ebbéli összevetése némiképp félreérthető is lehet. Azt sugallhatja, hogy a jóléti társadalomban alapvetően „fogyasztunk”, a munkaalapúban „dolgozunk”. Nos, ez igaz is, de árúbőség és igazi fogyasztói társadalom elsősorban a munkaalapú társadalomban van, hiszen a javakat meg kell termelni! Míg a jóléti rezsimek jó pár változatában a „hiánygazdaság”, de annak (legalább) „igazságos” elosztása jellemző.
- 8 Almási Miklós felosztását használva – és a magyar sajátosságokra kiegészítve – a mai művészet univerzuma a következő: klasszikus, avantgárd, (modern művészet), populáris kultúra, népi kultúra.
- 9 Horváth Sándor Domonkos: Münchenhausen paripája, avagy a közkönyvtárügy fejlődési lehetőségei. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 9. sz.
- 10 Érdekes diskurzus zajlott a Katalisten Horváth Sándor Domonkos felvetésével, hogy lehet-e, kell-e például az olyan jellegű kezdeményezésekre rácsatlakoztatni a magyar közkönyvtárügyet és infrastruktúrát, mint az állami mobilszolgáltató tenderének kiírása, pontosabban a könyvtár mint értékesítési pont figyelembevétele, valamint a közigazgatással milyen együttműködés alakítható ki.
- 11 Ennek alapját Roger E. Leven Confrontating the future című, ALA-kiadványaként megjelenő tanulmányára építem.
- 12 Tapasztalataim szerint azonban a magyar közkönyvtárak gyarapítási lehetőségei már önmagukban komoly, természetes és kényszerű szűrést jelentenek a beszerzés felől. A kurrensségre való törekvés csak ott lehet „elégészes” szolgáltatási szint, ahol kellő számban jelennek meg régebbi könyvek újabb kiadásai, illetve mindig van elég forrás új könyvekkel reprezentálni a kulturális szükségletek spektrumát. A régi „porosodási” vita tehát ismét előkerült a posztmodern könyvtári kontextusban, azonban éppen itt kapcsolódik össze a könyvtárak fenntarthatóságának globális problémája az állományalakítás lokális kérdéseivel: ha nincs elegendő forrás az újdonságok gyűjtésére, akkor a selejtezés „parttalanná” válik, szó szerint kiüresítve a gyűjteményeket.
- 13 Ennek sematikus felosztására Heller Ágnes mindennapi életet marxista szemlélettel vizsgáló téziseit használom. Magánvaló nembeli objektivációk: mindennapi nyelv, szokások, eszközhasználat, a tágabb értelemben vett kultúra fogalma. Magáértvaló nembeli objektivációk: erkölcs, vallás, filozófia, művészet (a szűkebb értelemben vett kultúra fogalma). Mindez kiegészül az „álom” belső, tudatalatti szférájával, ahogy a szerző a nemrég megjelent Az álom filozófiája című (Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 2011.) könyvében megállapítja, valamint érdemes még hozzátenni, külső tényezőként az egyén és társadalom (mindennapi) életének keretét adó társadalmi térhasználat sajátosságait.
- 14 Szíjártó Zsolt: A hely hatalma. Lokális szcénák – globális folyamatok. Budapest, Gondolat, 2008.
- 15 Ray Oldenburg „harmadik hely” elméletét, az otthon, munkahely, illetve a kikapcsolódás szintereként a könyvtári nyilvánosságra is értelmezhetjük.
- 16 Részletesebben: Pláza, ifjúság, életmód. (Szerk. Demetrovics Zsolt, Paksi Borbála, Dúli Andrea) Budapest, L'Harmattan, 2009.
- 17 Ez meg is történt. A Népszabadság 2012. december 5-i híradása szerint Egerben, az Agria Park bevásárlóközpontban nyílik meg a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár fiókkönyvtáraként hazánk első plázakönyvtára. *(Az újonnan megnyílt könyvtárat a 3K 2013. februári számában mutatjuk be. – a szerk.)*
- 18 A részlet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár felmérésekkel kapcsolatos kutatási jelentéseinek belső anyagából való, amelyet Karbach Erika, a Szociológiai Osztály vezetője készített.

A látható és a kooperatív könyvtármodell*

Bevezetés: a „könyvtár örök” – a hagyományok transzformációja

Az alábbiakban a modern könyvtár jövőjével kapcsolatos értékekről szeretnék néhány gondolatot megfogalmazni. Korábban könyvtárosként, jelenleg az OCLC-termékek hazai termékfelelőseként könyvtárakkal együttműködve dolgozom, ezért a könyvtári alapfeladatok mentén haladnék. A jövővel kapcsolatos félelmek ellenére számomra a könyvtár „örök”, hagyományai elismerten megjelentek a külső informatikai rendszerekben és megkerülhetlenné váltak a nagy fejlesztési irányok alapelemeiként (leírónyelvek, metaadatrendszerek, szemantika, tudásszervezés stb.).¹ **A korábbi könyvtári modellek mellett megjelenő újak** ellenére sem látom indokoltnak a hagyományos könyvtárkép „elsiratását” és a szerepbizonytalanságokat, mert „a könyvtár” alapjaiban nem változott, csak új formákban, új technológiákkal és szerepigényekkel jelennek meg a régi gyűjtőnévhez tartozó, hagyományokkal együtt transzformálódó és megújuló funkciók:

- ① **Tárolás, beszerzés, megőrzés, közzététel** – a raktáraktól az e-archívumokig és digitális könyvtárakig.
- ② **Leírás: leíró adatok, leíró nyelvek** – a céduláktól az új típusú metaadatokig és formátumokig – az azonosítástól a szemantikus tartalomleíró nyelvekig.
- ③ **Tartalmi feltárás** – a tárgyszavazástól a szemantikus fogalmi hálók automatizálásáig.
- ④ **Keresés és ajánlás** – a tárgyszavas kereséstől a szemantikus keresőig.
- ⑤ **Szállítás és átadás** – az olvasószolgálati pulttól az információs és tudáspor-tálokig és az e-dokumentumok kölcsönzéséig.

A bibliográfiai funkció kiterjesztése megkerülhetetlen

Az új technológia által életre hívott lehetőségek, az internet és a szemantikai elemekkel felruházott internetes keresők, a számítógépes tárolókapacitás és az infrastruktúra fejlődés/függés, a digitalizálás, a közösségi hálózatok és a web2.0 technológiái, a munkafolyamatok web hálózaton való szervezési lehetősége, a táblagépek és a mobil technológia, a játékok és a 3D-technológia megjelenése és hatása olyan felhasználói igényeket generált, amelyek kielégítéséhez **adatok és információk közzétételében** új folyamatok és módszerek szükségesek. Ki kellett lépni a leíró adatok kezelésére alapozott szolgáltatások kereteiből a kevésbé szabályozható és exponenciálisan növekvő szabad szöveges információk szolgáltatásával, hogy felvállalhassuk a Google-generációk további kiszolgálását.

* Ezzel az írással folytatjuk 2012. augusztusi számunkban megkezdett sorozatot a 2013 utáni könyvtári stratégia előkészületeiről. (A szerk.)

„Lógunk a weben” – a web2.0, a mobil és a mobilizálás a hálózaton

A hálózat mint új szolgáltatási és munkafelület teljesen megváltoztatta a lehetséges könyvtári stratégiákat és működési feltételeket. A digitalizálás és hálózati adatmozgás kiugróan magas és egyenetlen terhelései miatt be kell állítanunk a nagy tárolókapacitást nyújtó „grid” (rács) infrastruktúra elemeket és a hálózati elven működő rendszereket, amelyek egy része már a felhő („cloud”) technológia alapján nemcsak a tárolás, hanem munkafolyamatok szervezési keretként is alkalmazható új generációs szoftverek együttes megjelenésével. (lásd az OCLC WorldCat, OLIB7.6 stb. rendszereit). Az alkalmazott új eszközök, különösen a web2.0 és ikertestvérei: a könyvtár2 és a „social network” lehetőségeivel ellenőrizhetetlen információk is terjednek, vagyis a megosztás hálózati csatornái nem szabályozhatók, amely szempontot a szolgáltatás napi szervezésében visszajelzéseként, és az ügyfél-szegmentáció tekintetében is figyelembe kell vennünk. Kívül maradhatunk ezeken a csatornákon? Költői a kérdés, mert a könyvtárak „kiköltöztek” a közösségi oldalakra, és saját érték-többletükkel akarják használóikat megtartani és visszacsbítani a könyvtárba, és globális térben kívánják a kihívásokra adott lokális válaszokat bemutatni. A másik mozgatórugó a **mobilizálás**, amely egyrészt az okostelefonokra épített könyvtári tájékoztatás és („sétáló”) keresés formájában jelenik meg, másrészt a könyvtárak és gyűjtemények mobilizálódásában, hálózatra költözésében, vagyis a tudásszervezés mobilizálásában. A mobilra telepített egyéni oktató programok és vizsgáztatási lehetőségek a könyvtárak által támogatott oktatásban is új lehetőséget nyújtanak, pl. a 3D-technológia és játék technológiák alkalmazásával.²

A láthatóság (visibility) – mint új modellkritérium

Mennyire hatékony ma egy „láthatatlan” könyvtár? A „visibility”³ kérdése nemcsak a használat és marketing szempontjából, hanem a fennmaradás és a támogatások elnyerése, a pályázatok utókezelése miatt is hangsúlyossá válik. A megosztás kultúrájának fejlesztése nem csupán a láthatóság növelése, hanem az értékcsere és a könyvtárak értékteremtő funkcióinak megismertetése miatt is fontos. A mobilizálás és láthatóvá válás erősíthető az új megjelenítési formákkal: a képi jelbeszéddel érzékletesebben, tömören és érthetően közvetíthető mondanivaló a YouTube stb. oldalakon gyorsan terjed azok között, akik tanuláshoz, tájékozódáshoz új médiát, e-learning eszközöket használnak. Holnap már erről a szintről lépünk tovább – az „avatár” és *second life* típusú, 3D-re épülő új könyvtári e-learning programok és missziók vonalán.⁴ (Talán van haszna is a gyerekek mobil- és e-játék függőségének?). Az új média használatára a könyvtári oktatásnak is fel kell készülnie a tananyag és az oktatógárda tekintetében is.

A láthatóság fontos eszköze a könyvtár városközponti elhelyezése, a színes programok és médiamegjelenések szervezése, amelyre számos remek példa van, például a megyei könyvtáraknál, ahol nemcsak a szolgáltatások közvetítése kap szerepet, hanem a helyi közösség igényeinek megfelelő funkcióbővítés (mediátor szerep vagy akár könyvtári „coaching” stb.). Nagy kérdés, hogyan vonjuk be a tudásszervezésbe a közösségi időtöltés más formáit igénylő állampolgárokat; felismerjük-e használóink változó igényeit; milyen súllyal, alkotó módon tudunk-e részt venni tágabb közösségünk információ- és tudásátadási folyamataiban; hogyan válhatunk nélkülözhetetlenné?

Fejlődés – lokális válaszok a globális kihívásokra

A hozzáférés és megosztás fejlesztése már nem tervezhető országhatáron belül, mert a digitalizálás és a hálózati fejlesztés folyamatos nemzetközi versenyhelyzetet teremtett kihívásokkal, fenyegetettségekkel, de új lehetőségekkel is. Meghatározza jövőnket, hogy használóink milyen rendszereket akarnak majd igénybe venni, ezért meg kell találnunk a fenntartható specialitások mellett az ésszerű együttműködés harmonikus rendszerét, a tudásközösségekben való részvétel lehetőségeit. Vagyis fejlődésünkben **rendszer szemléletű megoldásokat** kell keresnünk.

Specializálódás és szintézis – minta alapú (pattern-based) szolgáltatások

A láthatóság, a hálózati kooperáció miatt kiemelt jelentősége van a minőségi standardokra alapozott szolgáltatásnak, a hatékonyságot nyújtó mintaalapú (pattern-based) megoldásoknak. Saját stratégiánk kialakításánál információs vagyunk (intézmény, eszközök, szolgáltatások, munkatársak, felhasználók, környezet) tudatos kezelésével kell továbblépniünk kulcsszerepeink megtalálásával. A standard szolgáltatások mellett a **specializálódás** hozza be a tudásgazdálkodás elemeit a rendszerbe. A **specializálódás fontos kritériuma**, hogy a kiválasztott tudáselem, szakember, eszköz eljuthasson nemcsak a felhasználó kiszolgálásához, hanem a kooperációban működő könyvtárakhoz is; a közösség tegye nyilvánossá és vegye igénybe egymás tudásanyagait (pl. jó gyakorlatok). A specializálódás együtt jár a **szintetizálással**, ennek során egy-egy probléma, téma, szolgáltatás köré rendezzük a szakértőket, hozzáértőket, az ellenőrzött és kodifikált dokumentumokat. Pozicionálni kell az intézményeket, figyelembe véve az állandó modellekhez tartozó mintaalapú szolgáltatások mellett a helyi környezetet, az intézménybázis vonzáskörzetét, sőt felhasználóink (pl. professzionális amatőrök) tudását is.⁵

A konzumeráció és a professzionális „betartás”

A könyvtár és könyvtáros megteremtheti sajátos közösségeit a felhasználók sokat elemzett generációival (bennszülött, bevándorló, millenniumi, avatár stb.), akik már aktív részvételt követelnek a tartalom alakításában. Sokak szerint ezzel felláztatják a szakmai színvonal követelményeit, ezért nem csekély az ellenállás a professzionális oldal részéről. A **konzumeráció** jelensége megjelent a könyvtárban: a kezdeményezések kívülről hatnak vissza az alaprendszer szolgáltatási és technológiai oldalán. Az erős informatikai érdeklődéssel, felkészültséggel rendelkező könyvtárosok egy része nem a könyvtári feladatokban érzi szakmai kvalitása megvalósulási lehetőségét az „open source” eszközök alkalmazásai során. Ha az ingyenes szoftver fejlesztőjét nem lehet a székéhez kötni, kockázatos megoldás az „open source” a komolyabb feladatoknál, ezért ez a lehetőség inkább a nagy könyvtáraknak ajánlható, ahol garantált a folyamatosság és jól dokumentált a fejlesztés. A professzionális szoftverfejlesztőknek intézményi garanciát kell vállalniuk termékeikért, amelyhez drága minőségügyi és fejlesztő szoftvereket alkalmaznak (Rational életciklus-támogatás, követelmény- és változáskezelés, CMMI stb.), ezért egy-egy munkatárs távozása mellett is garantálható a folytatás lehetősége.

„Felhők” a láthatáron

Az informatikai fejlődés során a szoftverek és szerverek fenntartása, alkalmi vagy állandó bővítése sokszor megoldhatatlan, ezért alakultak ki a szoftver, platform és

szerver bérleti (SaaS, PaaS, IaaS „cloud”) rendszerek. Alkalmazásuk az egyenetlen, kiugró, nem jósolható terhelés esetén nagyon indokolt. A könyvtári használatban nem egyszerűen bérleti rendszerről van szó, az OCLC pl. a teljes könyvtári munkafolyamatot kihelyezte a web-re. A könyvtárak ezekkel a rendszerekkel nemcsak alkalmazásaikat osztják meg, hanem tudásmenedzsment alapon működnek együtt közös fejlesztési infrastruktúrával, formátumnyelvekkel, metaadat-menedzsmenttel – valamely távoli szerveren. Véleményem szerint a felhő technológia csak akkor fog elterjedni a hazai könyvtárakban, ha a bérleti konstrukciók igénybevételére kialakul egy országos standard a felhő technológia által támogatott, fennakadásmentes működés érdekében, kiugró adatáramlások esetén is.⁶

Gyorsabb, okosabb – kontra hagyományos? Értékek transzformációja

Hol van szerepe a régi **könyvtárosság alapértékeinek**, az elmélyültségnek, az alaposságnak, a humán beállítódásnak, a műveltségnek, a kiadvány- és tartalom-elemzésnek – az egyre gyorsuló informatikai fejlődés és az új típusú hálózati közösségi információterjesztés mellett? Egyre **gyorsabb, okosabb, bonyolultabb technológiák gerjesztik** az új folyamatok fejlődését, a számítógépek, mobiltelefonok háromévente megújulnak, a rendszerek avulási ideje felgyorsult, miközben a könyvtárak az állami támogatások és átszervezések függvényében a fennmaradásért küzdenek. Hogyan vészeli át menet közben a bizonytalanságokat, „*Ski viszi át fogában tartva*”⁷ a hagyományainkat? A fejlődési folyamat együtt jár egy bizonyos kényszerűséggel, mert bár félünk a „social network” kínálta beavatkozási szabadságtól, a technológiai készenlét nyomásától, megküzdünk a szakaszos megújulásokkal a pályázatokban, próbálgatjuk az új modelleket, szorongunk készségeink átmeneti hiányai miatt, és átéljük a leszakadás félelmeit, végül mégis átlépünk egy új dimenzióba a fennmaradás és fejlődés érdekében.

Az új folyamatok más módon érvényesülnek az innovatív környezetben, más hangúlyokkal, más képességek igényével. A **fejlődés, a megosztás és specializálódás során megkerülhetetlen nemzetközi kooperáció** új generációs rendszerek beállításával, illesztő szoftverekkel, munkafolyamat-támogató és -elemző rendszerekkel (BPM, BPO stb.) jelenik meg.

① **A tárolás és beszerzés, a megőrzés és közzététel átváltásai**

A feladatcsoportban a digitalizálás és az e-formátumok kitágították a **beszerzés és közzététel** lehetőségét is: egy adott intézmény „kapujának” megnyitása helyett korlátlan hozzáférést biztosíthatunk időben és térben a hálózaton – de nagyon sok technológiai és szervezési előfeltétellel (DRM, DOI, URI, Z39.50, OAI-PMH stb.) már a keresés és vásárlás során is.

A WorldCat Local (OCLC) szoftverrendszer 1,8 milliárd könyvtári tétel alapján biztosítja felhőrendszerben tárolt rekordjainak és szöveges dokumentumainak szolgáltatásait, amelyek köré egy WorldShare néven nevezett „discovery” és könyvtárközi kölcsönzési rendszert is kiépített. A megalapozott szolgáltatás igénybevétele már nagyon egyszerű, funkciógombok alapján lehet az igényeket feladni és kielégíteni 1777 adatbázis, 731 millió folyóiratcikk, 13,9 millió e-könyv, 18 millió disszertáció és sok más forrás alapján.⁸

Digitális kultúra és tudás kormányzás – szélmalomharc vagy érdekvédelem?

Az e-dokumentumok beszerzése, tárolásuk és közzétételük, illetve „kölcsonzésük” kérdéseiben a könyvkiadók kemény jogi lépésekkel ma versenytársként kezelnék a könyvtárakat. A digitális értékközvetítés az üzleti érdekek erőterébe került (csak nézzük meg a toplisták silány kínálatát). A jogszerű felhasználást biztosító technológiák vagy olcsók és nem biztonságosak, vagy eléggé biztonságosak, de tömeges könyvtári használatuk megfizethetetlen. Úgy tűnik, hogy a hagyományos könyvtárak sivatok haladékokat kaptak, az e-könyvek egyeduralma egyelőre a kiadók kemény érdekharcai miatt sem fenyeget. A széles körű terjesztésben érdekelt könyvtárak és fogyasztók érdekvédelmére nincsenek kellő jogi garanciák sem országos, sem regionális, sem európai szinten. Sokan szeretnék, ha a liberális amerikai eljárások uralkodnának tágabb környezetünkben is, ugyanis most a szolgáltatásban résztvevők eltérő jogi szabályozása vagy jogértelmezése is nagy viharokat váltott ki nemzetközi szintű cégek esetében (pl. Google, HathiTrust stb.) is, anélkül, hogy tudatosan szabályt szegtek volna. A könyvtárak és a felhasználók érdekvédelme gyenge, amelyet alá kellene támasztani egy kidolgozott országos stratégia mentén a két oldaltól független jogi védelemmel, ezért szükséges lenne egy „újratervezés” az országos digitális kultúra terjesztése és az átadható tudások közösségében szerepet vállalók között.

Digitális clearinghouse – szabályozott hozzáférés és jogi védelem – garanciákkal

A legjobb megoldásnak azt tartanám, ha egy független, de technológiában erős, kormányzati támogatást élvező (lásd: Copyright Clearance Center) **köztes szervezet** háromoldalú szerződést kötne az együttműködésre kész könyvtárakkal és kiadókkal egy **országos e-könyv és digitalizálási stratégia** szerint, az OSZK szakmai irányításával, aggregáló könyvtárakkal karöltve. Az OCLC az alábbi szervezeti kapcsolatokkal látja el ezt a feladatot:

- aggregátor partnerek: kijelölt központi könyvtárak;
- tömegdigitalizálás – partnerekkel: Google Books, HathiTrust stb.;
- kiadói partnerek: Springer, Elsevier, Wiley stb.

Az országos digitalizálási folyamat összefogására gyakorlott szakmai intézmények szövetségét lenne jó felhasználni egy új digitalizáló intézmény helyett, amelynek felkészülési ideje túlságosan hosszú egy országos szolgáltatás indításához, mind folyamatokban mind szakember biztosításban. *A kooperációs körnek szabaddá kellene tenni az üzleti tevékenység hatókörébe nem vont dokumentumok digitalizálását, közzétételét és kölcsonzését a könyvtárak számára. A felmerülő jogvitákban az erős üzleti érdekszövetség mellett a nemzeti kulturális érdek érvényesülését is meg kellene alapozni a nagy könyvtárak javaslatai alapján, kormányzati garanciákkal.*

A szolgáltatás jól bevált külföldi megoldásait érdemes átvenni: a szakmai irányítást működő intézményekkel és Clearinghouse központtal, jogi védelmet a szerződések háttérével, központi portált minden szükséges információval, dokumentummal és kapcsolattal, igénylések webes folyamatkövetését, országos digitális metaadat-menedzsmentet szabályozott begyűjtéssel, prezervációs technológiákkal stb. A tároláshoz a felhő technológia legalább részleges alkalmazását meg kellene fon-

tolni a váratlan terhelések kivédésére. A Clearinghouse a központi licencmenedzsment jogosultság- és hozzáférés-szabályozását is megoldhatná.

A jogi irányítást végző köztes szervezet a könyvtárak, az aggregátor intézmények és a szakértői grémium javaslata alapján kijelölné szabad használatra azokat a magas szintű információhordozókat, amelyek az általános művelődés- és tudásszint emelését szolgálnák.⁹

② A leírási alapfeladatok – metaadatok, adatpublikáció, hálózati rekordmenedzsment

A leírási folyamatok elnyerik végre méltó helyüket az adatpublikáció folyamataiban, de vissza kell vonulniuk a könyvtári tevékenység végcéljaként tekinthető pozícióból. Az egyes formanyelvek a világméretű rekordfelhasználás miatt igen komoly felkészültséget és formális nyelvi, logikai elemzési képességet igényelnek; megnő a struktúrákban könnyedén mozgó, elemző gondolkodási és kooperációs készség értéke, mert a folyamatosan fejlődő adatkezelési követelmények növelni fogják az adatspecialisták iránti igényt. A fizikai dokumentum- vagy gyűjteménybázison történő feldolgozástól haladunk a műalapú feldolgozás irányába (FRBR), amelynek végső célja a géppel olvasható tartalom, és ennek végcéljaként a szemantikus (jelentésstanilag automatikusan értelmezett) web. A felhő rendszerekben tudjuk leginkább megvalósítani a kooperatív rekord menedzsment elvét (lásd az OCLC WorldShare vagy Webscale stratégiáját), ahol online módon történik távolról a feldolgozás a párhuzamosságok kiszűrésével.¹⁰ A leíró tevékenységnek jelenleg a fiatalok körében nincs meg a kellő elismertsége és vonzása, mert számukra a bezártság, helyhez kötöttség modelljét mutatja, holott a rekordcsere és rekordmegfeleltetés már publikációs folyamat. „Az én rekordom jobb” magatartás helyett a kooperatív és moduláris feldolgozása a jövő, csereképes rekordokra van szükség az egyéni alkotóvágy fékezésével. Nagy informatikai rendszerek bukkannak meg azon, ha a metaadatok pontatlanok és nem csereszabatosak – ezért alkalmas cégünk részben automatizált adattisztító szoftvert pl. banki rendszereknél.

A „**visibility**” követelménye a rekordgazdálkodással és rekordcserével együtt lehet teljes, ideje, hogy javítsuk hazai könyvtáraink siralmasan alacsony képviselét a nagy nemzetközi rekord gyűjteményekben, mert „láthatatlanságunk” súlyos kulturális hátrányt jelent. Ebben nagy előrelépés az Europeanban való részvételünk, és a WorldCat (OCLC) rendszerébe kezdeményezett rekordfeltöltések.

Leírási kooperáció és kooperatív rendszerek

A nemzetközi rekordcsere technológiai eszközei használatához hiányoznak még a szükséges eljárások, lehetőségek, technológiák vagy ezek általános ismerete, és a munkafolyamatok egységessége. Az alakuló együttműködés körébe tartozik pl. az MTMT hazai országos rendszere, amelynek viszont még nem készült el véglegesen a tároló rekordmenedzsment rendszere. Gyors fejlődés látható a nemzetközi besorolási adat-előállítási gyakorlatban: a virtuális authority fájlok, névterek, földrajzi azonosítók és kódok alkalmazásában. A WorldCat VIAF (Virtual International Authority File) rendszere három szolgáltató kooperációjával valósult meg (OCLC, Die Deutsche Bibliothek, Library of Congress), amely a nevekhez

társítja a műveket, azok különböző kiadásait, a különböző médián megjelent változatait, egy író publikációs gyakoriságát mutató táblázatokkal, név- és intézményközi, vizuálisan is megjeleníthető kapcsolatokkal (Identity Network) a WorldCat szolgáltatási felületein. A földrajzi nevekből kiindult névtárak ma már sokféle adatbázisban jelentek meg a kapcsolódó szélességi-hosszúsági koordinátákkal, névváltozatokkal, amelyeket a jelentéstani összefüggések alapján méltán tekinthetünk a szemantikus web alapelemeinek.¹¹

③ **Tartalmi feltárás és értékelés – a tárgyszavaktól a szemantikai rendszerekig**

A **tartalmi feltárás** formális keretrendszerei (tárgyszavak, osztályozó jelzetek és kódok, teaurusz, taxonómia stb.) a leíró adatok között szerepelnek, viszont céljaikat és hatókörüket tekintve a lefedett szakmai területhez illeszkedő szubjektív intellektuális tevékenység eredményei. A fogalmi környezet jelentéstani többletet nyújt, ezért célszerű megnyitásuk a felhasználók előtt pl. fogalmi vizualizáció segítségével, amely nemcsak a feltárónak, hanem a felhasználónak is megadja a jelentéstani többletet a tartalom jobb értelmezéséhez. A nagy tömegű információ kezelésének kulcskérdése, hogy a tartalmi feltárás hogyan szolgálja a tömeges információk eredményes kezelését, hogyan válhat alkalmassá a jövőben a gépi keresés számára a tartalmi feltárás. Kialakulóban vannak az ismertetés és kivonat készítés gépi módszerei is; a megvalósítás viszont csak tőkeerős környezetben vagy erős kooperációban látszik reálisnak. Jelenleg a tartalmi feltárás megkerülését a központi indexelt állományok nyújtják, amelyek a szemantikai kapcsolatok automatikus feltárásával vagy felismerésének támogatásával válnak igazán alkalmas eszközzé. A nagy kérdés, hogy a tömeges információk kezeléséhez milyen szinten tudunk létrehozni az emberi intelligencia (részleges) kiváltására alkalmas eszközöket?

④ **Keresés és ajánlás, átadás és szállítás – az olvasószolgálatról a virtuális és önkiszolgáló rendszerekig**

A **keresés** csoportba sorolt szolgáltatásokban az önállóan kereső felhasználó viselkedése és igénye erősen megváltozott a hálózati információhasználat és web2.0-s eszközök függvényében. Az igazán nagy problémát nem a strukturált adatbázisokban, adattárházakban tárolt metaadatok keresése jelenti (bár az sem elhanyagolható), hanem az új információfelhasználási szokásoknak megfelelően a szabad szöveges keresés és az automatizálás együttes megoldása, hiszen az információk 80 százaléka strukturálatlan formában jelenik meg, és munkaidőnk 30 százalékát töltjük információ keresésével.¹²

A szemantikus keresők

A keresés pontosságát jelenleg a szemantikai irányzat terjedésével látjuk leginkább megoldhatónak. Azonban nem célirányos a szöveges tartalmak keresésénél elvárni azt a pontosságot, amelyet a strukturált adattárak logikai eljárásokkal megalkotott és egységesíthető metaadatainál nyújthatunk. A nagy világcégek (Reuters,

BBC stb.) olyan szabad szöveges keresőket használnak (pl. Autonomy), amelyek az automatikus szövegelemzés összetett együttesét alkalmazzák (statisztika, szemantikai háló, vektor módszer stb.). Az új, szemantikai irányt képviselő internetes keresők (Wolfram Alpha, Jebol, Hakia, TextWise stb.)¹³ különböző szempontból jók, érdemes céljainknak megfelelően változtatni vagy párhuzamosan alkalmazni az eszközöket. A keresésnél meg kell haladnunk a több adatbázis, adattár különálló keresését biztosító szoftvereket, kereső motorokat, és több adatbázis egyidejű keresését célszerű célul kitűzni, amely ideális esetben a jelszókezelést is megoldja a felhasználó azonosításával és a jogszerű hozzáférés engedélyezésével együtt. ADVISE adaptív szemantikus keresőnk biztosítja ezt az igényt jelenleg három könyvtárban, az IQPortállal integrálva, egyébként folyamatos fejlesztéssel.

Tudjuk, hogy a kereséseknél a megadott kifejezésekkel **nem szavakra, hanem szövegösszefüggésekre keresnénk**, ezért a szemantikai, jelentéstani összefüggések nélkül nem juthatunk pontos eredményre. A rangsorolás és relevancia-összefüggések az internetes keresőknél akár üzleti megfontolások alapján is befolyásolhatók, ezért jó, ha több eszközt is igénybe veszünk. Az általános, nagy halmazok keresésére igen jól alkalmazható a portálba építhető **tématérkép**, amelynél a szakterületre jellemző általános fogalmakat jelölő kifejezésekre a rendszer automatikusan keresi az új információkat a háttérben. Készítésénél nem a dokumentumból indulunk ki, hanem a témához soroljuk a fogalmi kapcsolatokat és azok jellemző előfordulását. A felhasználónak nem kell a szinonimákat ismernie, mert azokat a rendszer kezeli a háttérben, az idegennyelvi megfelelésekkel együtt. A tematérképnél tudásintegrációra kialakított ISO szabványcsaládot használunk.¹⁴

Útban a web új irányzatai felé: a szimuláció és a 3D

A web legújabb lehetőségein (web3, immersive web) a valóság szimulációjára kerül sor 3D környezetben, amelynek célja, hogy expresszív jelentéstartalmakkal, animációval emeljük ki a lényegét. A már mobilról is elérhető 3D játékokon felnövekvő generációk rutinszerűen alkalmazzák az eszközöket, számukra természetes lesz a könyvtári tájékoztatás és keresés 3D-re szabott megoldása a jelentéstartalom szimbolikus kiegészítésével, oktatóanyagokkal.

A 3D-vel kezelt animációk technológiai lehetőségei adottak, és néhány tudományterületen már nélkülözhetetlenek (orvostudomány anatómiai, sejtfelepítési részletei, épületszerkezetek a mérnöki tudományban, művészi részletek a képzőművészetben stb.).

A szimuláció és a 3D együttműködésével mintaalapú információs metszeteket lehet kialakítani, ez a tájékoztatás és keresés új irányzata: az adott igényekhez a mintakeresések, „pattern-based” alapú szolgáltatások a tudásgazdálkodásban hatékony és kifejező eszközök. A szövegolvasó szoftverekkel támogatott és okostelefonra épített gyors tájékoztatók és egyéb „alert” funkciók lehetőségei megnyitják a „sétáló” információs szolgáltatást: munkába menet a könyvtári portálról a felolvasó szoftver a mobil telefonra „olvassa” az SDI szolgáltatásban kijelölt új információkat.¹⁵

⑤ Szállítás és megosztás új csatornákon, új dimenziókban

Minden könyvtártípusnál megfigyelhető a szolgáltatási transzformáció: a kooperatív rendszerekben célszerű egységes könyvtári munkafolyamatokat (work-

flow) alkalmaznunk, amely beépítésre került az IKR-ekbe. Természetes a megosztott forráshasználat és beszerzés, a közös licenccmenedzsment, valamint a szállítás és megosztás új dimenziói a portálokon, amelyek a honlapok statikus információi helyett dinamikus oldalak előállításával támogatják a folyamatosan megújuló tartalmak szerkesztését és szolgáltatását. A könyvtári kölcsönzés és önkölcsönzés RFID által támogatott megoldása,¹⁶ amely kiegészül az RFID alapú kereséssel és leltározással, automatizálja a folyamatokat, amely felszabadít a manuális feladatok alól, és erőnket a tájékoztatásra és a mentori szolgáltatásokra fordíthatjuk már az első belépési pontnál is. A portál is olyan belépő kapu az intézmény lehetőségeinek megismertetéséhez, amely gyorsan és egyszerűen a legfontosabb információkat nyújtja a könyvtárról. A belépő pultnál és a portálnál is láthatóvá kell tenni a teljes arzenált, tehát a legjobb munkatársakra van szükség a személyes és virtuális tájékoztatási pontoknál az intézmény képviselésében.

Kooperáción alapuló kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés

A több intézmény együttműködésében megvalósuló megosztási, szállítási és szolgáltatási funkciók között a könyvtárközi kölcsönzés integrált, nemzetközi szintű ellátására több példa van (BLDSC, ILLIAD és OCLC Resource Management System, Subito stb.). Az OSZK 1996 óta használja az OCLC könyvtárközi kölcsönzési rendszerét, amely ma a WorldCat rendszeren nyugszik 8,3 millió rekord alapján, és a rekordokból indíthatók a kölcsönzés, a másolás és az átadás folyamatai. A probléma mindig a rendszerek integrációja során jelentkezik a távoli adatcsere kompatibilitási hibái miatt. A szerverek kommunikációja monitorozott rendszerfelügyelettel és párhuzamos klaszterekkel működik az érzékeny adatokat kezelő tőkeerős intézményekben, ezek könyvtári alkalmazása csak álomkép. A könyvtárközi kölcsönzést viszont automatizálhatjuk, és interaktív elemekkel gazdagíthatjuk egy webes funkciórendszerben, amely az IQPortálunkon sikeresen működik.¹⁷

Szállítás és átadás – a könyvtári információs és tudásportálok új dimenziói

A könyvtári weboldalak, honlapok és portálok előretörése transzformálta a korábban falak közé zárt könyvtári adat-, információ- és publikációs tevékenységet. A könyvtári információs portálok célja nemcsak a dokumentumalapú szolgáltatás, hanem az információ szétsugárzása, amely publikációs folyamaton alapul. A publikációk előfeltétele a szerkesztés; az eredmény pedig már a tartalomszolgáltatás körébe tartozik. Az információs portálok alapkövetelménye az önálló szerkesztés és módosítás lehetősége, és az interaktivitás valamely szintjének megvalósítása, amely a kapcsolatok közvetlenségét nyújtja a web2.0-s eszközök alkalmazásával.

A publikációs tevékenységhez új készségeket kell korábbi tanulmányainkból feléleszteni. A továbbiakban csak néhány technológiai ismeretre van szükség a portálszoftver nyújtotta eszközkészlet használatához, az oldalak és a szövegek szerkesztéséhez, a tartalom, a struktúra és a dizájn kialakításához. A könyvtári információs portál további kérdéseire itt nem térek ki, egyrészt, mert azokról már korábban írtam, másrészt meghaladná e cikk terjedelmének lehetőségét.¹⁸ Még alig vagyunk túl néhány interaktív információs könyvtári portál megvalósításán, máris itt vannak a tudásportál-megvalósítási példák és fejlődési trendek. A tudásportálok legfontosabb jellemzője, hogy nem dokumentum- és információalapú a

szolgáltatás, hanem problémaközpontú. A tájékoztatás egy-egy adott kérdés vagy probléma megoldásához ellenőrzött, általában kodifikált tartalmakat biztosít. Jellemzően fogva elsősorban a nagyobb intézményi információmenedzsment szervezetek, szakkönyvtárak, tudományos, felsőoktatási és akadémiai könyvtárak környezetében alakulnak ki, ahol az intézménytípusok együttműködésének szervezeti hagyománya van.

Felkészülés az új típusú modellek létrehozására és működtetésére

A fejlesztés bizonytalanságai

Vannak irányelvek, amelyek országos standardok alapján határozzák meg a közkönyvtárak és vonzáskörzetük, a felsőoktatási és az akadémiai hálózat könyvtári feladatait. A 2008–2013. évre vonatkozó könyvtári stratégia az Európai Unió stratégiáihoz illeszkedő irányvonalat adott. Bármilyen könyvtári stratégia eredményét veszélyezteti, ha a fejlesztések egyenetlenül, nem egy országos intézményi struktúra figyelembevételével valósulnak meg; ha pénzühiány és kormányzati átszervezések miatt súlytalanná válnak a korábbi fejlesztéseket megvalósító intézmények; ha a fejlesztés nem illeszkedik egy hosszabb távú stratégiába az informatika fejlődési trendjeinek figyelembevételével. Ehhez a folyamathoz a szervezeti kultúra további változására van szükség, amelyben a változó feladatokat és a jó együttműködést „win-win” típusú szerződések alapozzák meg. A kisebb könyvtár nem válik alárendeltté, hanem jogos igénybevevője a nagy rendszer minden elemének, és hozzáadja saját speciális elemeit a rendszer kialakításához.

Fontos kérdésnek tartom, hogy bátrabban lépünk előre az ismert utak választása helyett az új (ám kipróbált) technológiák irányába. El kell fogadtatnunk a különböző szintű irányító szervekkel, fenntartóinkkal, hogy a könyvtár speciális terület, amelyben nem alkalmazhatók az általános vállalati informatikai rendszerek, és gyorsan működésbe kényszerülő szolgáltatásoknál nem célszerű bizonytalan kimenetelű fejlesztésekkel kísérletezni. Bár több évre biztosítjuk a megbízást és feladatot, de a hosszúra nyúlt folyamat során „elszaladhat” a technológia az alkalmazás alatt, és folyamatos fáziskésésbe eshetünk – ilyenkor ajánlatosabb kész termékekkel indulni.

A nagyobb lépések során szakítanunk kellene a sziget-szerű rendszerekkel. Ajánlatos a folyamatok országos, rendszerszintű szemlélete, amely viszont nem jelentheti az uniformizálást, mert az integrációk korában ez már szükségtelen, és ellenkezik a meglévő értékekre való építkezés ésszerűségével. Egy országos szintű könyvtári fejlesztési és szolgáltatási portfólió portál kialakítása hasznos lenne, mint igénybe vehető eszközkészlet, amelynek esetleges elkészítésére infrastrukturális, telekommunikációs és informatikai szempontból is biztos szakmai háttérrel rendelkezünk a T-Systems Magyarország cégcsoportban.

A felhasználói és könyvtári modellek szerepváltozásai

Az új médiaeszközök és a közösségi hálók megjelenésével együtt ható felhasználói modellek körében láthatjuk a legnagyobb változást. A könyvtár mint közösségi hely – összefonódva egy multikulturális, esélyegyenlőséget támogató új kommunikációs és csoportfoglalkozási, virtuális és fizikai térrel – jelenleg a legszabadabb

részvételi lehetőséget biztosítja a tanulás és művelődés, az állampolgári jogok gyakorlása és a tájékozódás céljaira. Az irányító szerveknél is észlelhető ennek az új szerepnek az elfogadása, amely az új törvényben is megjelent. Folyamatban van az új igények meglátása és elfogadása, a technológiai lehetőségek kiaknázására és az új kommunikációs és marketingeljárásokra irányuló törekvés (Összefogás, Internet Fiesta programok, „A könyvtárba mentem, gyere utánam” típusú szlogenek, mentor programok és oktatások stb.). A közkönyvtár minden ellátási probléma mellett jelenleg még mentes bármely kereskedelmi vagy üzleti nyomástól, ezért minden állampolgár számára (elvileg) azonos lehetőséget nyújt, ellentétben más közintézményekkel (oktatás, szórakozás, klubok stb.). Az új tájékoztatási formákhoz kialakultak azok a feladategyüttesek, amelyeket a könyvtárosok jelenleg már végeznek, de hazai megnevezéseik még késnek a munkaköri leírásokban (technológiai és adat-specialista; tartalomfelelős, webszerkesztő, információkutató, elemző stb.).

A könyvtáros a releváns információk szolgáltatásának igényességét vállalja a beszerzéstől az átadásig, ebben áttekintő és szintetizáló feladatokat végez. A tartalmi feltárás során folyamatosan bővülő feladatokat kell vállalni: keresőnyelvek létrehozása, „just-in time” információk, mentorálás, technológiai fejlesztés, szociális média kezelése, értékelése, hálózati megosztási és begyűjtési feladatok, leíró nyelvek ismerete és alkalmazása, a mezőkhöz tartozó adatok speciális ismerete, a digitális archívumok létrehozása, és közzétételükben a copyright-rendelkezések betartásának támogatása – a végtelenségig lehetne sorolni a tevékenységeket.¹⁹ Összességét nézve jelenleg plasztikusan látható két alapvetően eltérő személyiségjegykövetelmény: a formalizált leírásokban képességet és érdeklődést mutató elemző könyvtáros, valamint az információszerkesztéssel, közzététellel, a mentori szerepek és a közösség irányában nyitott könyvtáros között.

A „könyvtár örök” – a „public” könyvtári modell egy nézőpontja

Az új elvárások, technológiák, irányítási rendszerek, új társadalmi rétegek, új helyi nevezetességek stb. miatt a könyvtárak típusaihoz tartozó standardok folyamatos értékelésére, esetleges átprogramozására, transzformálására van szükség. A területi központi könyvtárak esetében a nemzetközi standardok mintájára alakultak a szolgáltatások. A nemzetközi trendeket olvasva látható, hogy a hazai gyakorlat a tervezésben és a trendekben nem különbözik a „public library” nemzetközi futurológiai missziójától.

Egy angol szakíró nyomán a „könyvszalon” kifejezést szeretném alkalmazni jellemzésükre, amely számomra megmutatja, miért kevés a „virtuális” könyvtár a művelődést és a közösségi elfoglaltságot szerető publikum számára:

- kulturált, építészeti és belsőépítészeti szempontból magas szintű épület és városközponti környezet, amelyben tükröződik a helyi társadalom és vezetői tisztelete az intézmény iránt;
- szalon: olyan belső terek, amelyekben színvonalas, kényelmes környezet, igényes társadalmi közeg, sokszínű és értékelt források várják a használókat;
- állampolgári jogok gyakorlását támogató intézmény, amely a helyi szervekkel és szervezetekkel, oktatási intézményekkel élő kapcsolatot épít, és ennek függvényében tájékoztatást képes adni – hátrányos helyzetű állampolgárok számára is (jogsabályok, vállalkozások, ügyintézés, ügyfélkapu használata stb.) ügyeik intézéséhez;

- csoportos szabadidő eltöltésére, tanulásra és továbbképzésre alkalmas terek, helyek, találkozási pontok, programok és erre vonatkozó marketing és tájékoztatás;
- nyílt közösségi hely és civil kultúráközvetítő, amely befogadó és elfogadó légkört teremt kiscsoportok számára is, ugyanakkor kulturált és környezetvédő magatartásra ösztönöz;
- könyvszalonn és információs pont – általános és kifejezetten helyi tartalmak elérhetőségét (is) biztosító tájékoztató intézmény, amely a dokumentumok és más információforrások tárolásában, megőrzésében, keresésében és szolgáltatásában standard és szabályozott tevékenységet végez minőségi előírások szerint;
- információmentorálás különböző rétegigényekre is olyan könyvtáros (tudásközvetítő) szakemberekkel, akik képesek a meghatározott szolgáltatási és együttműködési körben az új technológiák alapján támogatni a rétegekhez alkalmazkodó információszerzést;
- olyan szervezet, amely hatókörében kezdeményezője a fejlődésnek, az új technológiák gyorsuló adaptálásának.

Modellértékű fejlődést mutatnak a megyei könyvtárak, amelyek fizikai és virtuális térben, osztott és kooperációs rendszerben alakították ki tevékenységüket vagy egy közös IKR rendszer (pl. Katona József Könyvtár) vagy több rendszerintegráción alapulva (pl. Berzsenyi Dániel Könyvtár). Az OLIB alapú és portálhoz integrált kooperatív szolgáltatások több városi és kistérségi könyvtár ellátását biztosítják standard és modellértékű szolgáltatásokkal, a rendszerek, szolgáltatások és a webes folyamatkövetésű könyvtárközi kölcsönzés megosztásával. Kecskemétről a közös IKR-t harminc település használja, a portálhoz több tudásbázist is kapcsoltak.

Új dimenziók – a stratégiai szemlélet

A pályázati fejlesztések ötéves fenntartási kötelezettsége mellett elengedhetetlen, hogy legyen rövid és hosszú távú fejlesztési stratégiánk akkor is, ha kivitelezésére pillanatnyilag nem látszik a fedezet; továbbá nem célszerű ötletszerű, könnyű eredményt kínáló vágyainknak engedni. A stratégiának illeszkednie kellene a környezeti és a korábbi fejlesztésekhez, és nem minden esetben célravezető a gyengébb területek nivellálása az erősebbekhez.

A számítógépes kooperatív, nemzetközi rendszerek új információszállítási dimenziókat nyitottak meg számunkra, amelyekben a stratégiai tervezés alapján álló új termék- és portfóliórendszer lehetőségeit igénybe vehetjük saját szolgáltatásainkhoz vagy azok kialakításához mintaként:

- nem dokumentum, hanem mű szintű bibliográfiai rekord (például WorldCat, amely az FRBR leírásokkal előkészíti a rendszereket a géppel olvasható formákra);
- dokumentum helyett információ- és problémaalapú tájékoztatás tudásportálokhoz;
- személyre szabott információk – mobil, perszonalizált web, „alert” funkciók;
- új kommunikációs platformok (twitter, blog, YouTube, Second life, metaverzum stb.);
- új szemantikai keresési modellek és technikák (ADVISE, Wolfram Alpha, vizualizáció);

- 3D technológia, szimuláció, mintaalapú és mobil információszolgáltatás;
- portálok, tématerképek, tudásportálok, képkönyvtárak, digitális könyvtárak;
- újfajta tudásszerzés: e-learning, mobilra épített egyéni (avatár) képzési programok;
- világhálón szétszórt információforrások szintetizálása, specializálása.

A könyvtári tájékoztatás forrásai és publikációs helyszínei folyamatosan tágulnak, ezért a könyvtárak alaptípusainak maradandó elemei mellett szükség van a technológiai fejlődés által kiváltott transzformációk nyomán néhány stratégiai váltásra²⁰:

- az új modellek mintaalapú szolgáltatásainak tervezésére, a specializálódás, a szintetizált megoldások és a szükséges kooperációk megtervezésére;
- az intézményi és személyi erőforrás-kompetencia hálózatának összeállítására;
- ingyenesen beilleszhető alkalmazások, eszközök nyílt elérésére;
- gyűjteményfelfogás változására: a szolgáltatott mű nem feltétlenül a miénk;
- infrastruktúra: tárhelytulajdonlás helyett klaszterek és felhőtechnológia-bérlés;
- „látható könyvtár és könyvtáros”, marketing, pedagógiai, technológiai kérdésben szakértő tudásközvetítők, közeledés az oktatáshoz az e-learning vonalon, az e-újságíráshoz a portálszerkesztésben, az e-kiadványok előállításával a digitális tartalomszolgáltatáshoz.

Lehet, hogy kicsit elfogult vagyok, de meggyőződésem, hogy céljainkban, elveinkben, terveinkben teljesen felzárkóztunk a fejlett országok könyvtárügyéhez. A megvalósítás már más kérdés; sok tényezője között igen erős a költségvetés állandóságát, kiszámíthatóságát biztosító tényezők együttese, a rövid és hosszabb távú stratégiai problémakezelés és kooperatív gondolkodás előfeltétele. A szolgáltató helyek elsorvadása pótolhatatlan tudásvagyon-vesztés lenne, amely gátolja a továbbépítkezés lehetőségét is. Ezért nagyon fontos feladatnak tartom a „könyvtár örök” funkciókon belül értékeink védelmét és a korábbi alapokra való építkezést. Elődeink sok értéket megtartottak, ezt várják tőlünk a következő generációk is.

Miközben céljaink és lehetőségeink között navigálunk, a könyvtárosság vált az egyik leginkább fejlődő szakmává és hivatássá. Igen fontos lenne a társadalom rólunk alkotott képében feladataink sokszínűségét „láthatóbbá” tenni virtuális és személyes megjelenésünkben egyaránt, hiszen „*A könyvtár legfontosabb értékérőlje a könyvtári szakértelem.*”²¹

JEGYZETEK

1 Leíró nyelvek

Lásd a W3C oldalain:

<http://www.w3.org/TR/2010/WD-mediaont-10-20100309/FRBR.html>;

<http://www.w3c.hu/>; <http://www.w3c.hu/szolgáltatások/>; stb.

- 2 Mobil, mobilizálás
 - Libraries at webscale = <http://www.oclc.org/worldcat/web/default.htm>
 - A tanulás információtechnológiai jövőképe = http://www.nhit-it3.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6635&Itemid=0&lang=hu
- 3 Visibility – láthatóság
 - WorldCat Registry provides greater visibility for libraries and consortia worldwide through free directory = http://www.oclc.org/services/brochures/212579usf_worldcat_registry.pdf
 - Increasing the Visibility of the Library within the Academic Research Enterprise / Anette M. Healy = <http://www.istl.org/10—fall/refereed1.html>
- 4 3D, e-learning, Avatár, second life
 - Second life: education in a Virtual World. Academic library 2.0. / Univ. of California Berkeley. (2007). <http://www.slideshare.net/HVX.Mica/second-life-education-in-a-virtual-world-slidecast>
 - I am Librarian. I am Avatar. Librarians & second life. / Bernadette Daly Swanson. ELAG 2008. Conference / <http://www.slideshare.net/hvxsilverstar/i-am-librarian-i-am-avatar>
 - A virtuális valóság és az új média generációja / Fehér Katalin (2008). = http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_01_tavaszi/06_virtualis_valosag_uj_media/03.html
- 5 Minta-alapú (pattern-based) szolgáltatások és specializálódás, szintetizálás
 - Library and information use patterns by engineering / William Baer, Georgia Institute of Technology (2009). <http://smartech.gatech.edu/jspui/bitstream/1853/28688/1/EngLibSurvey-Bear-Li.pdf>
 - Rethinking roles, rethinking Space CLIR Publication No. 129. = <http://www.clir.org/pubs/reports/pub129/pub129.pdf>
- 6 Felhőszolgáltatás és technológia
 - The future of cloud computing: opportunities for European cloud computing... = [http://cordis.europa.eu/fp#/ict/ssai/docs/cloud-report-\(nal\).pdf](http://cordis.europa.eu/fp#/ict/ssai/docs/cloud-report-(nal).pdf)
 - CLOUD-sourcing research collection: Managing print in the mass-digitized library environment / Constance Malpas = <http://www.oclc.org/research/publications/library/2011/2011-01.pdf>
 - A T-Systems szolgáltatásairól = <http://www.t-systems.hu/informatika/szamitogepes-rendszerek/cloud-computing>
- 7 Nagy László: Ki viszi át a szerelmet?
- 8 WorldCat: 2012. szeptemberi adatok
 - In: OCLC Web-scale Management Services: Building the future / Matt Goldner = http://www.oclc.org/news/announcements/2010/images/Matt_Goldner_Cloud_and_WMS_KS.pdf
- 9 Copright Clearance Center és könyvtárközi kölcsönzés
 - <http://www.copyright.com/>; <http://www.oclc.org/ezproxy/>
 - Worldshare licence manager. <http://www.oclc.org/multimedia/2010/files/IFLA-2010-WMS.PDF>;
 - <http://www.oclc.org/license-manager/about/default.htm>
 - OCLC WorldShare license manager and EZproxy hosted service = <http://www.oclc.org/services/brochures/214721usb-OCLC-WorldShare-License-Manager.pdf>
- 10 Szemantikus web
 - A WEB2.0. jövője és a szemantikus web. Az „in4 innováció • információszabadság • integráció • intelligens web” konferencia tanulmányai / Szerkesztette Tóth Tünde és Vaskó Péter = <http://bibliopolisz.hu/editiones/in4/in4.pdf>
 - TAXONÓMIA – az egyezményes nyelvek szerepe és rokonságai – útközben a szemantikus webhez / Horváth Zoltánné = http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4410&issue_id=472

- Könyvtárak a szemantikus web világában / Tóth Máté (2010) = <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/konyvtarak-a-szemantikus-web-vilagaban/>
- 11 Névterek, Virtuális Authority File, DBPEDIA
 - VIAF – Virtual International Authority File – nemzetközi kooperációban épített virtuális egységesített névadatbázis a szerzőre vonatkozó összetett adatsorokkal, grafikonnal. <http://www.oclc.org/research/activities/viaf/>;
http://www.oclc.org/services/brochures/213998usf_virtual_international_authority_file_VIAF.pdf
 - Linked Data and VIAF / T. Hickey = <http://www.oclc.org/research/presentations/hickey/20110302-EMEARC.pdf>
- 12 IDC, Gartner, ZDNet
 - Unstructured data: challenge or asset? = <http://www.zdnet.com/news/unstructured-data-challenge-or-asset/6356681>
 - Unstructured data = http://en.wikipedia.org/wiki/Unstructured_data
- 13 Szemantikus keresők
 - TAXONÓMIA – az egyezményes nyelvek szerepe és rokonságai – útközben a szemantikus webhez / Horváth Zoltánné = http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4410&issue_id=472
 - Changing information behaviours: making library content appeal to digital information seekers / Connaway, Lynn Silipigni. (2011). <http://www.oclc.org/content/dam/research/presentations/connaway/db-20110529.pptx>
 - ADVISE adaptív automatikus kereső – miért más belül, mint kívül? / Horváth György–Horváth Zoltánné–Papp Attila (IQSYS) = http://tmt.omikk.bme.hu/issue.html?issue_id=519
 - Képi és szemantikus keresőalgoritmusok kutatását támogató közösségi platform / Gergő Márton et al. = <http://nws.niif.hu/ncd2012/docs/ehu/016.pdf>
 - A kereső, a dokumentumok és a user / Herendy Csilla (2010.) = http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_01_tavasz/03_szemantikus_web
- 14 Tématerkép
 - Tématerkép (topic map) alkalmazások az interneten. = Könyvtári Figyelő, 2005. 4. sz. 538–549. p.
 - Tématerképek a felsőoktatásban / Tóth Máté (2008) <http://www.agr.unideb.hu/if2008/kiadvany/papers/F74.pdf>
= <http://www.isotopicmaps.org/tmq/; ISO 18048>;
ISO/IEC 13250 szabványcsalád; ISO 19756: TMCL – Topic Maps Constraint Language stb.
- 15 Szimuláció, 3D, immersive web
 - Experiments towards 3D Immersive Interaction for Digital Libraries / Rodrigo Almeida et al. = <http://cedric.cnam.fr/fichiers/RC988.pdf>
- 16 RFID áttekintés
 - Horváth Zoltánné–Kótai Katalin–Wittinghoff Judit: Az RFID könyvtári alkalmazása OLIB alapokon a Richter Műszaki Könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2008. 6. sz. 270–283. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4917&issue_id=494
 - RFID: egy új technológia a könyvtári rendszerek szolgálatában. (referátum. 2009.) = http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5152&issue_id=505
 - RFID. A jövő vonalkódja. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 1. sz. 18–36. p.
- 17 Nemzetközi könyvtári kölcsönzés
 - Library Resource Sharing in the Early Age of Google / Beth Posner = <http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/posner.htm/> Beth Posner
 - Az ILLIAD működéséről ld. <https://prometheus.atlas-sys.com/display/illiad/Adding+Customer+Records+Manually>

- Horváth Zoltánné: IQPortál – egyszerűen, önállóan – könyvtárközi kölcsönzéssel. = Könyvtári Levelező/lap, 2010. 5. sz. 19–21. p.
- 18 IQPortál cikkek
- Kótai Katalin projektmenedzser prezentációja = IQSYMPOSIUM 2010. Kézirat.
 - Nemes Erzsébet–Kótai Katalin–Lencsés Ákos: A KSH Könyvtár fejlesztésének főbb állomásai az ezredfordulótól napjainkig. = Statisztikai Szemle, 2011. 12. sz. 1289–1298. p.
 - KÖNYVTÁRI portálok – a webhasználok visszahódítása / Horváth Zoltánné = http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4046&issue_id=465
- 19 Új szerepek
- The digital information seeker: report of the findings from selected OCLC, RIN, and JISC user behavior projects / ...by L. Silipigni and T. Dickey, OCLC Research. 2010. = <http://www.jisc.ac.uk/media/documents/publications/reports/2010/digitalinformationseekerreport.pdf>
 - The Informatics Transform: Re-engineering Libraries for the Data Decade / Liz Lyon = <http://www.ukoln.ac.uk/ukoln/staff/e.j.lyon/liz-lyon-vala2012-informatics-transform-final.pdf>
- 20 Könyvtári stratégiák és kooperáció
- Knowledge and competencies statements developed by relevant professional organizations / American Library Association. <http://www.ala.org/educationcareers/careers/core-comp/corecompspecial/knowledgecompetencies>
 - Libraries and the informational future: some notes / Lorcan Dempsey (OCLC) = <http://www.oclc.org/resources/research/publications/library/2012/dempsey-informationalfutures.pdf>
- 21 A könyvtár értékmérője Lorcan Dempsey-től (OCLC). (Library expertise is a key element of the library value.)

Horváth Zoltánné

2012. NOVEMBER 21-ÉN, A SZÉCHÉNYI EMLÉKNAPON
SZÉCHÉNYI FERENC EMLÉKÉRMET VEHETETT ÁT

KÖNYÁNÉ CSÚCS DALMA,

AZ OSZK KURRENS FELDOLGOZÓ OSZTÁLY MUNKATÁRSA,
A PERIODIKA-FELDOLGOZÁS SZAKMAI IRÁNYÍTÓJA,
AKI HARMINCHÁROM ÉVE A KÖNYVÁR HÍRLAPTÁRÁNAK MUNKATÁRSA.
A JUTALMAZOTTAT BORSOS ATTILA LAUDÁLTA.

A KITÜNTETETTNEK SZÍVBÓL GRATULÁLUNK!

Idegen nyelvű gyűjteményfejlesztés megyei gyakorlatban*

Az egri Bródy Sándor Könyvtár idegen nyelvű gyűjteménye az általános gyűjtőkörű közkönyvtáron belül található tematikus különgyűjtemény, amelynek a kialakítását a '80-as évek közepén, az idegen nyelvek iránt felerősödött érdeklődés hatására kezdtük el.

Még tízéves sem voltam, amikor először mentem németóra szombat délelőttönként, angolul pedig tizenkét éves koromban kezdtem tanulni. Az elsődleges motiváció nem a szülői noszogatás, vagyis a majdani jobb érvényesülés lehetősége volt, hanem a kíváncsiság, amihez a különlegesség érzése is társult. Úgy éreztem, beleláthatok egy általam kevésbé ismert világba, életmódba, hogy magam is különlegessé válok.

Az idegen nyelvi gyűjtemény kialakításának és fejlesztésének célja amellet, hogy támogassuk a nyelvi képzést, nyelvtanulókat és oktatókat, segítsük a nyelvismeret szinten tartását, tájékoztassunk a nyelvtanulás, tanítás új tendenciáiról, az is volt, hogy kielégítsük ezt a fajta kíváncsiságot, a nyelvek, a nyelvtanulás iránti érdeklődést. Azóta is folyamatos törekvésünk, hogy a gyűjtemény ne csak hasznos, hanem érdekes is legyen.

A gyűjtemény elhelyezése

A gyűjtemény 2008-tól a zenei részleggel került egy térbe és közös szervezeti egységbe. Ezzel a költözéssel egy technikai felszereltségében, berendezésében és szolgáltatásaiban is megújult, modernebbé vált könyvtárrész kezdhette újra a működését.

A gyűjtőkör, a beszerzés módjai, forrásai

Úgy gondoljuk, nyelvet tanulni mindenből lehet, viccesen azt is mondhatnánk, a szakácskönyvtől a daloskönyvig minden idegen nyelven írt szöveg alkalmas a nyelvtanulásra is, ha az nyelvileg korrekt.

A kezdeti években, a gyűjtemény megalapozásakor, szinte mindent befogadtunk, amihez hozzá tudtunk jutni. Ebbe beletartoztak a nagyobb könyvtárakból, a külföldi kulturális intézetek könyvtáraiból leselejtezett és számunkra felajánlott dokumentumok is. Sok értékes és kevésbé jól használható könyvvel bővült így a

* Az Országos Idegennyelvű Könyvtárban, 2012. szeptember 26-án megrendezett *Idegen nyelvű gyűjtemények és szolgáltatások* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

gyűjtemény. Az ajándékozás kezdetben legalább akkora, ha nem nagyobb szerepet játszott a gyűjtemény építésében, mint a vásárlás. Kaptunk könyveket magánszemélyektől, külföldi alapítványoktól. A nagy ajándékozók között tartjuk számon a kiadókat is. A mai napig rendszeresen a könyvtárban a kiadói tájékoztatók, könyvbemutatók, workshopok. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár a nemzetiségi könyvellátás keretében európai kis nyelvekkel gyarapította, és rövid kihagyás után most újra gyarapítja majd a gyűjteményünket. Fontos szerepet játszottak a gyűjtemény fejlesztésében a Magyarországon működő kulturális intézetek is, nélkülük ma ez a gyűjtemény nem lenne az, ami. Meg kell említenem az Olasz Intézetet mint egyszeri adományozót, a Francia Intézetet, amely a kapcsolat megszakadása után is az egri Francia Klubon keresztül még évekig támogatta a gyűjteményt.

A Goethe Intézettel, amelynek partnerkönyvtára lettünk, és a British Councilal ma is kivételes az együttműködésünk, az intézetek a mai napig támogatják a gyűjtemény fejlesztését. A kapcsolat azonban nem ezért kivételes. Évente több, a gyűjteményhez kapcsolódó, arra épülő rendezvényt bonyolítunk le a segítségükkel, amelyek nemcsak jó szórakozást, hasznos, ingyenes és igényes időtöltést biztosítanak az érdeklődőknek, hanem informatívak is, segítik a nyelvtanulást és erősítik a nyelvek iránti elkötelezettséget, érdeklődést.

A megvásárolható, beszerezhető választék mostani bősége csak lassan alakult ki, nem volt magától értetődő, hogy a nagyobb nyelvekből szinte minden könyvet be tudunk szerezni, amit szeretnénk. Az *Új Könyvek* csak kevés és szinte kizárólag magyar kiadású idegen nyelvi anyagot ismertetett, sokszor azzal a meghatározással, hogy nem könyvtári anyag. Ekkor alakítottuk ki azt a beszerzési stratégiát, hogy a kiadók katalógusaira és sokféle profilú, eltérő tartalmú idegen nyelvű anyagokat forgalmazó könyvesboltok kínálatára támaszkodva bővítjük a gyűjteményt. Ebbe beletartoztak és beletartoznak ma is az egyetemi jegyzetboltok, a nyelviskolák, vizsgaközpontok, kiadók által fenntartott üzletek is, valamint egy egri vállalkozás, a School Idegennyelvű és Tankönyvbolt, amely rugalmasságával, remek üzleti szellemével, és megbízhatóságával segítette a gyűjteményünk építését.

A pár évvel ezelőtt még sok leleményességet és erőfeszítést igénylő tevékenység ma az internettel egyszerűbbé vált. Ez nagymértékben hozzájárul a gyűjtemény sokrétűségének megőrzéséhez.

A beszerzés fontos összetevője az a folyamatosan frissülő dezideráta-lista is, amely a nem teljesíthető használói kéréseket, látogatóink javaslatait gyűjti össze.

A gyűjtemény szerkezete, a gyűjtés határai

A gyűjtemény jelenleg 54 nyelv kiadványait közvetíti az érdeklődők számára. (A nyelvek felsorolása megtalálható honlapunkon.)

Állományunkban nyomtatott és elektronikus dokumentumok egyaránt találhatóak.

A gyűjtemény fejlesztésének alapelvei, hogy minden nyelvtanuló találja meg a számára fontos anyagot az állományban minden nyelvtanulási szinten és minden életkorban. A nyelvtanárok találjanak modern elméleti és gyakorlati szakirodalmat a legelterjedtebb nyelvekből. Rendelkezzünk olyan irodalmi szövegekkel, amelyek segítik a nyelvfejlesztést és a nyelvtudás szinten tartását és még szóra-

koztatóak is. Arra törekszünk, hogy a gyűjtemény praktikus, jól használható legyen.

Az állomány nyelvek szerinti megoszlása nem arányos. Követi a nyelvek világban való elterjedtségét, a tanulásuk iránti igényt.

Ma olyan nyelveket tanulnak az emberek, amelyeket anyanyelvként is nagyon sokan beszélnek, vagy amelyeket a gazdasági, tudományos, kulturális érintkezésben jól lehet használni. És bár sokan próbálkoznak az önálló tanulással, természetesen az is fontos, hogy legyen a közelben olyan nyelvi kurzus, amihez csatlakozni lehet, olyan nyelvtanár, akitől órákat lehet venni. A nyelvek népszerűsége, keresettsége függ a nyelvi divatoktól, egyéni ambícióktól és a helyi adottságoktól is. Ezek a szempontok tükröződnek a gyűjtemény fejlesztésében. Mindig is igyekeztünk összhangban lenni a helyi oktatási intézményekben, nyelviskolákban mutatkozó igényekkel.

Legtöbb dokumentum a nyelvek közül a nemzetközi érintkezésben legtöbbet használt angol nyelven található. Az angolra ma már úgy tekintünk, mint közvetítő nyelvre, amellyel a világ bármely pontján el lehet boldogulni.

A dokumentumok megoszlását számokban a legegyszerűbben az alábbiak szerint tudom érzékeltetni:

10 000 körüli az angol, 5000 körüli a német nyelvű, 1000 körüli a francia, az olasz és a spanyol nyelvű gyűjteményrész. Nyelvenként 50–100 dokumentumot kínál a gyűjtemény a környező országok és a nálunk élő nemzetiségek, kisebbségek nyelvéből (pl. lengyel, orosz, görög, cigány nyelvváltozatok). 30 dokumentumot kínálunk a kevésbé elterjedt európai és a nagyobb Európán kívüli nyelveken (pl. svéd, finn, cseh, holland, japán, kínai, arab). Egy-egy dokumentumot olyan kis, kevésbé ismert, kevésbé „népszerű” nyelvekből, mint az albán, az észt, a lett vagy a tibeti nyelv.

Ugyan nem tömeges az igény, de mindig van, aki kíváncsi, néhány nehezen hozzáférhető, nehezen megtanulható és kevesek által tanult nyelvre, mint a kínai, az arab vagy a japán, amelyek tudása éppen különlegessége miatt adott esetben nagyon hasznos is lehet.

Egy-egy kisebb európai nyelv is divatossá, felkapottá és keresetté válik időszakonként. (Ez történt a hollanddal pár éve.) Az ilyen típusú nyelvekből nem rendelkezünk nagy kínálattal, de a nálunk megtalálható nyelvi anyagok segítségével az érdeklődők megismerkedhetnek a legfontosabb szavakkal, megnézhetik, hogyan épül fel egy-egy mondat, milyen a nyelvtan szerkezete, milyen az írásmód, megtudhatják milyen a nyelv hangzása.

A gyűjtemény tehát a nyelvtanulást és nyelvoktatást öleli fel, nem tartalmaz nyelvészeti szakkönyveket és az egyes nyelvterületek irodalma és történelme, földrajza terén is csak általános, kiinduló tájékoztatást nyújt az adott ország nyelvén egy-egy dokumentum formájában. Ezt is csak a nagyobb nyelvek esetében. A több központú nyelvek terén nem gyűjti, nem bocsájtja rendelkezésre a nyelvváltozatokat. Ennek anyagi és „helybeli” okai vannak. Az Eszterházy Károly Főiskola könyvtárának idegen nyelvi gyűjteménye, illetve az ott működő Amerikai Kuckó állománya jól kiegészíti ezeket a gyűjteményi hiányosságainkat.

Az állomány gerincét a kurzuskönyvek, a feladatgyűjtemények, leíró nyelvtanok, a nyelvi készségeket (beszéd, írás, olvasott és halott szövegértés) megalapozó és fejlesztő anyagok, vizsgafelkészítők adják. Fontos része a gyűjteménynek a nyelv-

tanárok számára kialakított tanári forrásgyűjtemény, amely elméleti és gyakorlati módszertani segédanyagot nyújt a nyelvtanároknak a legelterjedtebb nyelvekből: angol, német, francia, olasz, spanyol. A könyveket ma már minden esetben kiegészítik az elektronikus dokumentumok (CD, DVD, CD-ROM, DVD-ROM, mp3). Még megvan az éveken keresztül beszerzett, egykor modernnek számító hangkazetta- és videokazetta-gyűjtemény egy része is, ezeket azonban technikai eszköz híján már csak kevesek használják.

Természetesen nem arról van szó, hogy ellátjuk a nyelvtanulókat az alapkönyvvel, amit évekig használnak majd. A sokféleséget kínáljuk: az állomány kiegészíti a tanuló által használt tankönyvet, több feladatot talál, ugyanazt az anyagot megnézheti több könyvben. Az is előfordul, hogy egy diák tanév közben iskolát és tankönyvet vált, hogy egy nyelvtanuló később csatlakozik egy tanfolyamhoz, és az épp használt szintű kurzuskönyvet már nem érdemes megvennie.

A nyelvtani problémák tanulmányozására is több lehetőséget ajánlunk. A nyelvtanuló vagy nyelvtanár összehasonlíthatja a különböző nyelvvizsgák feladatait is, és több könyvből készülhet egy nyelvvizsga-típusra, mint amennyit az esetek többségében megengedhetne magának.

A gyűjteményben fontos helyük van a szaknyelv elsajátítását segítő dokumentumoknak. Egy nyelv általános szintű elsajátítása a további ismeretszerzés alapja. A szakmai anyaggal, terminológiával, szakmai etikettel kiegészített nyelvismeret iránt nagy az érdeklődés. Elsősorban a marketing, kereskedelem, gazdaság, turizmus, gasztronómia, környezetvédelem témakörökben, de újabban az egészségügy, betegápolás szakterületeken is.

Kiemelt helyet kapnak a gyűjteményben a korszerű, minőségi szótárak. Egy-nyelvű, két nyelvű, illetve általános és szakszótárak találhatóak a gyűjteményben. Egyes szűkebb szakterületek szókincsét négy-öt nyelvű szótárak foglalják össze. Nagyon jól lehet használni a nyelvtanulásban a képes szótárakat, amelyek fejzeiteikben egy-egy témakör szókincsét gyűjtik össze, és nemcsak megmagyarázzák, hanem ábrázolják is a szót, illetve kifejezést. Kiemelném az útiszótár-gyűjteményünket, amely útlevélnak, túlélőszótárnak, last minute-nek nevezett divatos új darabokkal gyarapodott az utóbbi évek során. E szótártípus legjobbjai ezen felül nyelvtanulásra is jól használhatók, tematikus szókincsbővítésre, illetve az országra vonatkozó adatok, sajátosságok megismerésére, esetleg gyors ellenőrzésére.

Nagyon sokan keresnek olyan hangzó anyaggal kiegészített nyelvkönyveket, amelyek önálló nyelvtanulásra készültek. Ezek a könyvek úgy vezetnek végig a nyelvi problémákon, úgy szervezik és magyarázzák a nyelvi anyagot, hogy azok nyelvtanár nélkül is használhatók legyenek.

Az 54 általunk gyűjtött nyelv között egy mesterséges nyelv található, az eszperantó, és egy holt nyelv, a latin. Ez utóbbi kultúrtörténeti értékeket őriz, ami miatt bár szókincse nem bővül, nem használjuk a köznapi érintkezésben, mégis helye van a gyűjteményben.

Az eszperantó a cigány nyelvvel együtt pár éve a nyelvvizsgálók jóvoltából hihetetlen karriert futott be a gyűjteményen belül. A legkedvesebb történetem a cigány nyelvvel kapcsolatban az, amikor az egyik közeli, zömében cigány lakosú falu körzeti orvosa jött nyelvkönyvért, mondván, megtanul egy-két szót, pár mondatot a nyelvükön, hátha jobban hallgatnak rá. Mindannyian tudjuk, hogy elég egy köszönés, pár szó, egy törve elmondott mondat a számunkra ismeretlen nyelven – va-

laki anyanyelvén, és megnyílnak a szívek. Talán ez is egy fontos motiváció a nyelvtanuláshoz.

A magyar is idegen nyelvként jelenik meg a gyűjteményben. A hosszabb-rövidebb ideig itt élő külföldiek, illetve az őket tanító tanárok számára tartunk magyar nyelvkönyveket.

A nyelvtudáshoz hozzátartozik a kulturális jártasság, illetve olyan ismeretek sora, amely segíti a boldogulást az adott nyelvterületen. Ezt a célt szolgálja az országismereti anyag, ami a célnyelven nyújt praktikus ismereteket az országokról és az ott lakó emberekről, a nagyobb nyelvek esetében.

Mennyiségben nem nagy, de jól összeválogatott gyűjteménnyel rendelkezünk a nyelvtanulás általános kérdései, a fordítás, a tolmácsolás, a kétnyelvűség témakörökben magyar, illetve angol nyelven.

Gyűjtünk és kölcsönzünk oktató kártyákat, szókérdőíveket, posztereket, plakátokat, nyelvtanító társasjátékokat.

Fontos eleme az állománynak a könnyítettnek vagy egyszerűsítettnek nevezett olvasmányok csoportja. Ez a csoport átmenetet képez a kurzuskönyv és az eredeti szépirodalmi alkotás között, egyszerre nyújt olvasmány- és nyelvi élményt. Kezdőtől a haladóig több nyelvi szinten lehet érdekes történeteket olvasni. A szövegek megértést ellenőrző kérdésekkel, feladatokkal egészülnek ki, amelyek nemcsak ellenőrzik, hanem el is mélyítik az olvasás során szerzett ismereteket.

A nyelvtanulás, a nyelvtudás szinten tartásának szolgálatában áll a szépirodalmi állomány is.

Eredeti nyelven írt műveket gyűjtünk, csak kevés és esetleges a fordítás. Törekszünk minél nagyobb számú kortárs irodalom beszerzésére, hiszen a nyelv állandóan változik, és a modern nyelvállapotot a mai szövegek tükrözik. Ajánljuk az olvasást azért is, mert a szövegértés elmélyítése, valamint a szókincs gyarapítása mellett a beszédkészség fejlesztésében is segít. Természetesen nem hiányoznak a gyűjteményből a klasszikusok sem, amelyeket elsősorban a felsőoktatási intézmények hallgatói keresnek. Bár sok tanszék felteszi a honlapra a kötelező olvasmányokat, úgy látjuk, folyamatos olvasáshoz a diákok inkább a nyomtatott szöveget választják a képernyővel szemben, ha erre lehetőségük van.

A kétnyelvű könyvek azért hasznosak a nyelvtanulóknak, mert kevesebbet kell szótárezni, és ha esetleg elbizonytalanodnak, a magyar nyelvű oldal rögtön tisztázza a nem pontosan értett részeket. Van néhány olyan nem egyszerűsített irodalmi szöveget feldolgozó kiadvány is a gyűjteményben, amelyekben nincs ugyan fordítás, de az oldalak margóján vagy a lapok alján kellelmesen „kiszótárzva”, pontosan a szövegbe illő kevéssé gyakori szavakat vagy kifejezéseket találja meg az olvasgató nyelvtanuló.

Sok értékes irodalmat és sok olvasmányos, izgalmas, ugyanakkor jó színvonalú bestsellert szerzünk be, hogy az idegen nyelven olvasás a hasznosság mellett jó szórakozás is legyen.

Természetesen szeretnénk mindenből a legújabbat és a legmodernebbet nyújtani. Nem szeretnénk, ha elavult szemléletű és szókincsű nyelvkönyvek terhelnék a gyűjteményt, ezért minden évben alapos vizsgálatnak vetjük alá a dokumentumainkat, és selejtezzük. Vannak azonban olyan nyelvkönyvek, amelyek bár több évtizedesek, mégis bennmaradnak a gyűjteményben. Ennek az az oka, hogy főleg az idősebb korosztályból sokan ragaszkodnak a régi, megszokott könyvekhez, vagy azért, mert

valaha ezekből tanultak, vagy azért, mert a könyvek módszertana hasonlít ahhoz, ahogy negyven-ötven évvel ezelőtt a nyelveket tanították. Talán nyelvkönyvben is van klasszikus, és egy „Báti–Véges”, vagy egy „Czobor–Horlai”, egy zöld színű német tesztkönyv, egy „Karácsony–Tálás” (a második szerző neve helyesen Tálasi Istvánné) még egy kis időre bérletet váltott valamelyik félreeső polcra, mert időről időre valakik még mindig igényt tartanak rájuk. Ezeknek a könyveknek azok a diákok is örülnek, akik régi típusú nyelvkönyveket keresnek a szakdolgozatukhoz.

Folyóirat-állományunk 33 címből áll. Értéke az egyedisége és színessége, valamint az, hogy kiegészíti az eddig ismertetett gyűjteményt, illeszkedik annak egészéhez.

Vannak a gyűjteményben érdekes társasági lapok, módszertani folyóiratok, nyelvtanulóknak szóló, nyelvi szintekhez igazított színes magazinok gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt. A kiadványok egy részéhez CD vagy az internetről letölthető hangzó anyag is kapcsolódik. A lengyel nyelvű *Przemisky Przegład Kulturalny* az országban egyedül nálunk található meg.

A honlapunkon található rendszeresen karbantartott és bővített linkgyűjtemény segítjük azokat, akik honlapunkat böngészik. Ezek a listák ingyenesen letölthető hanganyagokra, nyelvgyakorló oldalakra, online szótárakra, nyelvvizsgákkal, fordítással, tolmácsolással kapcsolatos oldalakra hívják fel a figyelmet.

A gyűjtemény elrendezése, feltártsága, „kapcsolatai”

A gyűjtemény egésze online kereshető. Ez számos könyvtárközi kérést eredményez, a megyén belül, de távolabbról is. A feltárás során azt is lehetővé tettük, hogy a nyelvvizsgák megnevezésére, nyelvi szintekre, nyelvkönyv típusokra is keresni tudjunk. Folyamatosan végezzük a szépirodalmi antológiák, dalgyűjtemények analitikus feltárását. A honlapunkon található, rendszeresen bővülő tematikus listák, ajánlójegyzékek egy-egy téma alatt egyesítik, könnyebben fellelhetővé teszik a gyűjtemény különböző darabjait.

Levelezőlistánkon az *Újdonságértésítőn* rendszeresen tájékoztatjuk legújabb szerzeményeinkről azokat az érdeklődőket, akik listánkra feliratkoztak. A könyvtár dinamikus, informatív honlapján rendszeresen a könyvajánlók, könyvismertetések, a gyűjteménnyel, a nyelvtanulással kapcsolatos információk, amiket mindig megosztunk Facebook oldalunkon is.

A tér nem nagy, emiatt időnként zsúfolt is, így nem tudnak egyszerre sokan elmélyülten tanulni. Ezért támogatjuk az otthoni tanulást a hosszabb kölcsönzési idővel, a hosszabbítás lehetőségével. Természetesen örülünk a gyűjteményt helyben használóknak is. Lehet beszélgetni, találkozni, nyelvórát tartani, örülünk, ha jól érzik magukat a használóink.

A gyűjtemény egésze szabadpolcon található, az elrendezésben a praktikumra, az áttekinthetőségre törekedtünk. Az elrendezés alapja a nyelvek betűrendje. Nagyobb nyelvek esetében, számos tematikus vagy formai kiemeléssel segítjük az önálló tájékozódást és böngészést, mint például *szaknyelv, szókincs, érettségi, hangoskönyv*.

A nyelvtanulás nem kizárólag a 25 éven aluli korosztály privilégiuma. A gyűjteményt korra való tekintet nélkül egyaránt használja általános iskolás és nyugdíjas.

Jönnek szülők és nagyszülők, akik nemcsak a kisgyermeküknek, unokáknak választanak valamilyen kedves könyvet, hanem beülnek az angol társalgási klubba, és gyűjteményünkre támaszkodva felelevenítik ismereteiket. Jönnek diákok, nyelvvizsgára készülők, idegen nyelven olvasók, nyelvi kurzusokra járók és önálló nyelvtanulók. Iskolázott és kevésbé iskolázott emberek, akik külföldön szándékoznak a szakterületükön, a szakmájukban elhelyezkedni, és ehhez szeretnék nyelvtudásukat frissíteni, vagy társalgási szintű nyelvismeretre szert tenni.

Fekete Ildikó

Gyűjteményfejlesztés – válság idején*

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár gyűjteményépítése az utóbbi több mint húsz évben hatalmas változásokon ment keresztül, hogy megfeleljen országos feladatkörű nyilvános szakkönyvtári feladatainak. Napjaink forráshiányos időszakában óriási kihívást jelent, hogy a rendelkezésre álló beszerzési módokban (ajándék, köteles példány, vétel, csere) rejlő lehetőségeket maximálisan kiaknázva, tudatos gyűjteményfejlesztéssel alkalmazkodjon a gyűjtőköri szabályzatban megfogalmazott elvekhez, egyben az egyre igényesebb használói elvárásokhoz.

Gyűjteményadatok

A **Könyv, média, periodika adatbázisunk** rekordjainak száma megközelíti a 400 ezret (2012. október 19-i adatok alapján 386 950 a pontos szám, ebből a periodika 1760, a Zeneműtárban elhelyezett anyag pedig 39 053).

Könyvtárunkban jelenleg 148 nyelven lelhetők fel dokumentumok. A nyelvi megoszlás jellemzője, hogy a gyűjteményben kiemelt helyen szerepelnek a nagy világnyelvek, a magyar nyelv, úgy is, mint a műfordítás nyelve, valamint a Magyarországon élő nemzetiségek és a környező országok népeinek nyelvei. Nagyobb nyelvi gyűjtemény még az eszperantó (körülbelül tízezer dokumentum), a finn (2643 dokumentum) és az egykori szomszédos nyelv, a cseh (5290 dokumentum). De szép számmal vannak jelen az egyéb európai (a portugál mellett a skandináv és balti), valamint az ázsiai (kínai, japán) nyelvek dokumentumai is. A nyelvi sokszínűség iránti használói igény az utóbbi években a nyelvtanulást segítő kiadványok népszerűségében is megmutatkozott. Gyakorlatilag nincs olyan nyelvkönyv az afrikansz nyelvtől a kurdon át a zuluig, amelynél ne lenne szép számú kölcsönzési statisztika.

* Az OIK-ban megrendezett *Idegennyelvű gyűjtemények és szolgáltatásaik* című konferencián, 2012. szeptember 26-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

Dokumentumok száma nyelvi megoszlás szerint

magyar	59 064	olasz	7 385	szlovén	946
orosz	38 448	román	4 573	görög	898
német	35 954	szlovák	4 183	cigány	137
angol	35 866	ukrán	3 176	ruszin	57
francia	25 166	szerb	2 835	örmény	51
spanyol	11 666	horvát	2 486		
lengyel	7 879	bolgár	2 165		

Az összesítés a jelenlegi feldolgozottság adatait tükrözi!

Jelenleg 379 legkülönbözőbb nyelvű kurrens folyóirat áll az olvasók rendelkezésére (van észt, finn, dán, svéd, norvég, katalán és macedón folyóiratunk is), ebből 96-félre egyedülként fizetünk elő az országban.

Gyűjtőkör

A rendszerváltozás utáni használói igényekre és változásokra reagálva előbb 2002-ben, majd 2008-ban készült intézményünkben Gyűjtőköri Szabályzat. Ez utóbbi értelmében az OIK állami feladatként ellátandó alaptevékenysége, hogy eredeti nyelven és műfordításban gyűjtse a klasszikus és kortárs világirodalmat, az irodalomtudomány és a nyelvészet produktumait, a nyelvkönyveket és nyelvtanulást segítő kiadványokat, valamint a zeneművészet (klasszikus és kortárs komolyzene, népzene, jazz, világzene) és a zenetudomány dokumentumait. Továbbá kiemelt feladata a nemzetiségi dokumentumok gyűjtése, a nemzetiségi kérdés szakirodalmának beszerzése. Az OIK a nemzetiségi kérdéskör tekintetében is országos szakkönyvtár, ennek megfelelően könyvtárunk gyűjti a hivatalosan elismert tizenhárom hazai nemzetiség irodalmát, és nem mellesleg a magyarországi nemzetiségi könyvtári ellátás koordinációs központja is. Mindezt kiegészítik a kis nyelvek, a holt, illetve mesterséges nyelvek hasonló tematikájú dokumentumai. A magyar irodalom, irodalomtörténet, nyelvtudomány, zene, zenetudomány a könyvtár gyűjteményének úgyszintén nagyon fontos eleme. Mellékgyűjtőkörbe tartozik az általános művek, a társadalom- és humán tudományok és egyéb szaktudományok (filozófia, pszichológia, esztétika, vallás, folklór, művészetek, honismeret, földrajz, történelem és művelődéstörténet) referenz- és összefoglaló művei, lexikonok, adattárak, szótárak, kézikönyvek beszerzése. Az alábbi táblázat jól tükrözi a fő- és mellékgyűjtőkört.

2008–2011 közötti állománygyarapodás (vétel, ajándék, köteles, csere) százalékos bontásban

Általános művek	1,30	Művészet, zene	3,58
Filozófia, pszichológia, esztétika	0,76	Nyelvtudomány, nyelvtanulás	20,53
Vallás	0,47	Szépirodalom	55,62
Társadalomtudományok, nemzetiségek, néprajz	3,28	Irodalomtudomány	7,36
Természettudományok	0,44	Földrajz, honismeret, utazás	2,50
Alkalmazott tudományok	0,51	Életrajz, történelem, művelődéstörténet	3,38

Az általános gyakorlat az, hogy amikor nagyon kevés a forrás, akkor a mellékgyűjtőkörben szereplő tudományok kiadványaiból rendelünk kevesebbet vagy alig. Holott olvasói igény lenne rá, hiszen az egyetemek nyelvi tanszékeinek képzési rendjébe beletartozik – a nyelv- és irodalomoktatás mellett – az adott ország, illetve nyelvterület kultúrájának oktatása is.

Szerzeményezés

Szakreferensi rendszerünk: 34 munkatársunk rendelkezik egy vagy több nyelvvizsgálóval, az általuk beszélt nyelvek száma 15 (angol, eszperantó, francia, görög, horvát, lengyel, német, norvég, orosz, olasz, román, spanyol, szlovák, szerb, szlovén). A referensek egyrészt folyamatosan figyelik az adott nyelv könyvpiacát és készítik a beszerzendő dokumentumok jegyzékét; másrészt gondozzák a meglévő állományt (olvasótermi és a szabadpolcos anyag frissítése, kölcsönzések számának folyamatos figyelése); harmadrészt, külső kapcsolatokat tartanak fenn, mondhatnánk úgy is, hogy az intézmény „kapcsolati tőkájének” aktív részesei. Kapcsolatban vannak tanszékekkel, nyelviskolákkal, hogy a nyelvi képzés terén megjelenő újdonságokból azokat válogathassák ki, amelyekre leginkább igény van. Rájuk hárul továbbá a hazai és külföldi kiadókkal, terjesztőkkel való kapcsolattartás feladata is.

A szerzeményezés legfontosabb része a legújabb kiadású dokumentumok beszerzése. A *tartalmi tájékozódás*, a könyvpiac felmérése egyrészt az OIK-ban is megtalálható kurrens szakfolyóiratokból, másrészt nyomtatott és online kiadói katalógusokból és egyéb internetes forrásokból (könyves, irodalmi- és nyelvészeti portálok, internetes könyvesboltok, az adott ország nemzeti könyvtárának katalógusa stb.) történik. A megbízható információkért az internet világában is meg kell küzdeni: a könyvek esetében gyakran hiányoznak a tartalomjegyzékek, az elektronikus információhordozóknál a pontos megjelenési adatok, a nyelvkönyvcsomagoknál az összetartozó, illetve a nem egyszerre megjelenő részekre való utalás stb. A pénzforrások hiánya – ha a válogatás minőségében nem is – a mennyiségi mutatókban mindenképpen meglátszik. Az igazi kihívást az azonos jellegű és azonos minőségű dokumentumok szűrése jelenti: egy írónak épp kapható két regénye és egy elbeszéléskötete, melyiket rendeljem meg? Vagy: van egy vadonatúj és egy újonnan kiadott értelmező szótár, melyik a jobb? Mivel a referens a külföldön megjelent dokumentumokat nem tudja kézbe venni, ilyenkor csak a mérvadó források (könyvismertetések, kritikák, tanulmányok stb.) értékeléseinek egybevetésével dönthet. A gyarapítás tudatos volta tehát rendkívül jelentős.

A *rendelések* adott éven belüli megoszlása viszont nem egyenletes, ami megnehezíti a tervezést és az olvasói igényeknek való gyors megfelelést. Azaz: mivel rendeléseink pályázatfüggők, így nem folyamatosak, olykor fél-, olykor kétévnyi könyvpiaci termést kell belezsúfolni egy-egy megrendelőjegyzékbe. Ez utóbbi esetben számolni kell azzal is, hogy már nem mindegyik könyv kapható (ilyenkor pótrendelést készítünk, újra egyeztetünk a beszerzőkkel stb.).

A beszerzés megkezdésekor több könyvterjesztő, kiadó árajánlatát, szállítási feltételeit kell mérlegelni. Alapkövetelmény, hogy három helyről kérünk előzetesen árajánlatot, és ennek megfelelően a legkedvezőbbet fogadjuk el. Jelenleg több terjesztővel is van szerződésünk (*Pécsi Direkt, Libra, Bookline/Shoptline*). De in-

kább az a jellemző, hogy közvetlen beszerzési lehetőségeket alakítunk ki olyan hazai és külföldi kiadókkal, amelyek jelentős kedvezményt kínálnak nekünk. A teljesség igénye nélkül néhány példa: magyarországi: *Könyvellátó.hu*, *Bookstation*, *Bestsellers*, *Libra*, *Prospero*, német: *Saur*, *Harrassowitz*, szlovák, cseh: *Phoenix*, *Kalligram*, görög: *Patakis*, lengyel: *Voluminis*, olasz: *Licosa*, spanyol: *Celesa*.

Vétel

Rendszeres évi beszerzési keret – mint olyan – már több éve nincs. A fenntartói támogatásból megvalósuló vásárlás összege éves költségvetésünkben mostanában nulla forint. Ennek ellenére vásárolunk könyveket, folyóiratokat, adatbázisokat stb., csak egyéb, alternatív forrásokból. Éves vásárlási mutatóink:

Könyv és egyéb információhordozók

	Könyv	CD	DVD	Magnókazetta	CD-ROM	Darab	Forint
2008	716	261	4	2	11	994	3 131 880
2009	966	366	22	2	11	1367	4 088 476
2010	1086	400	139	1	36	1662	5 956 239
2011	499	75	36	2	5	617	1 507 645

Periodika

Év	2008	2009	2010	2011	2012
Darab	380	344	331	314	307
Forint	8 524 396	8 865 465	8 473 448	8 734 306	9 748 982

Előfizetett adatbázisok

Konzeriumi adatbázisok 2011/2012-ben (szolgáltató az EISZ):

- Akadémia Kiadó folyóirat csomag,
- Akadémia Kiadó szótár csomag,
- Grove Music Online,
- MLA + LRC (Literature Resource Center/MLA International Bibliography),
- Arcanum Digitális Tudásbázis,
- Scriptum – e-szótárak.

Saját előfizetésű adatbázisok:

- BDSL (Bibliographie der Deutschen Sprach- und Literaturwissenschaft),
- LLBA (Linguistics and Language Behaviour Abstracts),
- E-book csomag (ITS).

Vételi források

Az ODR-támogatás az egyetlen, amire minden évben rendszeresen számíthatunk, amelynek összege viszont előre nem tudható, sőt évről-évre egyre kevesebb (2011-ben 480 ezer Ft volt). 2008-ban és 2012-ben az állami finanszírozású nem-

zetiségi dokumentumellátási keretből részesültünk, ennek összege 2 millió Ft. 2009-ben nagymértékű behajtási folyamatot indítottunk el, így másfél év alatt csaknem 500 dokumentum került vissza könyvtárunkba és nettó 4,3 millió Ft bevétel keletkezett, amelyet teljes egészében állománygyarapításra fordítottunk (a 2009- és 2010-es kimagasló vételi szám is a behajtásnak köszönhető). 2010-ben a Nemzeti Kulturális Alaphoz nyújtottunk be pályázatot „*Soknyelvű Európa*” címmel, amely az Európai Unió kis nyelveinek tanulását segítő idegen nyelvű dokumentumok beszerzését célozta. Az itt elnyert 2,5 millió Ft-ból 454 dokumentumot vettünk 14 nyelven. A „Hogy az idegen nyelv ne legyen idegen” Alapítványunk több sikeres pályázatot nyújtott be, így a Nemzeti Civil Alapprogram és a Budapest Fővárosi Önkormányzat támogatásával mintegy félmillió Ft-ot költhettünk gyűjteményfejlesztésre (ez utóbbinak a látássérültek nyelvtanulását segítő programja révén hangoskönyveket vásárolhattunk). 2011-ben a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a Márai program I. keretében 314 dokumentumot vásároltunk 1,2 millió Ft értékben. A nagyobb pályázati pénzek mellett kisebb gyűjteményfejlesztési összegekre is igyekeztünk szert tenni. Alapítványunk szervezésében jótékonyági árverés zajlott le az OIK javára a könyvtárunkban kiállítók által felajánlott alkotásokból (120 ezer Ft). *A nyelvek európai napja* keretében megtartott *Nyílt nap az Országos Idegennyelvű Könyvtárban* című, 2012. szeptemberi rendezvényünkhöz kötődő filléres könyvvásárnak és jótékonyági büfének köszönhetően közel 100 ezer Ft gyűlt össze.

2012: vételi szempontból jó évnak ígérkezik

Forrás	Nyelv	Darab	Forint
Nemzetiségi Dokumentumellátás 2012	Magyarországi nemzetiségek nyelvei	eddig beérkezett 385 db	2 000 000
Márai program II.	magyar	kb. 600 pld.	kb. 1 400 000
NKA Közgyűjteményi Koll. „Élethosszig tartó tanulás – nyelv-tudás-műveltség” egyedi pályázat	angol, francia, olasz, spanyol, orosz*		3 000 000 (nyelvenként 400 000+ 1 000 000 Zeneműtári dok.)
ODR			480 000
Kisebbségi bevételi források egyedi kezdeményezésekből			Még nem ismert

* A német nyelvű beszerzést a Nemzetiségi Dokumentumellátás keretéből bonyolítjuk le.

Új tendenciák

A fentiekből is látható, hogy igyekszünk megragadni minden lehetőséget, amely anyagi fedezetet biztosít az állománygyarapításhoz.

Tudjuk, hogy a *pályázatok* útján nyert nagyobb összegek lendíthetnek leginkább beszerzéseinken. A gondot viszont az okozza, hogy állománygyarapításra ritkán jelenik meg pályázati felhívás. Ha viszont van, szembesülnünk kell annak minden hátrányával is, így például a pályázati pénzek általában alacsony összegek, amelyeket nyelvek szerint elosztani nem is érdemes. A pályázat számunkra

egyenlő az időbeli kiszámíthatatlansággal, és mire pénzhez jutunk, sok kiadvány már beszerezhetetlen, ami a nem egyszerre megjelenő többkötetes művek megvételénél jelenet óriási problémát. Emellett rengeteg a pályázat megírásába belefektetett munka, és nem biztos, hogy mindez eredménnyel zárul.

A *behajtásból* származó bevétel rövid távon szintén forrást jelent. A referensek végzik az elveszített könyvek pótlásának megállapítását (ha már lehetetlen a régi pótlása, kijelölik a beszerzendő új dokumentumot, vagy kártérítési összegre tesznek javaslatot). A késedelmi díj behajtásból származó bevételünk 2009 januárjától napjainkig összesítve több mint 6,3 millió Ft.

A „Hogy az idegen nyelv ne legyen idegen” Alapítvány és a Könyv(tár)Támasz Egyesület civil *szervezetek létrehozása* 2008-ban zajlott le (információk a honlapunkon). Ezek kimondottan az intézmény támogatására jöttek létre. Az alapítvány adományokat továbbít a támogatott intézménynek, szponzorokat kutat fel, igen aktív a civileknek kiírt pályázatok terén, amelyekre a könyvtár nem tud pályázni. Az alapítvány minden olyan pályázatot megírt, amelybe a dokumentumvásárlás belefért; sajnos, a pályázatok kiírói erre egyre kevesebb módot adnak. A Könyv(tár)Támasz Egyesület szervezetén belül külön szekció a Zeneműtárat támogatók köre, akik adományokat gyűjtöttek opera DVD-k vásárlására. Az alapítvány a személyi jövedelemadó egy százalékokat is rendszeresen, minden évben felajánlotta az OIK-nak. Ezért is érint érzékenyen bennünket a kis civil szervezetek fenntartásának egyre nehezebbé válása.

Az *egyedi kezdeményezéseinkből* (könyvmenhely, jótékonyági árverés, filléres könyvvásár) befolyt összegek talán kívülről aprópénznek tűnnek, viszont adott esetben egy kisebb nyelv egyszeri beszerzését le lehet bonyolítani belőle.

Tájékoztató az újonnan vásárolt dokumentumokról

Újdonságainkkal kapcsolatos információk a honlapunkon az *Ajánló* menüpontban (*A hét könyve, Heti újdonságok*) találhatóak. A gyűjtemény népszerűsítésének jól bevált módszere még a honlapunkról elérhető, „*Kávészünet*” címmel működő könyvtári blogunk, amelyben szintén megjelennek a legfrissebb szerzeményeinkre vonatkozó könyvismertetések.

Köteles példány

A kiadók által kötelezően leadott hat példányból részesedünk ugyan, de nem az első körben, így gyakorlatilag abból kapunk, ami marad. Magyar nyelvi referens kollégánk rendszeresen jár az Országos Széchényi Könyvtárba kötelespéldány-válogatásra. E munkának előnye még, hogy a referens kézbe veheti a magyar könyvpiacon megjelenő összes könyvet, és látja, mit lenne érdemes beszerezni. Ezen a területen is nagyon jó lett a kapcsolat a Kötelespéldány és Kiadványazonosító-kezelő Osztállyal. Nagyra értékeljük az igyekezetet, hogy a profilunkba illő dokumentumokból (nemzetiségi kiadványokból, nyelvkönyvekből, műfordításokból) miénk lehessen a köteles példány, vagy hogy a nyelvkönyvhöz tartozó CD-melléklet is megkapjuk. A köteles példány mutatói:

Könyv és egyéb információhordozók

	Könyv	CD	DVD	CD-ROM	Darab	Forint
2008	239	12	0	1	252	558 653
2009	263	12	0	1	276	607 001
2010	519	31	10	0	560	1 337 469
2011	440	10	0	1	451	1 154 142

Csere

Bár a referenseknek vannak kapcsolataik a nyelvterületükön működő külföldi könyvtárakkal, a tapasztalatcserére is van bőven példa, a nemzetközi könyvcseré mégsem mondható sikeresnek. Az okok között említhetnénk a cserék lebonyolításának időigényességét és a magas postaköltséget. Ám a legfőbb ok inkább az, hogy nem igazán jutunk olyan dokumentumokhoz, amelyek cserealapot képeznének. A legfontosabb partnerünk ezen a téren a Lengyel Nemzeti Könyvtár, amellyel a hagyományos „lengyel–magyar barátságra” való tekintettel igen előnyös cserét bonyolítunk le. Szintén cserével szerzünk be nyolc folyóiratot Ukrajnából, illetve Oroszországból.

Ajándék

A beszerzési módok közül a vétel mellett a legdominánsabb az ajándékozási forma. Az ajándékozásnak – esetlegessége ellenére – sokkal nagyobb jelentősége van gyűjteményfejlesztésünkben, mint régen. Természetesen nem veszünk állományba bármit, a válogatás jogát mindig fenntartjuk. Ajándékok, hagyatok átnevezése (gyakran a helyszínen) nem könnyű feladat, hiszen olykor több száz kötetet kell behasonlítani a katalógusban. Az így megszűrt könyvanyag viszont jó, bár sajnos, elég kevés az, ami nem könyvalapú információhordozó (CD-ROM, DVD, CD). A hagyatékoknál is fenntartjuk a válogatás jogát, illetve ha az egészet átvettük, a szabad felhasználás jogát (értékesítjük vagy továbbadjuk partnerintézményeknek). 2010 végén a Pannonhalmi Főapátság Könyvtára révén egy atya lengyel nyelvű hagyatékát kaptuk meg, ennek köszönhetően egy igen gazdag szépirodalmi anyag birtokába jutottunk.

Az ajándék egy része is kiépített kapcsolatainknak köszönhető: gyakran kapjuk meg különböző nagykövetségek (például belorusz, norvég, török, azerbajdzsán, brazil, venezuelai, legutóbb macedón) és külföldi kulturális intézetek (Goethe Intézet, Francia Intézet, Lengyel Intézet, Cervantes Intézet, Cseh Centrum stb.) egy-egy rendezvényhez, kiállításához, könyvbemutatóhoz kapcsolódó könyvanyagát, illetve jutunk ajándékkötetekhez nálunk megszervezett közös programok révén. Gesztusként a nagyobb adományozókat katalógusunkban *szabad tárgyszóban* is feltüntetjük.

Az ajándék előnye egyrészt a hiánypótlás (említsük meg a sokkötetes szerzői életművek ajándékkötetekből való kiegészítését), másrészt a régi, széteső vagy megrongálódott raktári könyveink kicserélése, harmadrészt színesíti az állományt (például a japán vagy török igen szép kivitelű reprezentatív kiadványaink). Ajándékként kapott dokumentumok mutatói:

Könyv és egyéb információhordozók

	Könyv	CD	DVD	Magnókazetta	CD-ROM	VHS	Hanglemez	Darab	Forint
2008	954	32	9	1	0	69	0	1065	2 090 722
2009	977	37	9	1	0	69	0	1093	2 248 504
2010	1439	282	8	0	3	0	87	1819	3 937 902
2011	1422	19	7	13	4	0	0	1465	3 517 756

Folyóirat

Év	2008	2009	2010	2011	2012
Darab	52	59	66	55	64

Ajándékozók

- olvasóink, magánszemélyek (névvel és név nélkül),
- szerzők, műfordítók,
- kiadók,
- nagykövetségek és a Magyarországon működő külföldi kulturális intézetek,
- magyarországi nemzetiségi önkormányzatok és nemzetiségi kutatóintézetek,
- alapítványok (a Magyar Könyv Alapítványtól 2011-ben 413 idegen nyelvre lefordított magyar szépirodalmi kötetet kaptunk),
- kulturális és tudományos intézetek, egyesületek,
- hazai oktatási intézmények, egyetemek,
- hazai és külföldi könyvtárak.

Könyvmenhely

A Könyvmenhely egyik ideje, friss kezdeményezésünk. Azokat az olvasókat, magánszemélyeket szólítottuk meg, akik otthon kiolvasták egy-egy könyvüket, megunták, nem fér el a polcukon, és nem tudnak mit kezdeni vele. Megkérjük őket, hogy ne dobják ki, hanem hozzák el a könyvtárba, valamint felhívjuk figyelmüket arra, hogy szívesen fogadunk szépirodalmi műveket (klasszikus és kortárs íróktól), nyelvkönyveket, szótárakat, útikönyveket, nemzetiségi és zenei témájú könyveket, kottákat. Az illető a beiratkozási pultnál megtalálható „mentőcsónakba” helyezheti el könyveit, amelyekhez egy névvel ellátott cédulát is mellékelhet. A felajánlók nevét havonta közzétezzük honlapunkon és Facebook oldalunkon. Az állományba vett könyvekben feltüntetjük az ajándékozó nevét. Az állományba nem kerülő könyveket értékesítjük. Az így befolyt összeget pedig gyűjteményfejlesztésre fordítjuk.

Záró gondolatok

Remélem, a fentiekben sikerült felvázolnom, hogy gyűjteményünk a jelenlegi igen mostoha anyagi körülmények között is fejlődik, nem kis erőfeszítések árán, de szám szerint is, professzionálisan is. Továbbra is igyekszünk, hogy ne csak a válságban való túlélés legyen a cél, hanem mindazoknak a kvalitásoknak a megtartása és továbbfejlesztése, amelyek érdemesnek tartottak bennünket arra, hogy az Országos Idegennyelvű Könyvtár 2010-ben az Év Könyvtára lett.

Haluska Veronka

Hogyan kerül(jön) az e-könyv a könyvtárba?*

Napjaink egyik legnagyobb könyvtárszakmai kihívását az e-könyvek okozzák, egész pontosan az a kérdés, hogyan lehetne szolgáltatni e-könyvet a könyvtárban úgy, hogy egyetlen e-könyvekhez kötődő érdekek (olvasók, kiadók, forgalmazók, könyvtárak érdeke) se sérüljön. Természetesen a felvázolt probléma nem csupán a hazai könyvtárügyben jelentkezik, a világ számos országában próbálnak konszenzusra jutni az érdekeltek. Ennek tudatában teljesen jogos volt, hogy Magyarországon is napirendre kerüljön a megoldás keresése. A téma pontosabb megismertetéséhez az Országos Széchényi Könyvtárban megrendezett összejövetel szolgált *Hogyan kerül(jön) az e-könyv a könyvtárba?* címmel. Érdeemes foglalkozni az alcímmel is – *Mit gondol a kiadó, illetve mit gondol a könyvtár* –, hiszen ez jól szemlélteti, hogy a felvetődött problémát több oldalról is meg kell vizsgálni. Épp úgy, mint a gyógyításban, ebben az esetben is több vizsgálat elvégzése szükséges a pontos diagnózis felállításához, majd a megfelelő kezelés kiválasztásához.

Az e-könyvek témakörének bemutatását az OSZK-ban megrendezett eseményen az alapoktól kezdték, éppen azért, hogy mindenki teljes képet kaphasson, ténylegesen miről is van szó. A Budavári Palota F épületének VI. emeleti nagytermében megtartott rendezvényen a könyvtári területet Bánkeszi Katalin (OSZK–Könyvtári Intézet), Vajna Éva (BME–OMIKK), Hegyközi Ilona és Tóth Máté (mindketten OSZK–Könyvtári Intézet) képviselte. A blogszféra ismert szereplője, bloggere Farkas István [Dworkyll] (*ekonyvolvaso.blog.hu*) a felhasználói oldalról közelítette meg a témát. A kiadói részről pedig Salamon Eszter (Kolibri Kiadó) szólalt fel.

Magával ragadóak voltak Bánkeszi Katalin, a Könyvtári Intézet igazgatója bevezető gondolatai. Kiemelte, hogy olvasói részről igenis jelentkezik az igény az e-könyvek könyvtárba kerülése iránt. Ennek kapcsán került szóba az „Egyesülés az e-könyvekért” elnevezésű összefogás is, amely magyarországi vállalkozások, szervezetek és szakmai fórumok önkéntes együttműködési rendszerét jelenti. Ahogy az igazgató is feltette a kérdést, mi is feltehetjük magunknak, mi is kötelezi a könyvtárakat az e-könyvek elérhetővé tételére? A válasz pedig a szakma, a könyvtárügy funkcióiban és a 1997. évi CXL. törvényben is fellelhető. A könyvtár gyűjti, feltárja, rendszerezi és szolgáltatja a felhalmozott emberi tudás és kultúra dokumentumait. Ezzel párhuzamosan pedig mindenkinek alapvető joga, hogy hozzájuthasson a megfelelő információhoz, amelyből építheti saját tudását. Az információs csatornába pedig az e-könyvek is beletartoznak, mint digitális források.

* A 2012. október 4-én, az Országos Széchényi Könyvtárban megrendezett konferencia összefoglalója.

Bánkeszi Katalin fontosnak tartja azt is, hogy azok számára is biztosítani kell az elérést, akiknek anyagi helyzete nem engedi meg az e-könyv olvasó készülék és e-könyvek megvételét. Mindezt magától értetődően, csak jogkövetően kívánja nyújtani a könyvtár, úgy, hogy sem a szerzői jog, sem pedig a kiadók jogai csorbát ne szenvedjenek. Bánkeszi Katalin azzal zárta felszólalását, hogy az e-könyvnek igenis helye van a könyvtárban, az információs intézmény is lehet egy opcionális elérési út.

A bevezetőt követően már mindenki tisztában volt a fennálló problémával és annak súlyával. Azonban maga az e-könyv mint fogalom nem mindenki számára jelentheti ugyanazt. A kételyek eloszlatása végett hívták meg Farkas Istvánt, aki már jó ideje belevetette magát az e-könyvek világába. Ismereteit, gondolatait pedig saját blogjában osztja meg a nagyvilággal, tehát a könyvtárosok mellett a laikus olvasókat is utoléri. Újkeletű-e az, hogy szétválik a forma és a tartalom? Természetesen a válasz: nem, hiszen a könyvtár életében már korábban is megjelent hasonló váltás, gondoljunk csak a mikrofilmekre. Ott is szükség volt megfelelő eszköz beszerzésére az olvasáshoz. Akkor pontosan mi is az e-könyv? – kérdezi joggal a könyvtáros, vagy egy olvasó. Az e-könyv a hagyományos könyvhöz hasonlóan egy kötött struktúrával, borítóval, impresszummal és törzsszöveggel rendelkező dokumentum. Azt mondhatjuk, hogy egy zárt koherens világ – összegezte mondanivalóját Farkas István. Tovább boncolgatva az új információközvetítőt, eljutottunk a konkrét, a tartalmat magába foglaló formátumokig is. Aki korábban még nem ismerte pontosan, hogy az e-könyv olvasása kapcsán milyen kiterjesztésű fájlokat tekinthetünk valójában e-könyvnek, az pontos képet kaphatott. Farkas István előadása során a két legjelentősebb formátumnak a MOBI-t (Mobipocket eBook angol kifejezésből ered), illetve az EPUB-ot (Electronic Publication angol kifejezés rövidítése) nevezte meg. A lényeg mindkettő esetében a meglévő struktúra, továbbá, hogy a betűméret és a margó mérete változtatható, az olvasási élmény pedig kiváltképp a papírról történő dekódoláshoz hasonlatos. Természetesen a könyvtárban más jellegű és struktúrájú elektronikus dokumentumok is fellelhetőek, azonban azokat pontosan jellemzőik alapján nem soroljuk az e-könyvek közé. Nagyon jó példa lehet erre a gyakorlatilag mindenki által használt és kedvelt PDF (Portable Document Format). Maga a PDF alkalmas szöveget, ábrát és képet tartalmazó dokumentum tárolására. Archiválási feladatra tehát kiválóan megfelel. Azonban nehézkesen tördelhető, ez pedig a megjelenítés során (kiváltképp az e-könyv olvasón) azonnal jelentkezik is. A PDF mellett a HTML sem tartozik konkrétan az e-könyvek világába, hiszen felépítését, formáját tekintve is teljesen eltér az e-könyvtől. A laikus számára szintén az újdonság erejével hatott az XML (Extensible Markup Language = Kiterjeszhető Jelölő Nyelv) kiterjesztés és szerkesztés szerepe, hiszen ezen állományokból ölt testet maga az e-könyv.

Első elgondolásra úgy tűnhet, hogy egy elektronikus kötet előállítására könnyed mechanizmus. Azonban aki ezt feltételezi, az téved. Az e-könyv létrehozása a papírkönyvekhez hasonló eljárást igényel, gondoljunk csak a szerkesztésre, korrektúrára, valamint a műszaki szerkesztésre. Felvetődhet a kérdés, hogy ha ugyanannyi munkával jár az előállítás, akkor miért is előnyös az e-könyv? Nos, a hagyományos ismeretközvetítőkkal szemben a sokszorosítás az új, elektronikus forma esetében nem okoz anyagi terhet. Az elkészült e-könyvek azonban új paradigmát alakítottak

ki, ez pedig nem más, mint a könnyű, gyors másolás és a tárolás. Napjaink hálózatosodott társadalmá szereti a gyors információáramlást, ennek pedig kiváló terepet biztosít az internet. Jogi szempontból nézve azt is mondhatjuk, hogy az internet bizony a szerzői jogok megsértésének melegágya. Az internetes közösségek tagjai között gyorsan terjed egy-egy elektronikus dokumentum. A jelentkező probléma mindenképp megoldást kíván, védelemre van tehát szükség. Mivel lehet kivédeni a már említett, jogsértő megosztási tevékenységet? Létezik-e megosztás és megosztás között különbség? Az első kérdésre adható választ már korábban kidolgozták, neve a DRM (Digital Rights Management = digitális jogkezelés). A DRM elnevezés technikai védelemi eszközt, illetve eszközöket jelent, amelyekkel a tartalmat védik. Ez rendszerint valamilyen titkosítást és a hozzáférés ellenőrzését foglalja magába. A gyakorlatban ez meggátolja az engedély nélküli hozzáférést, továbbá a tartalom felhasználásának ideje is szabályozható. Farkas István szavaiból azonban kiderült, hogy az úgynevezett kemény DRM a legális felhasználást is nehezíti, így ideálisnak semmiképp sem nevezhető, az autentikálási költséget nem is számítva. Az e-könyv olvasó blog szerkesztője ehelyett teljesen más eljárásban látja a megoldást. Szerinte üzenetet kell elhelyezni az e-könyvben az olvasó számára.

Térjünk át a második kérdésre, nézzük létezik-e legális megosztás. Alapvető fontosságú a példányszabályozás, különösképp a könyvtárban. Előadónk elárulta, hogy módunkban állna kölcsön adni egy e-könyvet, ha a példány egyszerre csupán egy olvasón található. Így nincs duplikátum, tehát nem követünk el jogsértést. Ráadásul, amikor e-könyvet vásárol az ember, akkor mindezt kölcsönadási szerződéssel teszi, egy példányban kölcsönadható a mű. Lényeges kérdés továbbá, hogy mi a helyzet a hazai e-könyv kínálati frontján, hogy milyen címekből tudunk válogatni. A jelenlegi helyzet azt tükrözi, hogy ha egy papír alapokon létező mű sikeres, akkor lehet belőle e-könyv. A kínálat tehát hazánkban egyelőre meglehetősen szegényes az új kötetek esetében. Érdekes azonban felemlíteni a Moldován István nevével fémjelzett Magyar Elektronikus Könyvtárat (MEK), amelyben már az e-könyv olvasókhöz megfelelő formátumban is találhatunk szép számban klasszikus műveket, köteteket.

Nem mehetünk el szó nélkül az árak mellett sem, hiszen a beszerzést a kínálat mellett ez is nagymértékben befolyásolja. Megközelítőleg 1000–3000 Ft közé tehető a szerzői jog hatálya alá eső e-könyvek beszerzési ára. Dworkyll dinamikus előadását követően lehetőség nyílt kérdezni, véleményt formálni. A jelenlevők pedig éltek is a hozzászólás lehetőségével. Így került szóba a felsőoktatási könyvtárak esetében a szakdolgozat-írás és kutatómunka segítése, továbbá, hogy az e-könyvek ebben milyen szerepet játszhatnak. Moldován István is beszámolt a MEK aktuális állapotáról az e-könyveket illetően.

A következő felszólaló Salamon Eszter, aki a Kolibri Kiadót képviselte. Előadásában kiemelte az USA-ban folyó kiadók és könyvtárak között dúló e-könyves viszályt. Az Egyesült Államokban már elfogyott a könyvtárosok türelme, hiszen szeretnének szolgáltatni, kölcsönözni az olvasóknak, azonban a pontos megoldás még nem született meg, hiába kezdeményezte az amerikai könyvtáros egyesület, az ALA a kiadókkal a szakmai kommunikációt. Nincs biztos alapokon nyugvó üzleti modell a könyvtári e-könyv kölcsönzés terén, csupán tervezetek vannak. További részleteket is megtudhattunk a tengerentúli helyzetről; kiemelném az infor-

mációk közül, hogy Amerikában egyre inkább hódít a „felhő alapú” e-könyv szolgáltatás, a könyvtárak 80 százaléka kölcsönöz valamilyen formában. Ráadásul eszközt is kölcsönöznek, nem csupán a tartalmat. Egy-egy e-könyvet 24 kölcsönzési alkalomra vesz meg a könyvtár, utána ismét fizetni kényszerül.

A közkönyvtárak, a blogszféra, a kiadói vélemények és tények mellett egy felsőoktatási könyvtár is elének tárta tapasztalatait. Vajna Éva, a BME–OMIKK munkatársa az egyetemi hallgatóság megemelkedett e-könyves igényeiről számolt be. Műszaki tanulmányokat folytatók részéről ez teljesen érthető. A könyvtár pedig igyekezett kielégíteni a felmerülő olvasói kéréseket. Első megoldásként a Typotex Kiadó *Interkönyv* elnevezésű szolgáltatására esett a választás. Kézenfekvő volt ez az alternatíva, hiszen az egyetemi jegyzetek kiadója maga a Typotex. Ebben az esetben a könyvtár katalógusában szerepelne az adott tétel, azonban a tartalom nem az intézmény saját szerverén tárolódna, hanem egy link vezetne át az *Interkönyv*-höz. Megtudtuk, hogy a DRM-mel védett állományok a kölcsönzési idő lejártával már nem vehetőek igénybe, ez tehát jogi szempontból tökéletes megoldásnak tűnik. A probléma azonban a védelmi megoldás borsos árában rejlik. A fent említett kiadó inkább a nem letölthető, tehát csupán online nézhető verziót helyezte kilátásba. Vajna Éva elárulta, hogy a könyvtár mindenképp letölthető e-könyveket szeretne kölcsönözni a hallgatóknak. Az ellentmondás orvoslására egy, már működő németországi példát említett, amelyet saját maga is tesztelt, az eredmények pedig reménykeltőek.

Ezt követően további betekintést nyerhettünk a nemzetközi reakcióba, Hegyközi Ilona tolmácsolásában. A nemzetközi jelzöt pontosítva és szűkítve, a skandináv országok könyvtárügye által megalkotott modelleket, jó gyakorlatokat ismerhettük meg. Elsőként a dán javaslatok kerültek napirendre. A dán könyvtárosok kezdeményezték a szerzői jog módosítását, ez azonban elég nehézkes folyamatnak mutatkozik. A jogi változtatásokkal párhuzamban három életképes szolgáltatási modellt javasoltak az e-könyvekkel kapcsolatban. Nézzük a felkínált variációkat:

1. Hozzáférés alapú: ez esetben a könyvtár egy e-könyv gyűjteményért fizet, rövid határidőre.
2. Használattal arányos modell: kölcsönzésenkénti térítés, ez a kiadónak nagyobb bevételt eredményez.
3. Tulajdonos alapú: példányonkénti térítést jelent. A könyvtár annyi példányt kölcsönözhet, amennyit kifizet.

Örömteli a tény, hogy használói fogadtatástól teszik függővé a modell kiválasztását. Mint megtudtuk, a teszteléshez a könyvtárak és kiadók konzorciumba tömörültek és a használat alapú modellt teszik próbára. A dán e-könyvválaszték bőséges, mintegy 3000 cím, amely szép- és szakirodalmat is magába foglal. A tartalmak eléréséhez egy közös portált alakítottak ki, a kölcsönözhető kötetek formátuma EPUB, amelyet DRM-mel védtek le. Egy kölcsönzés ideje pedig 30 napot ölel fel. A kezdeményezés neve *E-könyvszekrény*. Egyelőre a használók számára nincs anyagi teher, hiszen a konzorcium pályázat útján pénzhez jutott. A távolabbi jövőben az árak változóak lesznek. A korábbi kiadású könyvek 13–15 Koronáért keresik majd olvasójukat, míg az újdonságok ára körülbelül 18 Koronát kóstál. Felve-

tődött az javaslat is, hogy az e-könyvállományt elérhetővé tegyék és optimalizálják iPhone, iPad és Windows mobil készülékekre. Lehetővé kívánják tenni, hogy az e-könyv kölcsönzése igazi web2.0-s élményekkel szolgáljon, ezért írhatnak kommenteket és olvasmányokat ajánlhatnak majd az olvasók a portálon.

Dánia mellett érdekes és tanulságos lehet a norvégiai helyzetkép is, hiszen jogilag szoftvernek tekintik az e-könyvet. Ebben az állapotában azonban az e-könyv nem kölcsönözhető, hiszen Norvégiában a szoftverek kölcsönzése jogilag nem megengedett. A norvég nyelvű e-könyvekről megtudtuk, hogy 2011-ben jelentek meg először, ma a piacon három nagy kiadó dominál. Említésre méltó, hogy a kiadók és a kereskedők együttműködésre törekszenek, valamint a norvég nyelvet és irodalmat támogatják. A leendő kölcsönzéshez hat elvet fogalmaztak meg:

1. Az e-könyvek vétele és kölcsönzése egyenlő esélyű legyen.
2. Ne legyen időbeli eltérés papír alapú és e-könyves megjelenésben.
3. A könyvtár szabadon választhasson a címek közül.
4. Platform független e-könyvek legyenek.
5. A könyvtár tartsa be a jogszabályokat.
6. Az e-könyvet korlátlanul lehet kölcsönözni.

Svédországban a nemzetközi cégeket veszélyesnek ítélik, és attól tartanak, hogy az olvasói szokásokat is jelentősen befolyásolhatják. Felvetődött svéd könyvtári körökben a korábbi művek digitalizálása, amelyeket ezt követően e-könyvként jelentetnek meg. Emellett lényeges információ, hogy a könyvtár partneri kapcsolatra törekszik a kiadókkal. Bár a nemzetközi befolyástól tartanak, mégis bíznak az Amazonban, még hozzá a készülékek beszerzése területén. A svédek a közkönyvtári szolgáltatás mellett figyelmüket az oktatási intézmények irányába fordították. Ennek oka, hogy nagy potenciált éreznek az iskolai könyvtárakban, ugyanis e-oktatási anyagokat szeretnének bevezetni a jövőben.

A tanácskozás zárásaként Tóth Máté kapott lehetőséget, hogy a magyar könyvtárak mobilizált szolgáltatásaival foglalkozó kutatás előzetes eredményeit bemutassa. A kutatás célja az volt, hogy valódi képet kapjon a könyvtárügy mind az olvasók, mind pedig a könyvtárak e-könyvről kialakult véleményéről. Összesen 77 könyvtár és több mint 500 olvasó fejtette ki véleményét. Mivel a kutatás épp, hogy lezárult, a meglévő adatokat pontosítani, rendezni kell. Annyi azonban már bizonyos, hogy a könyvtárba járók többsége napi szinten internethasználó. A felhasználók eszközparkjába leginkább a laptop, a notebook és az okostelefon tartozik. A könyvtári statisztika pedig arról tanúskodik, hogy a távoli használat növekszik, a személyes pedig ezzel arányosan csökken. Megtudhattuk azt is, hogy a magyar könyvtárak 80 százaléka rendelkezik e-dokumentummal, de a megkérdezetteknek csupán 20 százaléka birtokol valódi e-könyvet. Az e-könyvolvasó kölcsönzése azonban még nem számottevő, de a könyvtárügy hajlik az irányába. A felmérés adatai azt tükrözik, hogy a könyvtárak a technikai infrastruktúra hiányában látják az e-könyv szolgáltatás legnagyobb akadályát. De hangsúlyozom, hogy az igény itt is jelentkezik. Végül lássuk, hogy a magyar könyvtárügy, milyen szolgáltatási modelleket vázolt fel a kérdőívben:

1. Papír alapú modell elektronikus dokumentumra átültetve, a kölcsönzési idő lejártá után törlődik az e-könyv.

2. Licencelés e-dokumentumra és internetes elérés.
3. A licencelt művek meg is vásárolhatóak.
4. A könyvtár nem licencel és nem is vásárol, de elad e-könyvet.
5. A könyvtár nem kölcsönöz e-könyvet, csupán információt szolgáltat az elérésről.
6. Közvetítőnél fizetne a könyvtár.

Remélem, a hazai könyvkiadók az október 4-i esemény után már látnak lehetőségeket az e-könyvek terén. Az igény mind az olvasó, mind pedig a könyvtár részéről megvan. A könyvtár alapvető funkcióiból fakadóan ki akarja elégíteni az olvasói igényeket. A szolgáltatás – köznapi nevén kölcsönzés – számos problémája azonban még fennáll. Mindenesetre okulni kell a nemzetközi jó gyakorlatokból. A legmegfelelőbbnek látszó megoldást pedig magyar körülmények között is tesztelni kell.

Molnár András

A Kovács Máté Alapítvány kuratóriuma 2012. októberében „Kovács Máté emlékének ápolásáért” elnevezésű emléklakettet alapított.

Az emléklakett átadására első alkalommal 2012. november 12-én, a névadó születésének 106. és halálának 40. évfordulója alkalmából az Akadémiai Könyvtárban rendezett ünnepi kuratóriumi ülésen került sor.

Az elismerést ketten kapták: Korompai Gáborné, a debreceni egyetemi könyvtár nyugalmazott osztályvezetője Kovács Máté hagyatékának gondozásáért, vonatkozó tanulmány szerzői munkásságáért, és Nagyné Kiss Mária Kovács Máté írásai és a róla szóló irodalom első, azóta is legteljesebb bibliográfiájának elkészítéséért.

Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban*

Pázmány Péter pozsonyi könyvgyűjteményének sorsa régóta foglalkoztatja a történeti kutatást. E könyvtár művelődés- és könyvtörténeti helye kiemelkedő jelentőségű, a nagyszombati (ma Trnava, Szlovákia) születésű humanista, Zsámboky János osztrák nemzeti könyvtárban őrzött könyvtára és Pázmány Péter gyámfia, a költő Zrínyi Miklós Zágrábba került könyvei körében jelölhető ki. Ismeretes, hogy Pázmány Péter 1628 és 1637 között több végrendeletet készített. Ezek közül az 1636. november 12-én kelt végrendelet értelmében könyvtárát az általa „alapított” és folyamatosan támogatott pozsonyi jezsuita kollégiumra hagyta. Halálának 350. évfordulóján (1987) László Mihály piarista könyvtáros adott hírt két, a végrendelet teljesítése után a pozsonyi jezsuita könyvtárból kikerült, Pázmány által birtokolt kötetről. A mindmáig visszhang nélkül maradt közlemény (*Magyar Könyvszemle* 103 [1987] 221. p.) szerint az egyik kötet Abraham Bzovius (Bzowsky) domonkos szerzetes *Concionum dominicalium totius anni tom. I–II* (Köln, 1612) című művének ismeretlen úton-módon a nagybörzsönyi Plébániai Könyvtárba került egyik példánya, címlapján a *Collegii Posoniensis Societatis Jesu 1637. Ex libris cardinalis Pazmany* tulajdonosi bejegyzéssel. A másik mű Bartholomaeus de Scobar jezsuita *Conciones super omnes Beatae Virginis Deiparae Mariae festivitates* (Párizs, 1624) című műve, címlapján – többek között – egy, a Pázmány-könyvtára utaló megcsonkított tulajdonosi bejegyzéssel: *Collegii [Posoniensis kivágva] Societatis Jesu 1637. 19. Martii. Ex libris testamento legato cardinalis Pázmány*. 2004-ben Mészáros Klára, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár munkatársa az MTI pozsonyi tudósítójának adott közleményében tudatta, hogy „370 év után Pozsonyban előkerült Pázmány Péter könyvtára”, azaz azonosított 52 olyan kötetet (46 művet), amely kétséget kizáróan egykor „a bíboros Cicero”-é volt. E köteteket Mészáros nem publikálta, és az érdeklődő kutatók azóta sem tekinthették meg.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) jogelődjét, a nagyszombati egyetemet alapító (1635) Pázmány Péter, „a magyar próza atyja” halálának (1637. március 19.) kerek (375.) évfordulója évében egy új könyv- és könyvtártörténeti tudományos módszert érvényesítve az Egyetemi Könyvtár történeti állományában azonosítottam Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának ide került állományrészét. Ezek a kötetek nem azonosak a már korábban is ismert, Pázmány által dedikált vagy korrigált nyomtatványokkal. A Mária Terézia által feloszlott (1773) jezsuita rend

* A kiállításról bővebben lásd: Knapp Éva: Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban (Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban) – Pázmány Relics in the University Library of Budapest (The volumes of Péter Pázmány’s private library of Pozsony in the University Library of Budapest). Tanulmány, katalógus – Study, Catalogue, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012.

államosított könyvtárainak anyagából a tulajdonosi és válogatási joggal felruházott, Budára költöztetett nagyszombati egyetemi könyvtár segédőre, a későbbi neves tudós, Kovachich Márton György 1782-ben kiválogatta és Budára szállította a pozsonyi volt jezsuita könyvtár általa érdemesnek tartott részét. Kovachich valószínűleg nem tudta, hogy a pozsonyi jezsuita kollégium könyvtárába Pázmány halála után, 1637-ben végrendeletileg beolvastott Pázmány-könyvtár köteteiből is válogatott, mivel a nyomtatványokban nem szerepel az egykori tulajdonos, Pázmány Péter neve. Ehelyett a kötetek címlapján ugyanazon kéz bejegyzésével a pozsonyi jezsuita könyvtár tulajdonosi bejegyzése olvasható, amelyet valószínűleg tiszteleti és kegyeleti okból kiegészítettek bíboros-érsek halálának pontos dátumával („*Collegij Posoniensis Societatis Jesu 1637. 19. Martij.*”).

Kérdés, vajon ki készítette a köteteket egyedivé tevő bejegyzéseket? 1637-ben a pozsonyi kollégium könyvtárosa az osztrák származású magister Wolfgang Förg volt, aki ebben az évben költészettant oktatott a pozsonyi diákoknak. Mindössze egyetlen évet töltött Magyarországon, 1637-ben Pozsonyban. Lehetséges, hogy az ő keze nyomát őrzik a kötetek. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy Pázmány halála évében a pozsonyi jezsuita kollégiumban élt Pázmány közeli munkatársa, Némethi Jakab, valamint Szednik János, aki korábban három éven át (1627–1629) gondozta a nagyszombati jezsuita könyvtárat. Elképzelhető az is, hogy a Pázmány magánkönyvtár köteteibe a tulajdonosi bejegyzés elkészítése bizalmi, kegyeleti feladat volt, s azt nem Wolfgang Förg könyvtáros végezte.

A jelentős szakmai, irodalom- és könyvtártörténeti tudományos eredmény bepillantást enged az 1607-től végleg Magyarországon, Pozsonyban, illetve Nagyszombatban élő és alkotó Pázmány Péter tudományos műhelyébe. A budapesti állományrészt a továbbiakban figyelembe kell venni a hét nyelvet használó, kiemelkedő teológiai és enciklopédikus műveltség birtokában alkotó Pázmány életművének új kritikai kiadása folyamatosan megjelenő köteteiben is (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba). A több mint tízezer oldalnyi pázmányi életműnek több szempontból kulcsa az egykori magánkönyvtár anyaga, mivel könyvtára tudásának és tájékozottságának egyik alapvető bázisa volt. A kötetek között egyaránt találhatók Pázmány Péternek ajándékozott aranyozott díszkötéses munkák, így például a még grazi oktatói évei alatt megismert későbbi II. Ferdinánd német-római császár, magyar király ajándéka bíborosi kinevezése alkalmából, egy a *Teremtés Könyvének* első fejezetéhez fűzött kommentár-kötet (Ioannes Filoponos, Joannis Philoponi *In Cap. I. Geneseos, De mundi creatione libri septem [...] Interprete Balthasare Corderio, Antverp. Soc. Jesu [...], Viennae Austriae, Gregorius Gelbhaar, 1630*). Továbbá az utolsó nagy mű, a prédikációk sajtó alá rendezése (megjelent Pozsony, 1636) során használt tekintélyes forrásanyag könyvtárában is jelenlevő kötetei, és nem utolsósorban az 1616-tól esztergomi érsekként politikai szerepet is betöltő Pázmány olvasmányaként szolgáló történeti, politikai tárgyú nyomtatványok.

A pozsonyi Pázmány-könyvtár budapesti Egyetemi Könyvtárban azonosított állományrésze évszázadokon át viszonylag jó állapotban őrződött meg. A nyomtatványok kiállítás előtti restaurálására 2012. nyarán került sor. A könyvtestekhez egyetlen alkalommal sem kellett hozzányúlni, kivétel nélkül a kötések, az előzőlapok és a címlapok restaurálása vált szükségessé. A puha-, illetve keménytáblás, világos színű pergamenkötéseken a külső sérelmi nyomok (égés, zsugorodás) szoros kapcsolatban állhatnak a Pázmány-könyvtár történetével. Néhány kötet való-

színűleg Pázmány Péter korábbi, 1620-ban, tűzvészben megsemmisült nagyszombati könyvtárából származik, ezeken nem volt kívánatos a tűz-, illetve a vízkár teljes eltüntetése. A könyvtáblák megtisztítása után láthatóbbá vált az aranyozással díszített vaknyomás és a lapélek aranyozása és aranymetszése. Három keménytáblás pergamenkötés restaurálásakor a könyvek tábláiból kéziratossá és nyomtatott, makulatúraként használt lapok kerültek elő. Ezek azonosítása és könyvészeti értékelése elkezdődött. Így például Lundorp *Laurea Austriaca [...]* (Frankfurt, 1627) című munkájából Pázmány Péter *Kalauza* első kiadásának (Pozsony, 1613) több levelét fejtették ki. Ezek vagy próbanyomatok, vagy a kötés készítésekor a mű már megjelent második, Pázmány által bővített és javított kiadás megjelenése (Pozsony, 1623) miatt fölöslegessé vált, hajtogatás előtti nyomtatott ívek. Mindkét esetben e töredékeket is figyelembe kell majd venni a *Kalauz* tervezett kritikai kiadása munkálataiban. A *Kalauz* első kiadásából származó levelek egyben bizonyítják, hogy ezt a nyomtatványt Pozsonyban kötötték be az első tulajdonos, Pázmány Péter részére. Egy másik kötet (*Quadrige famae regiae [...]*, Viennae, 1626) – melyet a bejegyzés szerint Pázmány még esztergomi érsekként, tehát bíborosi kinevezése, 1629 előtt kapott ajándékként a bécsi jezsuitáktól – kötéséből kikerült tömítőanyag arról árulkodik, hogy nemcsak a nyomtatvány, de a kötés is Bécsben készült. A makulatúra egyik része ugyanis egy Bécsben, 1585-ben sajtó alól kikerült ötlevelű nyomtatvány (*Der Röm. Kay. Auch zu Hungern und Behaimb Khün. Mtt. Etc. Ertzhertzogen zu Österreich, etc. unsers Allergenedigsten Herrn Reformation und verbesserung der jüingst vom Zwayundsechzigisten Jar Publicierten Infection Ordnung. 1585, Wien, Apffel, 1585*) négy levele. A tömítőanyag másik része négy, azonos méretre vágott térképtöredék Wolfgang Lazius nevezetes, nagyméretű Magyarország térképe (1552–1556) minden bizonnyal Bécsben készült kiadásából, amelyből teljes példány ez ideig nem ismeretes (vö. Plihal Katalin, *Egy „ismeretlen” Wolfgang Lazius térkép*, Geodézia és Kartográfia, 1989, 200–203. p.).

A magyar nyelv egyik „teremtő” zsenijének stílusfejlődése, erudíciója kutatásához további kulcsot kínál, több esetben saját kezű használati bejegyzésekkel ellátott köteteket 2013. március 29-ig nyitva tartó önálló kiállításon mutatja be az Egyetemi Könyvtár. E nyomtatványokat korábban megjelenésük időrendjébe sorolva egyetlen alkalommal, egynapos kiállításon láthatta a nagyközönség (*Kulturális Örökség Napja az ELTE Egyetemi Könyvtárban*, 2012. szeptember 15.). A kötetek ismerete alap kutatás eredménye, a Pázmány-könyvtár történetében ez ideig ismeretlenek és közöletlenek voltak. A kiállítás célja, hogy az érdeklődő, művelt nagyközönség számára bemutassa a Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárából származó nyomtatványokat és néhány egyéb Pázmány- emléket, így például a nagyszombati jezsuita egyetem alapítólevelét (1635. május 12.) és Pázmány ügynevezett „jezsuita” (fekete) birétumát, papi fővegét.

A Pázmány Péter által birtokolt kötetek nemzeti relikviák, amelyek a kiállításon – a kiállítást kísérő tudományos kiadvány tartalmától eltérően – a XVII. századi könyvtárak tematikus elrendezését felidézve, szakrendbe sorolva (Biblia-kommentár; prédikációs könyvek; teológia; fejedelmi tükör, politika; jog, jogtörténet; filozófia, életvezetés; neolatin költészet, Habsburg-panegyrika; történettudomány; orvosi könyvek) láthatók. A kiállítás célja – többek között – hogy előkészítse a téma hiánypótló monografikus feltárását.

Összegezve, a Pázmány-könyvtár jellemzői a következők:

1. Pázmány Péter, mint tulajdonos nem írta be nevét könyvtára köteteibe.
2. Pázmány Péter a kötetek első tulajdonosa volt.
3. Könyvtárát – végrendeletét tiszteletben tartva – a pozsonyi jezsuita kollégium könyvtári állományába olvastották, ahol a könyvtár megjelölése mellé a kötetekbe írták az örökhagyó halálának dátumát, ami azonos a jezsuita tulajdonba kerülés napjával.
4. Esetenként az azonos szövegű bejegyzésekhez fűzték a kiegészítő „*Ex libris cardinalis Pazmany*”, vagy az „*Ex libris testamento legato cardinalis Pázmány*” formulát.
5. A bejegyzéseket ugyanaz a kéz készítette.
6. A könyvtárhoz tartozó kötetek – az ajándékképpen Pázmánynak adott kötetek egy része kivételével – pergamenkötésűek.
7. Jelentős számban megtalálhatók a Pázmány-kortárs írók, különösen a jezsuita szerzők művei, vagyis ez a magánkönyvtár egykorúan – mai szóhasználattal – „modern” könyvgyűjteménynek számított.
8. Jelentős az ajándékba kapott művek száma.
9. Bár Pázmánynak nem volt önálló politikaelméleti munkája, a könyvtár jelentős része a politikai irodalom, a fejedelmi tükrök határterületén mozgó nyomtatványokból és a jogi művekből áll.
10. Számottevő a könyvtár anyagában a prédikációs művek jelenléte is, éppen úgy, ahogy ezt korábban Bitskey István (*Humanista erudíció és barokk világgép: Pázmány Péter prédikációi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 93–100. p.) feltételezte.
11. Nem hiányoznak a korabeli költészetet és orvostudományt képviselő munkák sem.
12. A kötetek között megtalálható az 1620-ban Nagyszombatban tűzvész áldozatává vált korábbi Pázmány-magánkönyvtár megmenekült része is.
13. Pázmány könyvtára nem tekinthető csupán úgynevezett főpapi könyvtárnak, ott a helye a XVII. századi tudós, univerzális érdeklődésű könyvtárak körében is.

Bár a Pázmány-könyvtár fennmaradt köteteinek átfogó elemzése a Pozsonyban található, ott azonosított könyvanyaggal együtt végezhető majd el, a most először hosszabb kiállításon bemutatott 26 kötet (31 mű) ismeretében nyilvánvaló, hogy a nyomtatványok tartalma és külső megjelenése (például Pázmánynak „címezett” pergamen díszkötések) révén e könyvtár hiteles lenyomata Pázmány bíboros-érseki pozsonyi udvara reprezentációjának is, továbbá a tulajdonos személyéhez kötődő mecénatúrának. A könyvtárból jelenleg ismert közel száz mű őrzési helyei bizonyítják, hogy a pozsonyi Pázmány-könyvtár egy része Pozsonyban maradt, másik jelentős részét 1782 óta a budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi, s a harmadik, részben a pozsonyi Pázmány-könyvtárból (1637 előtt), részben a pozsonyi jezsuita könyvtárból szétszóródott rész a legkülönbözőbb helyeken lelhető fel – eldugott plébániai könyvtárakban éppúgy, mint a könyvkereskedelemben. Így például a Pázmány-könyvtárból 1637 előtt kerülhetett ki az a Pázmány Péternek ajándékozott mű, amelyet a budapesti Egyetemi Könyvtár 1999. április 9-én vásárolt meg az antikvár (Borda Antikvárium) könyvkereskedelemből.

Befejezőként megjegyzem, bár a kutatás jelenleg még nem ismerheti a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban található Pázmány-magánkönyvtár azonosított köteteit, az szinte bizonyos, hogy az ott maradt kötetek között van Jeremias Drexel saját kezű ajándékozó dedikációját tartalmazó, Pázmány Péternek ajánlott *Rosae selectissimarum virtutum [...]* című Drexel-mű egyik kiadásának (Antwerpen, München, 1636) példánya, ennek nyomtatott ajánlása tartalmazza Pázmány első, közel teljes, bár vázlatos életrajzát. Ismeretes, hogy Drexel ezt a kötetet az 1637. január 1-jén kelt levele mellékleteként küldte el Pázmánynak. Erre a kötetre így utalt Mészáros Klára 2004 januárjában: „Az ajándékok közül igen érdekes és értékes egy német jezsuita író könyve, amely egy Pázmány munkásságát bemutató és értékelő tanulmányt is tartalmaz.”

Knapp Éva

2012. november 7-én, a Könyvtárostanárok Egyesületének
Őszi Szakmai Napján

KTE Emlékérem – Életműdíjjal tüntették ki
TANCZERNÉ JAKUS EMŐKE EMÍLIA iskolai könyvtárost (Tatabánya).

KTE Emlékérem – A könyvtáros hivatásért kitüntetést vehetett át
RÓNYAI TÜNDE könyvtárostanárr (Budapest).

KTE Emlékérem – Az egyesületért elismerésben részesült
HORVÁTHNÉ SZANDI ÁGNES könyvtárostanárr (Szombathely).

KTE Emlékérem – Az év ígéretes könyvtárostánára címet kapta
MURÁNYI ADRIENN könyvtárostanárr (Budapest).

A kitüntetetteknek szívből gratulálunk!

Kulturális örökség és e-infrastruktúrák

Az angol nyelvű kiadvány aktuális témával foglalkozik, hiszen a kulturális örökség digitalizálása olyan kérdés, amely nap mint nap szóba kerül különféle fórumokon. Az e téren folytatott munkálatok során rendkívül hasznos lehet mások ilyen irányú tapasztalatainak megismerése. Az Európai Unió számára is nagyon fontos témáról van szó, számos projektje foglalkozik ezzel. Közülük az egyik a DC-NET, amelynek írásos lenyomata ez a kötet. Az együttműködés is gyakran hallott kifejezés, amely sokféle lehet, akár a témát tekintve is: államok közötti, intézmények közötti, vagy akár különféle szektorok közötti. Ez utóbbira ad iránymutató példát a DC-NET projekt és kiadványa.

A DC-NET (Digital Cultural Heritage Network – Digitális Kulturális Örökség Hálózat)¹ az ERA-NET (European Research Area Network)² – Európai Kutatási Térség hálózati fejlesztését elősegítő együttműködési akció – keretében indult projekt, amelyet az Európai Bizottság finanszíroz a 7. Keretprogramból. A DC-NET projekt 2009. december elsején indult nyolc EU-tagállam³ részvételével, meghozza azzal a szándékkal, hogy a kulturális örökséget őrző intézmények és a nemzeti e-infrastruktúra-szolgáltatók közötti kapcsolatok fejlesztésével hatékonyabbá tegye a kulturális digitalizálást. A DC-NET projekt fő célja az európai országok közötti koordináció fejlesztése és szélesítése a kulturális örökség digitalizálása terén folytatott kutatási programok tekintetében. A projekt integrálja a résztvevő tagállamok kutatási kapacitását, támogatja a már meglévő programokat, projekteket is, annak érdekében, hogy olyan széles körű, átfogó európai e-infrastruktúra jöjjön létre, amely növeli a digitális kulturális örökség közösségének kutatási kapacitását. A DC-NET projekt hozzájárul a kulturális minisztériumok és a kulturális intézmények (múzeumok, könyvtárak, levéltárak, audiovizuális archívumok) kutatási prioritásainak – Európán átívelő – koordinációjához a digitális kulturális örökségre fókuszáló e-infrastruktúra területén. A projekt hét feladatcsoportja közül a harmadik (WP3) az új szolgáltatási prioritások meghatározása. Ennek munkacsoportja 2012 februárjában szerkesztette ezt a dokumentumot, hogy áttekintést adjon a szolgáltatási prioritásokról és a jó gyakorlatokról a kulturális örökség digitalizálása terén. Egyrészt megcélozza a kulturális örökség területéről azokat az intézményeket, amelyek részt vesznek a DCH (Digital Cultural Heritage – Digitális Kulturális Örökség) számára adatforrások létrehozásában és használatában, és amelyek profitalni tudnak az e-infrastruktúrákból, másrészt az e-infrastruktúrák szolgáltatóit, akik többet megtudhatnak a kulturális intézmények igényeiről azért, hogy aztán még több szolgáltatást nyújthassanak számukra.

Rossella Caffo, a DC-NET projekt menedzsere beköszöntő szavaiból megtudjuk, hogy az európai kulturális minisztériumoknak a kulturális örökség digitalizálása terén folytatott, tízéves együttműködésének egyik eredménye a DC-NET. Az Európai Bizottság által támogatott projektről van szó, amelyet az olasz kulturális örökség minisztériuma koordinál. A szerkesztők elismerik, hogy a követendő jó

példák száma egyelőre csekély, és nehezen fellelhető, kevés még a tapasztalat így a folyamat elején. Ám éppen ezért még fontosabb ezek számbavétele. Hogyan is alkalmazhatóak az e-infrastruktúrák a digitális kulturális örökség területén? A kiadvány célja, hogy praktikus kézikönyvként szolgáljon ezen a téren. A bevezető ennek a szándéknak a leszögezése mellett felvázolja a kiadvány felépítését. A kötet négy fejezetből áll, amelyeknek a tartalmát néhány mondatban összegezve már itt megtaláljuk.

A háttérrel felvázoló részben megismerkedhetünk a DC-NET projekttel, amelynek kutatási területe: az e-infrastruktúrák szerepe a digitális kulturális örökség területén. A DC-NET projekt tevékenysége egyrészt arra irányul, hogy az érintett területek szereplői kapcsolatba kerüljenek egymással, és felfedezzék, hogyan és mit tudnak az e-infrastruktúrák hozzátenni a kulturális örökség szektorának kutatásaihoz; másrészt arra, hogy a különféle programok összegyűjtésével, az erőforrások integrálásával fenntartsák a kitűzött kutatási célokat és a fejlődést. A kulturális szektor erősen érdeklődik az IKT, azaz az infokommunikációs technológiák felhasználása iránt a saját küldetése beteljesítésében, intézményi céljai elérésében, ennek ellenére a kulturális örökség területén még mindig inkább kényszernek tűnik az IKT adaptálása. A DC-NET projekt szándéka, hogy erősítse a kultúra és az e-infrastruktúrák közötti együttműködést, a koordinációt a tagállamokon és a társult államokon belül, és azok között egyaránt. A kulcsrésztvevők ebben a folyamatban: a kulturális minisztériumok, a kutatási szervezetek a kulturális örökség területén, a nemzeti és nemzetközi e-infrastruktúrák, a kulturális örökség intézményei (főleg könyvtárak, levéltárak, múzeumok és audiovizuális archívumok). A projekt az európai kulturális örökség digitalizálásának stratégiai fejlesztését integrálja, különösen a tekintetben, hogyan kapcsolódik a digitális kulturális örökség az e-infrastruktúrákhoz. Bár az elmúlt években növekedett az e-infrastruktúrák használata a művészetek, a humán- és társadalomtudományok területein, de a domináns felhasználók mégis a reáلتudományok maradtak e téren. A kulturális örökség szektorban ugyanakkor nagy lehetőségek vannak, hogy éljen az e-infrastruktúrák előnyeivel, és jelentős felhasználója legyen azoknak. A növekvő interakció a kulturális intézmények, az IKT, a digitális kulturális örökség kutatás, és az e-infrastruktúrák között stimulálni fogja a virtuális kutatási közösségek létrejöttét – a humán- és más tudományokban, amelyek kapcsolódnak a DCH-szektorhoz –, ami hosszú távon hasznos lesz a kutatási programok hatékonyabb koordinációjának. Miközben a DC-NET, mint ERA-NET arra fókuszál, hogy összehozza a DCH-t és az e-infrastruktúrákat a kutatók hasznárára, addig a páneurópai portál, az Europeana⁴ arra koncentrál, hogy az európai polgároknak kaput nyisson az európai kulturális örökség felé a kulturális intézmények digitalizált anyagainak bemutatásával. Ugyanakkor a DC-NET által a DCH-szektor számára meghatározott szolgáltatások, amelyek megkönnyíthetik az együttműködést az e-infrastruktúrákkal, az Europeana számára szintén értékesek.

2011 februárjában, Párizsban tartottak egy workshopot, amelyen részt vett a DC-NET minden partnerországának kulturális minisztériuma, a tagállamok érintettjei, és az e-infrastruktúra-szolgáltatók is. Itt egyeztek meg a legfőbb közös kutatási prioritásokban. A kötet következő nagy egységében (*Új szolgáltatási prioritások*) az összeállítók a prioritált szolgáltatások egy csokrát mutatják be. Ezek jelentik az első lépést a DCH közös kutatási akcióterve felé. Azokat a legfontosabb új

vagy továbbfejlesztett szolgáltatásokat sorolták ide a DCH szektor számára, amelyek profitálni tudnak az e-infrastruktúrák támogatásából. A DC-NET által meghatározott szolgáltatásprioritások három kategóriába oszthatók. Az elsőt alkotják a szolgáltatások tartalomszolgáltatók számára. Ezek a DCH számára az online adatforrások létrehozásához kapcsolódnak. A tartalomszolgáltatók ez esetben a tároló intézmények, amelyek tartalmakat digitalizálnak és online elérhetővé tesznek. A következő kategóriába tartoznak a szolgáltatások magának a tartalomnak a növelésére. Ezek jóval túlmutatnak a digitalizált anyag online publikálásán. Azokra a módosításokra vonatkoznak, amelyek az adatelérést, a hozzáférést felhasználóbarátabbá, vonzóbbá teszik, és elősegítik, hogy a tartalmak többféle területen (pl. oktatás, kereskedelem stb.) újrafelhasználhatóvá váljanak. Végül a harmadik csoportot adják azok a szolgáltatások, amelyek elősegítik a virtuális kutatási közösségek támogatását, és a tartalomfogyasztók/használók aktivitásának növelését. Ezek a szolgáltatások sokkal inkább a felhasználókra koncentrálnak, semmint magára a tartalomra. Egyébiránt a DC-NET kontextusában a „tartalom” kifejezés a digitalizált kulturális örökség anyagaira vonatkozik, amelyet tartalomszolgáltatók nyújtanak Európa-szerte. Ide érthetjük a könyvtárakat, múzeumokat, különféle archívumokat éppúgy, mint a történelmi tájak, városok, épületek digitális megjelenítéseit; és a tartalmak akár olyan adatokat is tartalmazhatnak, amelyek például egy-egy festmény kémiai analizálására vonatkoznak. Visszatérve az első kategóriára – szolgáltatások tartalomszolgáltatók számára –, rendkívül fontos a prioritást élvező területek meghatározása. A modell általában a következőkből áll: tartalom menedzsment rendszer; portál rendszer; digitális könyvtár vagy tár, amelyet kifejezetten erre a célra terveztek. Az online forrásoknak általában számos kihívással kell megküzdeniük: a technikai gondoktól a szerver behatárolt kapacitásáig. Ezek a kihívások vezettek oda, hogy a priorizált területek első csoportját meghatározzák a DCH kutatási közösségek. Ezek között találjuk a szemantikus keresést és a szerzői jogi kérdések kezelését. A szükséges technikai szolgáltatások nagy fontossággal bírnak, hiszen a DCH tartalom online nyújtása és az adatforrások létrehozása jelentős technikai, műszaki munkával jár. Magán a digitalizáláson kívül számos kérdés merülhet fel az adatforrás létrehozásától egészen annak más adatforrásokkal való együttműködéséig, és a hosszú távú fenntarthatóságig. A tartalomszolgáltatók munkáját egyszerűsítő, illetve annak minőségét növelő technikai szolgáltatások részletes felsorolását találjuk meg itt.

Térjünk át a második csoportra, azokra a szolgáltatásokra, amelyek magának a tartalomnak az értéknövelését és menedzselését segítik. Miközben a DCH magja maga a digitalizált tartalom, ez a tartalom sokkal hasznosabb lehet, felértékelődhet a fogyasztók, végfelhasználók számára, ha más célokra is újrafelhasználható. Ilyen fontos terület például az oktatás. Ebben a részben a szerkesztők olyan szolgáltatási prioritásokkal foglalkoznak, amelyek magának a tartalomnak a hasznosságát növelik. Ilyen lehet többek között a 3D-technika vagy éppen az annotációk alkalmazása. Végül a harmadik kategóriába tartozó – azaz a tartalomfogyasztóknak szóló – szolgáltatások részletezése következik. A tartalomfogyasztók, végfelhasználók DCH-környezetben három típusba sorolhatók az elvárásaik alapján. Ettől függetlenül természetesen ők szabadon megválaszthatják, mely szolgáltatásokat használják. Itt csupán egy modellt ajánlanak, egy lehetséges skáláját a szolgáltatásoknak, a felhasználói hitelesítéstől a kutatók és használók közös munkájára lehetőséget adó

együtműködési környezeteken át egészen a vizualizációs szolgáltatásokig, a 3D-s, interaktív technológiákig. Utóbbira remek példa a műemlékeket és történelmi tájakat bemutató virtuális túra. Külön figyelmet érdemelnek még az ún. közös szolgáltatások, amelyek számos, egymástól független DCH projekt vagy kezdeményezés számára hasznosak lehetnek. Ezek a közös szolgáltatások éppen olyan felszereltséget feltételeznek, amelyet az e-infrastruktúrák tudnak nyújtani, a többnyelvű kereséstől a felhasználói hitelesítésig és a hozzáférési szabályozásig. Eddig a kötet összeállítói azokat a legfontosabb új vagy továbbfejlesztett szolgáltatásokat mutatták be, amelyek profitálni tudnak az e-infrastruktúrák támogatásából. Ezután következik a szolgáltatások prioritás szerinti elrendezése, méghozzá hét szint szerint – a hosszú távú megőrzéstől a digitális jogkezelésig –, elismerve azt is, hogy ezek mind fontosak, értékesek, és azt is, hogy a továbbiakban ez a lista még folyamatos megbeszélések tárgyát képezi.

A kiadvány következő nagy etapjában (*Jó gyakorlatok az új szolgáltatásokban*) áttekintés kapunk a praktikus irányelvekről, útmutatókról, tanulságokról, amelyeket a DC-NET összegyűjtött a témával kapcsolatban. Számos alkalommal foglalkoztak ezzel a témával különféle találkozókon, de a 2010 júliusában, Rómában megrendezett workshop volt az, amely kifejezetten e köré a kérdés köré szerveződött. Ebben a fejezetben számos praktikus szabályt találunk, amelyeket érdemes megfontolni a meghatározott szolgáltatási prioritások végrehajtása előtt. A legjobb gyakorlatokból készített válogatásban – az előző fejezet kategória beosztását megtartva – elsőként a DC-NET arra vonatkozó álláspontját ismerhetjük meg, hogy mely tevékenységeket tartja megfontolandónak a tartalomszolgáltatók esetében. A tartalomszolgáltatók általában a tartalom kiválasztása, digitalizálása és a metaadat készítése mellett adatforrásokat is létrehozhatnak. A DC-NET projekt ez utóbbit alapvető fontosságúnak ítéli bármely DCH-kezdeményezés esetében, és ebben az e-infrastruktúrák is jelentős szerepet tölthetnek be. A DCH-kutatás tipikusan olyan, amely nemzetek és szektorok szerint történik, miközben az együtműködésből sokat lehetne profitálni. Éppen ezért lehet rendkívül fontos a networking, a hatékony hálózati együtműködés. Ennek megfelelő működése az alapja a tartalomszolgáltatók közötti információmegosztásnak. A DCH-kutatás terén rendkívül nagy szükség van a fokozottabb együtműködésre. Igen fontos a használói igények ismerete és dokumentálása, valamint hasznos lehet ún. „Ki kicsoda” összeállítása, amelyben a DCH területén aktív szervezetek és személyek szerepelnek a szakterületük és tapasztalatuk megnevezésével. Ez utóbbit ugyanúgy rendszeresen kellene frissíteni, mint a használói igények felmérését, hogy folyamatosan naprakészek legyenek. Minden országnak, szektornak, sőt gyakran az egyes szervezeteknek is megvan a tartalommegosztásra, feldolgozásra, hozzáférésre vonatkozó saját politikájuk. A DCH-kutatások során világos képpel kell rendelkezni ezekre az irányelvekre vonatkozólag is. Természetesen a távlati cél ezen a téren is az, hogy minél több ország, szektor, szervezet bevonásával konszenzus szülessen. Azt azonban hozzá kell tenni, hogy továbbra is ez marad az egyik legkritikusabb pontja a sikeres együtműködésnek a DCH-kutatási kezdeményezések vonatkozásában. A szerkesztők felhívják a figyelmet a kézikönyvek és a technikai referenz jelentőségére. A DCH-kezdeményezések tapasztalatainak megosztása az új és a még csak tervezett projektek számára egyaránt nagyon hasznos lenne. Ugyanígy fontos a különfé-

le kérdésekben a konszenzus kialakítása, konferenciák, szemináriumok, műhelymunkák szervezésével. A kulturális örökség területén szerzett hagyományos tudás mellett igen fontos a technikai, IKT-jártasság is. Hasznos lenne egy képzési sillabusz összeállítása (többek közt olyan témákkal, mint a gyűjteménymenedzsment, a digitalizálandó anyag kiválasztása, a szemantikus web, a szerzői jog) kifejezetten a DCH területére vonatkozólag, amelyet Európa-szerte használnának. A szerkesztők kitérnek még a digitális adatokkal kapcsolatos kockázatok kezelésének kérdésére, a hardverek és szoftverek elavulásának, valamint az óriási volumenű tartalomnövekedés problematikájára is. A digitális tartalmak igen gyors ütemben növekednek, a tárolás kérdése megoldásának ezért mindenképpen elsőbbséget kell élveznie. A második kategóriába sorolt szolgáltatások, amelyek magának a tartalomnak az értékét növelik, jóval többet jelentenek a digitalizált anyagok online elérhetőségétél. Számos lehetőség van arra – a 3D-s technikák alkalmazásától egészen az annotációkig és a statisztikai elemzésekig –, hogy a felhasználók számára vonzóbbá, barátságosabbá, illetve más területeken is hasznosíthatóvá tegyék ezeket a tartalmakat, és ezáltal azok könnyebben menedzselhetővé is váljanak. Azt is hozzá kell tenni, hogy az ebbe a kategóriába sorolt szolgáltatások alapja a megfelelő metaadat modell kiválasztása. A korábban meghatározott harmadik szolgáltatás-kategóriát azok a szolgáltatások töltik meg, amelyek támogatják a virtuális kutatási közösségeket és a tartalomfogyasztók, végfelhasználók tevékenységeit. Ezek között elsőként szerepel a már meglévő forrásokhoz való hozzáférés. Főként külső adatbázis-szolgáltatók tudnak ezen a területen szolgáltatást nyújtani. A felsorolásban aztán a tartalom tudományos elemzésére szolgáló eszközök következnek. A kutatási eredmények publikálása szintén fontos kérdés, a művészetek, a humán tudományok területén nyilvánvalóan szükség lehet egy publikációs platformra is. A kutatói igények között vannak különbségek, aszerint, hogy szélesebb közönségnek szánják a publikációt, vagy a kutatók közötti együttműködés keretein belül zárt, de szélesebb körű hálózaton, vagy kisebb és korlátozottabb csoportokban. Egy standard tartalomkezelő rendszer is számos esetben jó megoldásokat kínál a dedikált kutatói hálózatok számára. Publikációs platform létrehozásakor mindenképpen olyan szolgáltatót kell választani, akinél garantált az adatbiztonság épp úgy, mint a kutatói igényekhez való alkalmazkodás. Nagyon fontosak az e-infrastruktúrákban rejlő, együttműködést biztosító lehetőségek, mint például a videokonferencia. Számos, kereskedelmi cég által kínált eszköz van erre, ezek azonban nem a kutatók igényeire specializálódtak. A kifejezetten ez utóbbi célra kifejlesztett eszközök meglehetősen drágák. Akármilyen megoldást is választanak erre a célra, mindenképpen fontos, hogy a helyi technikai platform kezelni tudja azt. Nem elhanyagolható szempont, hogy ezek az eszközök nagy kapacitást igényeljenek. Az adattárolás és -védelem rövid, közép és hosszú távon egyaránt fontos. Már a kutatási projektek elején alaposan meg kell fontolni, hogy az adatok hosszú távú megőrzése érdekében milyen fájlformátum vagy migrációs stratégia mellett döntenek. Bár a biztonsági szolgáltatások rendkívül fontosak, sokszor a kutatók ezekben a kérdésekben nem túlzottan járatosak, nem látják reálisan a kockázatokat, gyakran nagy a távolság a kutatók által kért szolgáltatási szint és a között, amely valóban szükséges a munkájuk, számítógépes környezetük megfelelő védelméhez. Ezért mindenképpen erősíteni kell a párbeszédet ezen a téren a szolgáltatók és a felhasználók között, és növelni az utóbbiak tudatosságát.

A jó gyakorlatok eszközeinek, eljárásainak meghatározását, valamint a DC-NET projektből vett példák megismertetését követően az utolsó nagy fejezet (*Összegzés, következtetések*) adja az átfogó, általános eredmények áttekintését. A szerkesztők szerint a kiadványban bemutatott prioritáslista kiindulópont lehet egy közös kutatási akcióterv felé. A végső konklúzió mindenképpen az, hogy a legtöbb DCH-szolgáltatás jelentősen profitálhat az e-infrastruktúrákból. Amennyiben sikerül elszakadni a lokalitástól, virtuális kutatási közösségek jöhetnek létre. Ebből a szempontból az is rendkívül fontos, hogy az e-infrastruktúrák azokat a szolgáltatásokat is támogatják, amelyek megelőzhetik az átfedéseket, duplikációkat, redundanciákat a DCH egész közösségét tekintve.

A kötet végén találjuk a rövidítések feloldását, valamint a szómagyarázatokat. Ez utóbbiakból többek között olyan kifejezéseknek – az itteni szövegkörnyezetben használt – jelentését ismerhetjük meg, mint a „jó gyakorlat”, az „e-infrastruktúra” vagy a „felhasználó”. Végül az eddigiekben bemutatott szolgáltatási prioritásokra vonatkozó, a szerkesztés időpontjában még folyamatban lévő, online felmérés addigi eredményeinek bemutatásával zárul a színes, jól tagolt, átlátható kiadvány, amelyet az emberiség egyetemes kultúrkincsének darabjairól készített, miniatűr fotók kísérnek az oldalak felső részében, mintegy megadva a szöveg stíluszerű keretét.

(Service Priorities and Best Practices for Digital Cultural Heritage. Edited by the DC-NET Working Group 3: New Services Priorities. Roma, 2012. 64 p.)

JEGYZETEK

- 1 <http://www.dc-net.org/>
- 2 http://ec.europa.eu/research/era/index_en.htm
- 3 Belgium, Észtország, Franciaország, Görögország, Magyarország, Olaszország, Svédország, Szlovénia
- 4 <http://www.europeana.eu/portal/>
- 5 A kiadvány elektronikusan elérhető, letölthető a projekt honlapjáról: <http://www.dc-net.org/index.php?en/201/publications>

Tóth Andrea